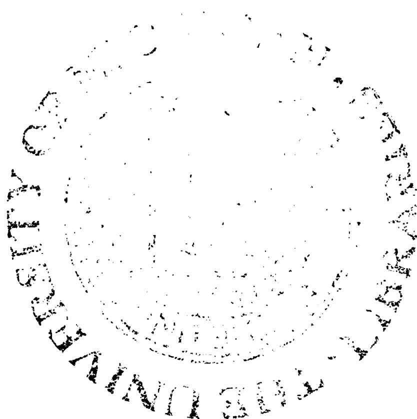
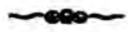

THE UNIVERSITY
LIBRARY

ԺՕԶԷՖ ԿԱՌՆԻԷ

ՍԿԶԲՈՒՆՔ

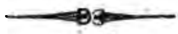
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ Ի ԳԱՂՂԻԱԿԱՆԷ

Կ. Ս. ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

Ի ՊԷՏՍ ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԱՑ

Կ. ՊՕԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՍ ԼՐԱԳՐՈՑ

—1873—

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆՉԻՆ

Քաղաքական Տնտեսութիւնն՝ իբրեւ մարդոց նիւթական յառաջադիմութեան եւ բարգաւաճանաց օրէնքներն ուսուցանող գիտութիւն՝ մարդկային անհրաժեշտ ուսանելեաց մին ճանչցուած է իրաւամբ ամեն քաղաքակրթեալ ազգերէ։ Չկայ դպրոց մը, չկայ ժողովրդական դասարան մ՚Եւրոպայի մէջ, ուր այս կենցաղօգուտ գիտութեան ուսումը խնամով չաւանդուի։

Մեր Ազգին մէջ, ինչպէս ամեն գիտութեանց, նոյնպէս եւ տնտեսականին ճաշակը խիստ քիչ անձանց ընդել է, եւ այն անձինք ալ եւրոպական լեզուաց հմուտ եղողներուն մէջ միայն կրնան գտնուիլ։ Իսկ ազգային վարժարաններն ու ժողովուրդը մինչեւ հիմա զուրկ մնացած են այս ամենակարեւոր գիտութեան ուսումէն, առ ՚ի չգոյէ դասագրոց։

Այս անհերքելի պակասը լեցնելու գործը մեք ստանձնեցինք ՚ի խնդրոյ քանի մ՚ուսումնասէր ազգայնոց, եւ ձեռք զարկինք անցեալ տարի մասն մասն թարգմանելով Մասիսի մէջ հրատարակել մեծանուն Պ. Ժօզէֆ Կարնիէ Գաղղիացի Տնտեսագիտին ԱՆԶԲՈՒՆՔ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ անուն համառօտ բայց կատարեալ գործը, որ Եւրոպիոյ վարժարանաց մեծ մասէն իբրև դասագիրք ընդունուած է իր յստակ ոճոյն և գեղեցիկ կարգաւորութեան համար, որով Տնտեսական գիտութեան կարևոր գիտելիքներն ամբողջապէս կրցած է աւանդել իր համառօտութեան մէջ։

Գալով մեր թարգմանութեան, յայտնի է Ազգիս պատուարժան ուսումնականաց՝ թէ գիտութեանց և արուեստից վերաբերեալ գրոց թարգմանութիւնն որչափ տաժանելի դժուարութիւններով շըրջապատեալ է, գլխաւորապէս ուսումնական և արուեստական բառից մեր մէջ պակասելուն, կամ աւելի ճիշդ խօսելով, օտար լեզուաց մէջ ընդունուած ու գործածուած բառերուն համապատասխանող հայերէն՝ բառեր որոշուած ու գործածուած չըլլալուն պատճառաւ, որով թարգմանիչը կը հարկադրի ինքնին հայերէն բառեր յարմարցնել; և երբեմն ալ բարդութեամբ նոր բառեր կազմել։ Այս հարկին մէջ գտնուած ենք մեք ալ այս թարգմանութեան մէջ, և կը խոստովանինք որ մեր յարմարցուցած կամ կազմած բառերուն ամենուն մեք ալ հաւնած չենք. այս պատճառաւ Ազգիս ուսումնա-

կանաց դատաստանին յանձնելով, կըխընդրեմք որ եթէ մեր յառաջացուցած բառերէն ոմանք անյարմար թուին իրենց և գաղղիերէն բառերուն իմաստն աւելի լաւ արտայայտող յարմարագոյն հայերէն բառեր գտնեն, մեզ ծանուցանելու հաճին իրենց դիտողութեանցը հանդերձ, վըստահ լինելով որ շնորհակալութեամբ կընդունիմք և նկատողութեան կառնումք երկրորդ տպագրութեան մէջ։

Թարգմանութեան մէջ ալ դիւրահասկանալի պարզութեան ուշ դնելով, առաւել հեղինակին մտացն հետեւած ենք քան շարադրածոյն, մանաւանդ այն պարագայից մէջ՝ ուր բառական թարգմանութեամբ հեղինակին միտքը չէր կրնար ճշդիւ հասկցուիլ։

Ի վերջոյ, մեք ալ՝ պատուարժան հեղինակին օրինակին հետեւելով, մեծանուն Ֆրանքլին փիլիսոփային տնտեսական և միանգամայն բարոյական գեղեցիկ խրատներէն մի քանին և մասնաւորապէս «Ռիքարտոսի Հարստութեան ճանբան» թարգմանեցինք և սոյն գործին վերջը դրինք, վստահ լինելով, որ ախորժանօք կը կարդացուին իբրև օգտաւէտ և միանգամայն զուարճալի տնտեսական առածներ։

ՍԿԶԲՈՒՆՔ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՍՆ Ա

ՆԱԽՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԻՆՉ Է ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ինչ են Ընկերական Գիտութիւնք.—Բարոյական եւ Քաղաքական Գիտութիւնք, Քաղաքական Տնտեսութիւն, Ընկերական Տնտեսութիւն, Մասնաւոր Տնտեսութիւն.—Հայ [illegible]

Մարդկային ընկերութեան գիտութիւնը, որք քաղաքականութեան կամ [illegible] մութիւնը, պետութիւնը, [illegible] բընութեան համաձայն յառաջ եկած [illegible]

րը, սոքա են Քաղաքական Տնտեսութիւնը կազմող տարրերը ։

Քաղաքական տնտեսութիւն, Բարոյագիտութիւն, Օրէնսգիտութիւն, Իրաւագիտութիւն, Պատմութիւն, Փիլիսոփայութիւն, և այլն, մէկ մէկ բարոյական և քաղաքական գիտութիւն են, կամ ընկերական գիտութեան բովանդակութիւնը կազմող ընկերական գիտութիւնք ։

Գիտութիւն կը կոչուի ընդհանրապէս կարգ մը գիտելեաց բովանդակութիւնը ։ Բարոյական գիտութիւնք կը կոչուին այն գիտելիքները՝ որք մարդոյն բարոյական և մտաւորական բնութեանը կը վերաբերին ։ Բարոյական և Քաղաքական գիտութիւնք կը կոչուին այն գիտելիքները՝ որք մարդոց Ֆիզիքական և բարոյական բնութեան և ընդհանուր ընկերակցութեան այլ և այլ միջոցներուն (Պետութիւնք, Ազգք, Գաւառք, Համայնք և այլն) կը վերաբերին, զորս կազմած են իրենց ապահովութիւնն երաշխաւորելու, մէջերնին Ընկերութիւնը գործածելու համար, այլ և այլ օգուտներ ձեռք բերելու և իրենց ընչից և աշխատութեան արդեանց վայելքին ապահովութեան համար ։

Քաղաքական Տնտեսութիւնը, զոր ոմանք Ընկերական կամ Արուեստական Տըն-

ազատութիւն կանոնանեն, և զոր մեզ պարգևաբար Տնտեսութիւն ստանանել կառավարենք. այս ամեն գիտակցութեամբ մէջ այն գիտութիւնն է, որ աշխատող ընկերութեան բնագիտութեանը՝ կազմութեանը կամ տնտեսութեանց մարդոց պիտոյից, զանոնք յարգեցնելու ընդհանուր միջոցներուն, աշխատութեան կարգին մէջ ընկերական մարմնոյն ցաւոցը, և այն ցաւոց պատճառներուն ու դեղերուն վրայ կ'ըն-բացի:

Այն ամեն բան՝ որ մարդոց պիտոյքը կը լեցնէ հարստութիւն կը կոչեն. Այս պատճառաւ քաղաքական տնտեսութիւնն հարստութեան գիտութիւն կոչուեցաւ, կամ ճոխացման գիտութիւն, որոյ նպատակն է, ճիշդ սահմանել թէ հարստութիւնն ինչպէս կը գոյանայ և բանաւորապէս ցրուի է գոյանալ, արդարապէս բաշխուի յօգուտ ընկերաց, ինչպէս նաև յօգուտ բովանդակ ընկերութեան.— Գաղափար մը՝ որ կընայ նաև բացատրուիլ ընելով թէ Քաղաքական տնտեսութեան պաշտօնն է մարդկային շահուց բնական և ներդաշնակաւոր օրէնքները ցուցնել:

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՄԱՐԴԸ ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՒՆԻ

Մարդը բազմաթիւ պիտոյք ունի, որք իր մարմնաւոր կարիքներէն կը ծա- գին եւ անհրաժեշտ են իր կենաց, որով կարող կը լինի այս պիտոյքն յագեցնել:

Իր բնութեան ներքին զգացած առաջին պիտոյքն են՝ Սնունդ, Բնակու- թիւն, Հանգիստ:

Երբ այս պիտոյքը պակսին, անոնցմէ մէկն չըլլայ, մարդը կը մեռնի անօթութենէ եւ ցուրտէ կամ հիւանդութենէ:

Մանուկը մը փոխադարձաբար կը զարգանայ, մարմինն իր այս [illegible] յարգելու [illegible] Կը զգայ [illegible] [illegible] Ըստ- դայ.

Փառաց Ապահովութեան.
— Ազատութեան.
— Ընկերութեան.
— Տեղեկութեան.
— Բարոյականութեան.
— Կրթութեան:
— Կարծեաց ծառայման.

— Գթութեան.

— Վեհանձնութեան.

— Զգաստութեան.

— Գեղեցիկին և բարւոյն զգացման.

Մարմնոյ մտաց և սրտի այս ամէն պէտոյքը փոխադարձաբար [illegible] կը ծնենին:

Այս յարաբերութիւնը, հետեւանքն է ոչ խաղաղութեան [illegible], [illegible]թեան զօրանալուն և մարդոյն սրտին մէջ պատուոյ զգացման աճելուն ու ամբառնալուն։ Անգղիացի գործաւորը, որ լաւագոյն աշխատողներէն մին է, Նաբօլիցի Լածծարոնէին հարիւրապատիկ աւելի կ՚աշխատէ, (երբոր կը խմէ կը հագնի և այլն)։ Ուղղակութիւնն երկրորդ բնութիւն է. ուստի երբոր պիտոյք մը յագենայ, ուրիշ բաղձանքներ, ուրիշ ախորժակներ, ուրիշ պիտոյքներ վրայ կուգան, այն առաջին յագեցումէն ծնանելով։ [illegible] Հագուստ դրամներէն [illegible] մտածել ու իր [illegible] [illegible] Փիլիսոփայական [illegible] [illegible] ու, արհեստը, գիտութիւնը և ցանկութիւնը անսահման դաշտ մի կը բանան իր և ընտանեացը բաղձանքներուն։

Ուրեմն Պիտոյքները սահմանաւոր են հա

տատուն քանակութիւն մի չեն, այլ հա-
պէս յառաջընթացն են և անսահման։
Ազգաց բնաւորութեանցն ու սովորու-
թեանց հետ կը զանազանին, և անհատից
հասակին, ճաշակացն և կրից հետ ալ կը
փոխուին։

Յայտնեալ գրքոյն խօսած ժամանակնիս
պիտի ցուցնենք թէ Պիտոյքն յագեցնելու
ձախողմունքն ինչ են, և թէ ինչ տնտեսա-
գիտութեան հետաքրքրական որոշումն։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՄԱՐԴՆ ԻՐ ՊԻՏՈՅՔԸ ԿԸ ՅԱԳԵՑՆԷ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՄԲ, ԶՈՐ ԿԱՄ ՈՒՂՂԱՊԷՍ ԻՆՔ Կ'ԱՐՏԱԴՐԷ, ԿԱՄ ԱՆՈՒՂՂԱՊԷՍ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ ՁԵՌՔ ԿԸ ԲԵՐԷ.

Հարցադրութիւն — Օրինակներ — [illegible] — Հարստութիւն — [illegible] և ընկերութիւն — Փոխանակութիւն — [illegible] և Գին։

Մարդն՝ իր բնութեան յարակից և քա-
ղաքակրթութեամբ ալ իր վրայ ծնած Պի-
տոյքը յագեցնելու կը ծառայեցնէ.

1. Այն անմիջապէս և զանազանութեան, իսկ նորա կամ ներգործութիւնը, որով բնութեան իր նպատակայնը-րութեան ներքին դրուած է, և որով հարկաւոր ձևոյ կենաց վերածել:

2. Այսպէս աստուածութիւնները, որոնք ուրիշ մարդիկ կրօնքի իրենց կառավարութեանը վախճա-րէն իր ծառայութեան, այսինքն այն Ա-ստուածութիւն, որոց ուրիշ մարդկանց կրեն հա-մար ընդունեն՝ փոխադրել և կատարելութեան ա-ստուածայնութեան իրենց Փիլիսոփայոն մտա-ւորական և բարոյական կատարելութիւնները զարդարելով:

Հարմարութիւն. — Օրինաւորութիւն. — Արդիւնք.

Մարդոյն Փիզիքական մտաւորական և բարոյական կիրոյքն յագեցնելու յատ-կութիւն ունեցող իրաց բովանդակութիւնը (Արդիւնք, Աշխատութիւն, կամ Մաքա-յութիւն) Հարստութիւն կը կոչուի, ինչ քանակութեամբ և լինի: Մի բնեւոր հա-րստութիւն է. մի դրիւ ցորենը հարստու-թիւն է. վարժարանի առած դասը հա-րստութիւն է, ինչպէս նորա արտադրած կատարելութիւնք. գործաւորին ձեռնա-րութիւնն և նորա աշխատութիւնը հարըս-տութիւն են՝ մի նորան տուկին հարստու-թիւն է:

Որոնք քաղաքական տնտեսութեան մէջ՝ Հարստութիւն բառին իմաստը՝ հա-

[illegible] մէջ [illegible] ըն-
[illegible] հասարակական [illegible]
[illegible] հարազատութիւն [illegible] ըլլալ [illegible]
թիւն կը հասկցուի ։ [illegible]
[illegible] չար-
[illegible] ութիւն-
նե [illegible] Օգտակարութիւն [illegible]
Այս Օգտապաշտութիւն [illegible]
[illegible] ։
Օգտապաշտութեան [illegible]
[illegible] թէ, [illegible]
լինի, — եթէ Օգտակարութիւնը [illegible]
[illegible] չէ — կամ եթէ՝ [illegible]
հակառակի մնելով՝ ամենուն տրամադ-
րութեան ներքեւ են . որովհետեւ առանց
ազնուութեան կը տրամադրութեան ներ-
քեւ եղած բան մը ձեռք բերելու համար
ամենափոքր զգուշութիւն մ'անգամ ոչ որ
կը հանէ ընել ։ Այս կարգէն է օդը , զոր
ամէն մարդ ազատին չափ կը չնէ ։

Օգտակարութիւնը ծրի չէ , եթէ
մարդկային Զանիսը եւ աշխատութեամբ
պատրաստելով մինելով , սեփականներ եւ
սահմանաւոր քանակութեամբ քանեքու
մէջ գտնուի — Այս պարագային մէջ ար-
տադրողին սեփականութիւնն է , նորա ա-
[illegible] է , զոր [illegible] մարդ ոց
[illegible] կրնայ [illegible] ։

Երբոր կ'ըսենք Օգտակարութիւնը միշտ չէ, եւ միշտ, դժբախտաբար, չինքր ... հասարակ հանգամանքը, մ'այս կատարեալ, որով այն ինքն ուներ. Այս ... հանգամանքը ... օգտակարութիւն մը ... Այս ... հանգամանքը ... կարողութիւնը. Արժէք կը կոչուի։

Ուրեմն Արժէքն երկու հանգամանք ունի. Օգտակարութիւն և փոխանակելիութիւն. այսինքն պիտոյքի մը ծառայելու կարողութիւն — և փոխանակելի ըլլալու կարողութիւն։

Այս երկուքը ... Հարստութեան։

Հարստութիւն. ըսել է ... այն ամէն ... որ ունի Օգտակարութիւն և ... Արժէք ունի։

Արդ, Հարստութեանց մէջ կրնանք զանազանել.

Նիւթական Հարստութիւնը.

Բնական Հարստութիւնը.

Իմացական Հարստութիւնը.

Բարոյական արտադրեալ Հարստութիւնը.

Ընտանիքն և միւս ընկերական հաստատութեանց Հարստութիւնը։

Նիւթական Հարստութեան մէջ կը նկատենք հողեր, շէնքեր, դրամ, ... է, հանգստութեան ...։

Ընկերական հաստատութիւնք. Մարդոց անձին մէջ կը կենան. ինչպէս են փիլիսոփայական, տնտեսական և բարոյական առեն ազնուական պարզութիւնք և լաւ հանգամանք — որոնք ոչ ինչպէս տարր ... ծառայութիւնք — ... յառաջդիմութեան ... ութիւնք ։

Բնական Հաստատութիւնք Արարչէն կը տրուին մարդկային ազգին կազմ և պատրաստ, ինչպէս են օդը, լոյսը, հողին զօրութիւնը, ելեկտրականութիւնն և բնութեան այլ ամեն զօրութիւնք և գործակալք, ինչպէս են արգասաբեր ծնողերը բուսական զօրութիւնն և մտաւորական հարստութիւն (մշակելի երկիր, ... հանք, լիճք, առուք), այսպէս են նաև այլ բնի կարգի մէջ մարդոյն մտաւորական և ֆիզիքական կարողութիւններն ։

Այս բնական հաստատութեանց մէջ են ոմանք՝ բնութենէն առաջարկուած, անսահմանականներ և անսպառելի ... րով, հասարակաց են և ձրի, ինչպէս օդը. ոմանք ալ սահմանեալներ ... հասարակաց և ձրի չեն։ Ունեցողները առանց փոխարինութեան ... չեն տար. նոցա սեփականութիւնը կամ գործածութիւնը. ինչպէս են մարդոյն ֆիզիքական և

մտաւորական կարողութիւնները, հոգերը։

Արտադրեալ* Հարստութիւնք մարդոցմէ ձեռք կը բերուին այնպիսի միջոցներով որք ձրի չեն, որք ջանք, աշխատութիւն, նեղութիւն և զոհողութիւն կը պահանջեն. այս կարգէն են նպարք, հանդերձք, բնակարանք, հողի վրայ եղած բարւոքմունք, սերմանիք, նախնական նիւթք, ամեն տեսակ արդիւնք, ինչպէս նաև տաղանդք և ամեն տեսակ ծառայութիւնք։

Ասոնք վայելելու համար՝ պէտք է կա՛մ հաստել**, կա՛մ ուրիշ ընչից հետ փոխանակութեամբ առանալ։

Կան Հարստութիւնք, որք միանգամայն բնական են և արուեստական։

Մշակեալ հողերն և որ և է բերք կամ արդիւնք տուող երկիրներ՝ բնական հարստութեան և Արուեստական կամ ընկերական հարստութեան կրկին յատկութիւն ունին։ Բնական հարստութիւն են իրենց բնական արգաւանդութեամբ, իրենց Ֆիզիքական հանգամանքով դիրքով և ներկայացմամբ։ Արուեստական կամ

---

* Արուեստական կամ Ընկերական ալ կըսուի։

** Գաղղ. Créer ստեղծել կամ հաստել։

ընկերական են այն բարուքմամբք որ ի-
րենց տրուեցան մտածողաց աշխատու-
թեամբն ու արուեստանոցի իբրև ընկերա-
կան հարստութիւն մերն չեն. իսկ բնա-
կան հարստութիւն ալ մերն չեն այն եր-
կիրներուն մէջ որք անկախ կամքէն գրաւ-
եալ են) և ուր հողերը մենամնակ. հա-
հողերն օդոյ և լուսոյ պէս ամենուն սե-
փականութեան ներքև չեն.

Կան զի՝ անոնց մշակութեան ամբող-
ջովին համար, այնոք եղան անոնց վայ-
յելումն յատկացնել այն ընտանեաց մի-
այն որք ծրնակորականէն ստացած են զա-
նոնք, կամ առաջին անգամ մշակողաց
կողմէն ազատ կամքով իրենց տրուած,
կամ անոնց փոխարէն ուրիշ հաւանական
չափ արժէքներ տալով ստացած ։ Ս

Մտաց և մարմնոյ բնական կարողու-
թիւնք ալ նոյն յատկութիւնն ունին արդ-
իւնական նկատմամբ. միայնքամանցն ըն-
նական են՝ և ջանքով ու աշխատութեամբք
ստացուած, ուսումն և առոնց արդիւնքն
ծառայութիւնքն ալ մերն չեն.

Սեփականութիւն.— Անհրաժեշտ եւ Ընկե-
րական շահ.—Փոխանակութիւն.—Վա-
ճառում եւ Գնում.—Պէտք եւ Գին.

Թէ՛ Արտադրեալ և թէ՛ բնական հա-

ընդունելութեան. յարկերը տապալումն ու վարձերը. Անմիաբանութեան համար փրտուղներ կը սահմանել, որը, ճարդ կալին ընկերութիւնը ճանչցած ու երաշխաւորած է։ Այս իրա-ւունքն այնչափ, որքան կերաշխաւորի ու կը պաշտպանէ՝ նաեւ քաղաքականութիւնն յառաջանալու եւ քաղաքականութիւնն ալ այնչափ առաւել յառաջացած կը լինի՝ որչափ առաւել յարգուի, անհատական-թիւնը՝ քաղաքականութիւնն եւ ընկերական-ութիւնն [illegible]։

Միայն անհատին թերեւս այս իրաւունքն՝ ըն-կերականն չէ [illegible] [illegible], Տնտեսականն զինուորութեան [illegible] եւ [illegible] [illegible] Իր ազատութիւնն [illegible] կան [illegible] մէջ է [illegible] մանը մէջ որ [illegible] եւ [illegible] պաշտպանութիւնը կը [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] բազմապատկութեանը [illegible] կը կատարէ [illegible]

Գործերին կատարը փակել մերժ[illegible] քարը։

Սեփականութեան գաղափարն՝ աշխատող մարդոյն այնինքն իր բնութեան յարակից Միտոյքն յաղեցնելու յատուկ եղող բաներն արտադրելու համար իր կարողութիւններն գործածող մարդոյն՝ հատուած Հարստութեան գաղափարին կապուած է. զոր Արարիչը չուզեց առատապէս շռայլել օդոյ և լուսոյ պէս ։ և շատ անգամ ալ ջըրոյ պէս ։

Ընդհանրապէս փոխանակութեան գաղափարն անհրաժեշտ է Ազատութեան Սեփականութեան և Հարստութեան գաղափարներն. վասնզի մարդոյն կարողութիւնքն և հետեւաբար զօրութիւնք անհաւասար ըլլալով՝ Հզօրներ և չքաւորներ կը գտնուին ամէն ժողովուրդըն մէջ հաստատ ։ Բայց այս անհաւասարութեան փոխարէն Արարիչն անոր այնպիսի բնազդում մի տուած է, զոր ուրիշ ամէն միջնորդներէ էականներէ զգացած կը թուի. մարդոյն փոխականութեան սահմանուած ժամանակ՝ փոխանակութեան ճանքան ցոյց տուած է նմա ։ ցուցանէ զի ուրիշ մարդոց արտադրած Արդիւնքը, Ազատութիւնը կամ Հարստութիւնը կարենայ ձեռք բերել ։

Այսպէս մարդ կրնայ բնական և հասարակաց եղող Հարստութիւններէն զատ ալ, նա ալ Հարստութիւնք ձեռք բերել երկու եղանակաւ ։

Կա՛մ ուղղապէս ինք կը հասնի զանոնք այլ և այլ արուեստական միջոցներով.

Կա՛մ իր հասուած արդիւնքը կամ ինչքն այլոց տալով և անոնց հասուած կամ ունեցածն անոնցմէ առնելով կը հայթայթէ։

Արդիւնք, կամ Արտադրութիւնք ձեռք բերելու այս Անուղղակի եղանակը, որ փոխանակութիւն կը կոչուի, երկու գործողութիւն կը պարունակէ. Վաճառում և Գնում։

Կօշկակարը խոհարարին զոյգ մի կօշիկ տալով և հաց առնելով փոխանակութիւն կ'ընէ անոր հետ. կամ իր կօշիկները խոհարարին կը վաճառէ և փոխարէն հաց մի կը գնէ. փոխադարձաբար խոհարարն ալ իր հացը կը վաճառէ և զոյգ մի կօշիկ կը գնէ։ Սակայն այս ուղղակի փոխանակութիւնն ընկերութեանց սկզբնաւորութեան ժամանակը կը գործածուէր, կամ վայրենի ժողովրդոց մէջ կամ աղքատ ու կղզիացեալ տեղեր։ Քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ հազիւ երբեք կը պատահի, և շատ առիթներու մէջ անհընարին ալ է։ Օրինակի համար գրավաճառը, որ գիրքէ զատ ուրիշ բան չունի, չը կրնար միշտ իր հացագործը, կօշկակարը նոյն գրոց հատորներով վճարել։ Ենթադրելով որ Երբեմն ուզեն այս ուղղակի փո-

խանակութիւնն ընել, շատ չանցած՝ գրքի պիտոյքնին կը լցուի, և ալ չեն ուզեր։

Երջանկաբար, մարդկային ընկերութեան մէջ երկու վաճառք կան, որք իրենց յատուկ հանգամանքովն ընդհանրապէս կընդունուին, և զորս գիրք գնողները գըրավաճառին կուտան, նա ալ կրնայ իրեն կօշիկ խոյր եւայլն վաճառողաց տալ։ Ասկէց կը հետեւի որ փոխանակութիւնն ուրիշ միջնորդ փոխանակութեան մի կը կարօտի։

Այն վաճառքներն՝ որ երկար ժամանակէ 'ի վեր այս միջնորդի կամ Դրամոյ դերը կը խաղան քաղաքակիրթ ազգաց մէջ, Ոսկին ու Արծաթն են, և ասոր պատճառներն յետոյ պիտի բացատրուին։

Օրինակ ցոյց տրուած դէպքին մէջ՝ գրավաճառն իր հատորները ոսկի կամ արծաթ դրամոց հետ կը փոխանակէ, եւ այն դրամներով ուրիշ հատորներ կամ իրեն պէտք եղած նիւթեր եւ ծառայութիւններ կը գնէ։

Բերքի մի կամ ծառայութեան՝ դրամոյ հետ փոխանակութեամբ՝ Վաճառումը կը սահմանուի. և դրամին ալ ուրիշ նիւթոյ կամ ծառայութեանց հետ փոխանակութեամբ՝ Գնումը կը սահմանուի։

Իսկ որ և է բանի մի արժէքը, ոսկւոյ

կամ արծաթի արժէքով՝ այսինքն դրամոց քանակութեամբ որոշուելով կամ նշանա-կուելով՝ Գինը կը սահմանուի։

ՄԱՍՆ Բ.

ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՐԴՆ Ի՞ՆՉՊԷՍ ՈՒՂՂԱԿԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐՏԱԴՐԷ ԻՐ ԱՐՈՒԵՍՏՈՎ

ԳԼՈՒԽ Դ.

Ի՞նչպէս կը կոչուի Արտադրութիւնն (1).—Այլ և այլ արուեստք կամ եղանակք Արտադրութեան.—Ընդհանական Արդիւնք (2).—Գործիք Արտադրութեան.—Դեր մարդոյ.—Ծախք Արտադրութեան և յառաջդիմութիւն արուեստից։

Ի՞նչպէս կը կոչուի Արտադրութիւնն.

Հարստութիւնը՝ այսինքն մարդոց պիտոյքը յագեցնող իրաց բովանդակութիւնն արտադրելն՝ Օգտակարութիւնն և Արժէք(3) հաստել է՝ Արդեանց, Աշխատութեան կամ Ծառայութեանց ձեւով։ Այս անուններն այլ և այլ նկատմամբ հոմանիշ(4) են։

---

1 Գաղղ. Production։
2 Գաղղ. Produits։
3 Արժէք ասելն Օգտակարութիւն ասել է։
4 Օգտակարութիւնք կամ Արժէք այլ առին յոգնակի ձայնիւ, իբրեւ հոմանիշ Արդեանց և Ծառայութեանց։

Ուղղակի Արտադրութիւնը կը կատարի՝ Օգտակարութիւն չունեցող իրաց կամ մարդոց Օգտակարութիւն տալով, կամ նոցա արդէն ունեցած Օգտակարութիւնն աւելցնելով։

Աստուած միայն կրցաւ Նիւթն ստեղծել։ Տարրագիտութիւնը (Քիմի) կուսուցանէ մեզ թէ մարդն անկարող է թէ՛ նիւթն ստեղծելու և թէ՛ նորա մի ամենափոքր մասնիկըն ոչնչացնելու։ Ուստի մեր գործածած Արտադրել, Հաստել, կամ Արտադրութիւն բառերն այս սեղմեալ իմաստով պէտք է հասկնալ։

Արտադրութեան միջոցներուն բովանդակութիւնը, որոց օգնութեամբ Արդիւնք և Ծառայութիւնք ձեռք կը բերուին, Արուեստ կամ Ճարտարութիւն կը կոչուի։

Մարդկային Արուեստը կամ Ճարտարութիւնը գործածելու սատարող տարազները անթիւ են, բայց հիմնապէս իրարու կը նմանին, որովհետև ամեն տեղ և միշտ մարդիկ չկրնալով նիւթն ստեղծել, իրենց գործողութիւնը կը լինի միայն՝ նիւթոյն հիւլէները կամ մասնիկներն անջատել կամ մօտեցնել, բաղադրել կամ լուծել, այսինքն ձեւափոխել,—կամ մէկ տեղէն միւսը փոխադրել։

Երկրագործը սերմանիք և պարարտութիւն կառնու, արտին մէջ կը դնէ, և գիտութեան ու փորձառութեան ստացած ինչ ինչ գործողութիւններէ ետև՝ կը գըտնէ որ հողին և պարարտութեան պարունակած սննդատարրերն՝ օդոյն մատակարարած սննդատարրեց հետ միանալով բուսոյ, խոտի և դալարւոյ կը փոխուին։ Ցետոյ, ուրիշ գործիքի մը (ոչխար) օժանդակութեամբ՝ նոյն երկրագործն իւր խոտը կազմող մասնիկները բուրդի կը փոխարկէ։

Տարազագործն այն բուրդը կը գնէ երկրագործէն. կը մաքրէ, կը գզէ, կը մանէ և կտաւ մը կը շինէ, որ ներկուելէ, տոփուելէ և յարդարուելէ ետև՝ զգեստ կը լինի մեզ։

Սայլորդը կամ նաւապետը՝ այն բուրդին կամ կտաւին՝ և կամ զանոնք ներկող լեղակին փոխադրութեան գործողութիւնը կը կատարէ, որով այն նիւթերը տարազագործին քով կը հասցնէ, և զանոնք գործածելու կարող կընէ զայն։

Վաճառականը զանոնք այլ և այլ կողմերէ կը հաւաքէ, սպառողաց (գնող և հագնող) մօտ կը տանի, և քանի մը մանր մունր կարգադրութիւն կամ յարդարանք տալով նոցա, որպէս զի լաւ ևս

յարմարին պատուողաց պիտոյքին , խառն գործողութիւն մը կը կատարէ , որ երկու-տասնին գործողութեանց ալ կը մասնակցի։

Այս գործողութեանց իւրաքանչիւրէն եւս բուրդին Օգտակարութիւնն ու Արժէքն աւելցաւ ։

Այս գործողութիւնք նմանութիւն մ՚ունին իրենց մէջ ։ Երբոր ներկարարն իւր կաթսաներուն մէջ ջուրը պաղլեղն ու լեղակըն եւ ուրիշ նախնական նիւթեր իրար կը խառնէ կը բաղադրէ , միթէ երկրագործին նման արուեստ մը գործած չըլլի՞ր , որ իւր արուեստին կանոնաց համեմատ՝ ջուրը , պարարտութիւնն , եւ հողին ու օդոյն մատակարարած նիւթերն իրարու հետ կը զուգորդէ ։ Ներկարարն իւր բաղադրութիւնքը փռան մը ջերմութեան կը նըպատաւորէ ։ երկրագործը՝ հողին աճեցական զօրութենէն օգուտ կը քաղէ ։ փոխադրիչը՝ կենդանեաց կենդանական ուժը կամ անկենդան շարժիչներու մեքենական զօրութիւնը կը ծառայեցնէ ։ Ներկարարն իւր կտաւն իւր կատարայլին կաւանդէ , ինչպէս երկրագործն ալ իւր սերմանիքն իւր արտոյին կաւանդէ ։

Նմանութիւնն հոս չվերջանար ։ Նոյն երկրագործը , նոյն արուեստագործը , նոյն փոխադրիչը , իրենց արուեստին նիւթ եղող

արդիւնքները կը փոխակերպեն ու կը յօրինեն հիմնապէս նմանօրինակ գործողութեամբք, ինչպէս բրուտն զկաւը կը ձեւակերպէ ։ Նմանապէս երբոր դաստիարակն իւր աշակերտին վրայ կաշխատի, նորա վրայ եղած փոխակերպութիւնն ալ վերոյիշեալ փոփոխութեանց կը նմանի ։ Այս ալ արտադրութիւն մ՚է, որ կաւին, կտաւին, բուրդին և բոյսերուն տրուած ձեւին կը նմանի ։ Բժիշկը, քահանայն, ճարտարախօսը, նկարիչն ալ նմանօրինակ փոփոխութիւններ կը գործեն մարդոց առողջութեան, բարուց, մտաց, ճաշակին և հանդամանաց վրայ ։

Մարդոյն վրայ կատարուած այս արդիւնաբեր գործողութիւնը՝ կրնամք նաեւ իբր նիւթոց վրայ գործող արհեստաւորի մ՚աշխատութեան և ճգանց բոլորովին նըմանօրինակ նկատել, կամ իբր մատուցուած ծառայութիւն, որ ուրիշ որ և է աշխատաւորի ծառայութեան պէս կը փոխանակէ և կը վճարի ։

Նկատելի է սակայն թէ այս կարգի արտադրողաց մէջէն ոմանք այնպիսի արդիւնք կարտադրեն, որոց մէջ Օգտակարութիւնն ու Արժէքը նիւթական իրաց վերայ կը հաստատուին. այսպէս են նկարիչք, փորագրիչք, քանդակագործք, մատենա-

գիրք եւայլք, որք նկարներ, պատկերներ, արձաններ, գիրքեր կարտադրեն, եւ սոքա ալ նիւթական և շօշափելի իրեր են ։

Այլ եւ այլ արուեստք կամ եղանակք Արտադրութեան

Նախընթաց բացատրութենէն կը տեսնուի, որ ըստ հիման մէկ Արուեստ կամ Ճարտարութիւն կայ, բայց տնտեսական երեւոյթները լաւ եւս հասկնալու և զատելու համար՝ մարդկային աշխատութիւնները կրնան քանի մի դասի բաժնուիլ և որոշիլ.

1. Արտահանական Ճարտարութիւն, որով կիմացուի հանքահանութիւն, անտառագործութիւն, ծովերու գետերու և լճերու մէջ որսորդութիւն, և ընդհանրապէս ամեն աշխատութիւնք՝ որ երկրէն բան մի դուրս հանելու կը ծառայեն ։

2. Հողագործական Ճարտարութիւն, որով կիմացուի դաշտաց մշակութիւն, պաճարաբուծութիւն, և սրմտեաց՝ ոստայնանկերի նիւթոց՝ մսոյ և այլն արտադրութիւն ։

3. Ձեռագործական Ճարտարութիւն, որով կիմացուի այն աշխատութեանց բովանդակութիւնը, որոց օգնութեամբ նախնական նիւթերն արուեստից և ձեռագիտութեանց միջոցաւ մարդոց պիտոյքն յարգեցնելու կա-

րող արտադրութեանց կը փոխակերպին։

4. Փոխադրական Ճարտարութիւն, որով կիմացուին ամէն փոխադրական աշխատութիւնք, որք արտադրութիւնները տեղէ տեղ փոխադրելով՝ նոր արժէք մի կուտան նոցա։

5. Առեւտրական Ճարտարութիւն, որով կիմացուին ամեն տեսակ վաճառականաց աշխատութիւնք, որք փոխանակելու գնելու և վաճառելու գործողութիւնն իրենց սովորական արհեստ ըրած են և կընեն, և որոց պաշտօնն է՝ փոխադրական ճարտարութեան պէս՝ արտադրեալ նիւթերն սպառողաց մօտ դնել։

6. Անհատական Ճարտարութիւնք, կամ Գեղարուեստական, Ուսումնական կամ արհեստք, որք Ազատական արհեստք ալ կը կոչուին, և որովք կիմացուի այն բազմազան աշխատութեանց բովանդակութիւնը, որք մարդոց վրայ գործող արուեստից նիւթն են, և որոց դասակարգութիւնն այս է.

Ա. Արհեստք, որոց նիւթն է Փիզիքական մարդուն պահպանութիւնն ու կատարելագործութիւնը. ինչպէս են պար, սուսերամարտութիւն, հեծելութիւն, մարմնամարզ, լող, բժշկութիւն, վիրաբուժութիւն, ատամնաբուժութիւն, եւայլք։

Բ. Արհեստք, որք մարդուն երեւակայութիւնն և զգացական կարողութիւննե-

ըը մշակելու կաշխատին · ինչպէս են ուրուագծութիւն, նկարչութիւն, քանդակագործութիւն, երաժշտութիւն, մէկ խօսքով՝ գեղարուեստք ։

Գ. Արհեստք, որոց նիւթն է Ապահովութեան արտադրութիւն, և որք կը գործածէին օրէնքներ շինելու, արդարութիւնըն երաշխաւորելու, հասարակաց բարեկարգութիւնն անխռով պահելու, ընդհանուր շահերը տնտեսելու, մէկ խօսքով՝ երկիր կառավարելու ։

Դ. Արհեստք՝ որք մեր մտաւորական կարողութիւնքը զարգացնելու և կրթելու կը ծառայեն · ինչպէս են գիտութիւնք, գըրականութիւն, ուսուցումն ։

Ե. Արհեստք՝ որք մեր բարոյական ունակութիւնքը կը կրթեն · ինչպէս են բարոյական կրթութիւն, քահանայութիւն, և զանազան նկատմամբք վերոյիշեալ արհեստից շատերն ։

Հոս արհեստ բառն իւր բարձր իմաստով պէտք է առնուլ ։

Զ. Վերջապէս արհեստք՝ որք հաճոյից և զուարճութեանց կը ծառայեն · ինչպէս են երաժշտութիւն, թատերական ներկայացմունք, ճարտարխօսութիւն ։

Նկատելի է նաև որ փոխանակութիւնն ամէն մարդոց հասարակ գործողութիւն

մէ · երկրագործը , տարազագործը , դիտունը , դատաւորը , հանապազ և կանոնաւորապէս կը փոխանակեն իրենց ճարտարութեան արդիւնքը , իրենց ծառայութիւնքը , իրենց աշխատութիւնքը , իրենց պէտք եղած նիւթոց հետ ։

Նիւթական և Աննիւթական Արդիւնք ·

Ամեն պարագայի մէջ , թէ՛ արտադրութիւնն իրաց վրայ գործադրի , և թէ՛ անձանց վրայ , մեք երբէք նիւթ չեմք ըստեղծեր , այլ միայն օգտակարութիւն կարտադրեմք · այնպէս որ , մարդկային ճարտարութեան Արդիւնքն , ինչ որ ալ լինին , հապէս Աննիւթական են ։ Ձեւը , պատկերը , գոյնը՝ զոր արհեստաւոր մի կուտայ անտաշ մարմնոց , այնչափ աննիւթական են , որչափ այն գիտութիւնը զոր վարժապետ մի կը հաղորդէ աշխմէակաց ։ Լրկուքին ալ արտադրածն Օգտակարութիւնք են · իրենց աշխատութեան մէջ նշմարուած միակ տարբերութիւնն այս է որ մին իրեր կը փոխակերպէ , միւսը մարդիկ ։

Մարդոց վրայ ձեռք բերուած այս Օգտակարութիւնք , այս Արժէք , զորս 'ի չ'գոյէ ուրիշ բառի՝ Աննիւթական Հարստութիւնք , Արդիւնք , կամ Ծառայութիւնք կը

կոչեմք, ինչպէս նաեւ այն Աշխատութիւնը՝ որոց արդասիքն են, բացարձակապէս փոխանակելի են ուրիշ արդեանց՝ և այն արդիւնքը ձեռք բերելու ծառայող աշխատութեան պէս։ Նոցա Արժէքն ու Գինը կը զանազանի մի և նոյն օրինաց(1) զօրութեամբ, և ահա այսպէս կապրին բազմաթիւ քաղաքացիք քաղաքակրթեալ երկիրներու մէջ. ինչպէս են դատաւորք, քահանայք, վարժապետք, գործակալք, զինուորականք, մատենագիրք, փաստաբանք, բժիշկք, և այլք։

Այս Աննիւթական Հարստութիւնք՝ ստացանդի, ամեն տեսակ յաջողակութեան, ճաշակի, առաքինութեան և բարոյականութեան ձեւով կը մթերին, և մեքենայից, դրամոց և այլ նիւթական արդեանց կամ դրամագլխոց մթերքին չափ և անոնցմէ աւելի անհատական և ընկերական զօրութիւնը կաւելցնեն։

Վերջապէս, մարդիկ և ընկերութիւնք՝ Նիւթական և Աննիւթական հարստութեանց զուգահեռաբար արտադրութեամբ կը հարստանան, և այս երկու տեսակ հա-

(1) Առաջարկ և Խնդրանք, Գաղղ. Offre et Demande, և ծախք արտադրութեան, որոց վերայ յետոյ պիտի խօսիմք։

րըստութիւններէն ընկերական հարստութիւնը կը կազմուի, որ քաղաքակրթութեան և բարեկեցութեան տարրն է ։

Գործքի ուրուագրութիւն. — Սոյն գծին ուրուագրութեան մէջ.

Բնութիւնը մարդուն ֆիզիքական ուժ և խելք տուած է, զորս կը կատարելագործէ նա, և որք արտադրութեան, աշխատութեան կամ ճարտարութեան առաջին գործիքն են, և Անձնական կարողութիւնք կամ պարզապէս Աշխատութիւն կը կոչուին ։

Աշխատութիւն բառով կը հասկցուին Անձնական կարողութիւնք և միանգամայն նոյն կարողութիւններն արդիւնաբեր ընող ճիգունք ։

Բայց ամենէն կոշտ ճարտարութիւնը կամ արհեստն ուրիշ գործիներու պէտք ունի, որոնցմէ չկրնար անցնիլ ։ Ամենէն չըքաւոր վայրենին՝ զինքը սնուցանող կենդանիները բռնելու համար զինուց և ցանցերու, խրճիթ մի շինելու համար տապարի, կտրչի եայլն, ինքզինք ծածկելու համար ալ մորթերու պէտք ունի։ Փոքր 'ի շատէ կրթեալ երկրի մի մէջ այս գործեաց թիւն անհաշուելի է ։ Որչափ բաներ կան ամենէն համեստ գործաւորին՝ ամենէն աղքատ գեղացւոյն գործիներուն մէջ ։

Այս գործեաց մէջէն ոմանք բնական և անանեփականելի են, այսինքն սեփականութիւն չեն կազմեր, հետեւաբար հասարակաց և ձրի են, ինչպէս ծովերուն և գետերուն հեղուկ ճանբաները, զորս քալող ճանբաներ կանուանէր Բասքալ.— օդոյ և հողմոյ ներգործութիւնը.— արեգական ներգործութիւնը — շոգիին ծաւալող ուժը — ելեքտրականութեան ուժը — հողին բուսուցական զօրութիւնը, և այլ ամեն բնական գործակատարք կամ Ֆիզիքական զօրութիւնք:

Կան ուրիշ բնական գործիներ ալ, որք սեփականութիւն եղած են, յօգուտ բովանդակ մարդկային ազգին, առաջին գըրաւմամբ կամ ամեն տեսակ աշխատութեամբք և զոհողութեամբք. այսպէս են մշակելի հողերը — հանքաւոր հողերը — ամեն տեսակ քարերը — գետնածին հանքերն ևայլն: Այս կարգի գործեաց մէջ ամենէն կարեւորն է մշակելի և որ և է կերպիւ յանհաբեր հողը, որ հողային կալուած, հողային սեփականութիւն կամ պարզապէս հող կը կոչուի:

Ուրիշ գործիներ ալ կան, որք բնական չեն, այլ մարդկային ճարտարութեան արդիւնք. ասոնք են չէնք — մեքենայք — գըւարք — ընդհանրապէս ամեն վաճառք —

դրամոց գումարք, — նաեւ տաղանդք, — յաջողակութիւնք, — մեթոդք, — յաճախորդք։ Այս ամենը կօգնեն ճարտարութեան գործոյն, կը նպաստեն կամ կը գործակցին արտադրութեան, և ընդհանուր անուամբ Դրամագլուխ կը կոչուին։

Ուստի կրնայ ըսուիլ թէ ճարտարութիւնը կազմող արտադրութեան միջոցներըն հետեւեալ երեք ընդհանուր գործեաց խաղին մէջ կը բովանդակին.

Կարողութիւնք կամ Աշխատութիւն մարդոյ.

Հող և բնական գործակատարք, զորս կը գտնէ մարդ երկրագնդիս վրայ.

Դրամագլուխ կամ այլ և այլ միջոցք, զորս կը հաստատէ մարդ իրեն համար։

Այս գործեաց երկուքը՝ Աշխատութիւնըն ու Հողը՝ բնական են. իսկ երրորդը՝ Դրամագլուխը(1)՝ մարդիկ կը հաստատեն։

---

(1) Այս ասացուածները փափաքելի եղածին չափ քաջորոշ չեն։—Սովորական լեզուի մէջ Հող բառն իրեն յատկացեալ բնական զօրութեանց բովանդակութիւնը չը յայտներ։—Աշխատութիւն բառին իմաստը մերթ կը սահմանափակի, մերթ ալ մեծնալով մինչեւ ճարտարութեան կը հասնի։ Երբեմն ալ թէ՝ աշխատելու համար ե-

Գիտել արժան է, որ Տնտեսագէտը շատ անգամ Դրամագլուխն ամեն տեսակ բարւոքմանց ձեւով Հողին հետ միացած պէտք է նկատէ, կամ Ֆիզիքական և բարոյական մարդոյն վրայ հաստատուած՝ և ճարտարութիւն մի կամ տաղանդներ կազմած։

Համառօտ խօսելով, — մարդոյն հարկաւոր կամ օգտակար եղող ամենայն իրաց աղբիւրն հողն է։ Մարդն այս աղբիւրէն արդիւնք կը քաղէ մտաւորական և Ֆիզիքական Աշխատութեամբ և Դրամագլխի օգնութեամբ, որ անցեալ աշխատութեան մ'արդիւնք է, այսինքն՝ գործեաց, շինուածոց և պաշարաց(1) ձեւի ներքեւ մթերեալ օգտակարութեամբը։

զած ճգան, թէ՛ աշխատելու զօրութեան կամ կարողութեան, և թէ՛ մինչեւ իսկ աշխատութեան արդիւնքին կը տրուի — Դրամագլուխ բառով ալ՝ սովորական լեզուի մէջ գրեթէ միշտ դրամը կը հասկնան։

(1) Տնտեսագէտք ոմանք Հողը Դրամագլուխ մ'ընելով կրցին այս երեք գործիքըն երկուքի իջեցնել, այն է Դրամագըլխոյ եւ Աշխատութեան։ Բայց Դրամագըլուխն ալ Աշխատութեան արդիւնք լինելով, ուրիշներ ալ երկուքը մէկի իջուցին,

Արտադրութիւնն այս երեք գործեաց այլ և այլ համեմատութեամբք գործակցութենէն յառաջ կուգայ։ Ասոնց զուգակցեալ գործողութենէն կը ծնանին ամեն տեսակ Արդիւնք, Նիւթականք և Աննիւթականք. միով բանիւ՝ Հարստութիւն։

Հողն առանց Աշխատութեան դրեթէ բան մի չարտադրեր՝ համեմատութեամբ այն տուածին՝ երբոր հանճարեղ կերպիւ մշակուի։ Բայց մարդոյն Աշխատութիւնն ալ անզօր կը մնի առանց Դրամագլխոյ, այսինքն առանց սերմանեաց, առանց պարարտութեան, առանց աշխատաւորը մինչեւ հնձոց ժամանակ կերակրելու պաշարի, առանց ամեն տեսակ մշակական գործեաց, առանց հունձքն ու դուարը պատսպարող բնակարանաց։ Ուրիշ կերպ խօսելով, Հողին եւ Աշխատութեան գործողութիւնքը՝ որք իրարու հարկաւոր են, Դրամագլխոյ գործակցութեան պէտք ունին, որպէս զի կարենան արտադրել այն ամեն նախնական նիւթերն՝ որոց վրայ մարդկային ճարտարութիւնը կը գործածի, և այն ամեն նպարներն՝ որք մարդոց սննդեան կը ծառայեն։

այն է Աշխատութեան։ Բայց այս համառօտութիւնք կրնան խնդիրները մթնցընել։

Նմանապէս , մտադրելով արդեանց ա-մեն ձեռնարկութիւնք ; որք առնուեցան՝ փոխադրութեանց և վաճառականութեան միջոցաւ կը զօրանային , և ամեն հասա-րակաց կամ Օգտակարութեան ու Արժէ-քից աճեցմունք՝ չեն կրնար ձեռք բերուիլ առանց Աշխատութեան ; ոչ ալ առանց Նախնական Նիւթոց , որոց վրայ այս Աշ-խատութիւնը կը գործադրի ; ոչ ալ ա-ռանց գործեաց . և միջոցաց , որոց օգնու-թեամբ այս Աշխատութիւնը կարելի կը լի-նի ; այն է՝ առանց Դրամագլխոյ :

Վերջապէս , նոյն իսկ անձնիւթական արդ-եանց հասութքը չկրնար զատուիլ ա-ռանց Աշխատութեան և Դրամագլխոյ , այսինքն առանց ծախուց ; առանց պաշարի և առանց քիչ կամ շատ գործեաց :

Երբոր արտադրութեան հիմ եղողը բնա-կան գործիք մ'է և ոչ անփոխանակեալ , այ-սինքըն երբոր մէկուն չվերաբերիր , ինչ-պէս ձկան , մարգարտի , բուսոյ և այլ ծո-վային որսոց մէջ , Աշխատութեամբ և Դր-րամագլխով միայն կրնայ արդիւնք ձեռք բերուիլ :

Ճարտարագործական և առեւտրական ճարտարութեանց մէջ ալ Աշխատութիւնն ու Դրամագլուխը կը բաւեն , և երկրական գործին կամ հողը բացարձակապէս հար-

կաւոր չէ, կամ գոնէ մեծ կարեւորութիւն չունի, որովհետեւ այս անունը մի միայն գործարանաց եւ մթերանոցաց գրաւած գետնին կրնայ տրուիլ։ Բայց պէտք չէ մոռնալ թէ այս երկու ճարտարութեանց գործածած նիւթերն ալ հողէն ծնած են, և զանազան ձեւափոխութիւն կրելով տեղէ տեղ փոխադրուած։

Աննիւթական արդիւնք տուող արհեստից մէջ ալ նմանապէս Աշխատութիւնն ու Դրամագլուխը միայն ուղղակի կը գործեն. բայց յայտնի է որ այն դրամագլուխը կազմող արդիւնքն՝ առանց քիչ շատ սեփականեալ և աշխատաւորին ջանիցն առարկայ եղող Հողոյն գործակցութեան՝ չէին կրնար գոյութիւն ունենալ։

Արտադրութեան մէջ Մարդոյ Դերը·

Այս գործողութեան մէջ Մարդիկ այլ և այլ դերեր կը խաղան։

Ոմանք բարձրագոյն տնօրէնութեան մի ներքեւ կը գործեն իրենց մարմնական ուժին կամ անձնական կարողութեան օգնութեամբ, աւելի կամ պակաս հանճարով կամ ճարտարութեամբ։ Սոքա են Գործաւորք, կամ Պաշտօնեայք։

Ոմանք ալ մարդկային ճարտարութեան այլ և այլ ճիւղերուն հարկաւոր եղած ա-

մեն տեսակ գիտելիքները կը գտնեն , ուսման և հետազօտութեան նիւթ կընեն կամ կը տարածեն ։ Սոքա են Արհեստագէտք , Գիտնականք , Հնարիչք , Ճարտարապետք , և այլք ։

Ուրիշներ ալ վերջապէս արտադրութիւնը կը վարեն ․— իրենց ճարտարութեան կամ արուեստին վերաբերեալ նախնական նիւթերը կամ առարկաները կը հայթայթեն ․— աշխատութեան գործիներն 'ի մի վայր կը գումարեն ․ աշխատութեան եղանակներն ու միջոցները կը գործադրեն ․— արտադրութեան արդիւնքէն օգուտ կը քաղեն ․— մարդիկն և իրերը կը վարեն ․— ամեն վտանգ յանձն կառնուն ։ Սոքա են Ձեռնարկուք կամ գործաւոր բանեցնողք ։

Այս երեք պաշտօնները կրնան այլ և այլ անձանց կամ մի և նոյն անձի ձեռօք կատարիլ ։ Ամեն տեսակ ճարտարութեան , ամեն տեսակ արտադրութեան մէջ կը գտնուին ։ Մինչ պարզ պտղոյ մ'արտադրութիւնը խել մը ծանօթութիւններ և մշակութեան եղանակներ չի՞ պահանջեր (դեր Գիտնոյ) ․ հողին կամ ծառոյն վրայ այլ և այլ գործողութիւններ չի՞ պահանջեր (դեր Գործաւորի) ․ այն ծանօթութեանց գործադրութիւն , գործաւորաց վարչութիւն , աշխատութեան միջոցներու

կիրառութիւն չի՞ պահանջեր (տես Ձեռնարկում) ։ Եթէ պտուղը միայն պարտիզպանի մի աշխատութեանց արդիւնք է , ասել է թէ այս երեք այլ և այլ գերն ալ կը խաղայ ։ Ուրիշ օրինակ ․ մարդ մ՚իրաւաբանութիւն կուսանի և Գիտուն կը լինի ․ երբոր փաստաբանի պաշտօնեայ մի ըլլայ ։ Ձեռնարկու կը լինի ։ իսկ երբոր շատ մի պաշտպանէ կամ իւր գրասենեկին որ և իցէ գործողութեանց պարապի, Գործաւոր է ։

Արուեստական կամ Առևտրական Ընկերակցութեանց մէջ ալ մի և նոյն աշխատաւորաց գործակցութիւնը կը գտնենք․ Երբոր խումբ մի մարդիկ կը միաբանին իրենց դրամագլուխը և կարողութիւնը 'ի մի վայր բերելու ։ Ձեռնարկութեան յաջող կամ ձախող արդիւնքն 'ի միասին կրելու և շահերը բաժնելու ։ Մէջերնէն մին կամ ոմանք յատկապէս ընկերութեան Վարչութեանը կամ Կառավարութեանց զբաղին ։ Ձեռնարկուք պաշտօն կը վարեն ։ և մեծագոյն մասն ալ՝ իբրև պարզ Գործաւորք կամ Պաշտօնակատարք՝ նոցա խորհրդին կամ Թելադրութեան կը հետևին ։

Մեք նոր Արդարութեան վերայ միայն կը խօսինք ։ Գործոյս ընթացքին մէջ պիտի

տեսնենք թէ այլ և այլ գործակիցք ինչ-պէս կը միջամտեն բաշխման մէջ ։

Ծախք արտադրութեան և յառաջ-դիմութեան արգելքներ։

Յիշելու է խորհիլ թէ բուն արտադրութիւնն՝ հանճարեղ արտադրութիւնն, արդիւնքը մի այնպէս է այս, այսինքն օգտակարութիւնք, որոց անգամ արժէքն հաւասար մինչ այն արդիւնքը ձեռք բերելու համար ծախսուած արժէքից, այսինքն.

1. Ամէն գործակցող Աշխատութեան Արժէքին, որ Թոշակի (1) մէջ կը բովանդակի ։

2. Նախնական նիւթոց և գործեաց համար գործածուած ամէն դրամագլխոց վարձման Արժէքին, որ Տոկոսի եւ Վարձու (2) մէջ կը բովանդակի ։

Ասա թէ ոչ թէ՝ արտադրողին և թէ՝ ընկերութեան համար կորուստ կայ ։

Այս երկու պարագայ՝ Արտադրութեան Ծախքը կամ Արժէքները կը կազմեն ։

Յառաջդիմութեան մէջ այս երկու յաւելուած կայ ։ Ձեռնարկութեան չափը կը գտնուի ։

Կառավարական հասոյթը կամ Ճոխութիւնը

(1) Գաղղ. salaire Տաճկ. Հագ ։

(2) Գաղղ. loyer Տաճկ. Քիրա ։

բնական եկամուտն՝ Արդարութեան ծախուց անհրաժեշտ մասն չէ։

Թոշակին և Տոկոսին մէջ կը գտնըւին փոխադրութեան ծախքն և կառավարութեան վճարուած տուրքը. վասն զի փոխադրութիւնն և իշխանութեան ծառայութիւնքն ալ՝ աշխատութիւն և դըրամագլխոյ գործածութիւն կը պահանջեն։

Արդարութեան մէջ յաջողակութիւնը կամ հարստութեան մէջ յառաջդիմութիւնն՝ Արդարութեան ծախքն անդադար պակսեցնելու վրայ կը կայանայ, այսինքն նոյն ծախուք առաւել կամ լաւագոյն արդիւնք ձեռք բերելու, կամ աւելի քիչ ծախուք նոյն արդիւնքն արտադրելու վրայ. Օրինակի համար, երկրագործութեան մէջ յառաջդիմութիւնն է՝ արտավար մ՚երկրի առաւել արդիւնք արտադրել տալ նոյն աշխատութեամբ եւ ծախուք, կամ նոյն արդիւնքը նուազ աշխատութեամբ և ծախուք ստանալ։

Այս յառաջդիմութիւնք ձեռք կը բերուի՝ գիտութեանց և արուեստից մէջ եղած ամեն տեսակ գիւտերը գործադրելով։ Ով որ գիտէ այն գիւտերը լաւ գործադրել, նախ նա կը շահի, և յետոյ մրցման՝ և արդեանց գիներուն իջման շնորհիւ՝ գնողք կամ սպառողք և համայն ընկերութիւնը։

Անհատական շահն ՚ շահու հրապոյրը, կորուստի երկիւղն, այս յառաջդիմութիւնը կը գրգռեն, մրցումն ալ կը տարածէ և ամենուն օգտակար կընէ ։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ. ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՕԺԱՆԴԱԿ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ.

Բնութիւն եւ Դեր Դրամագլխոյ—. Այլ եւ այլ տեսակք Դրամագլխոյ.—Անշարժ Դրամագլուխ.—Յածուն Դրամագլուխ, եւ այլն.—Կազմութիւն Դրամագլխոյ.—Օգտակարութիւն խնայութեան արկեղաց.

Բնութիւն եւ Դեր Դրամագլխոյ—Այլ —եւ այլ տեսակք Դրամագլխոյ ։

Նախընթաց գլխոյն մէջ խօսեցանք Դրամագլխոյ դերին վրայ, և տեսանք թէ որչափ կարեւոր է ու անհրաժեշտ. բայց անօգուտ չլինիր նորա բնութիւնն ստուգել ճշդել, որովհետեւ ընկերական զօրութիւններն հարիւր զանազան ձեւոց ներքեւ կը շարժէ ։

Այս յաճախ գործածուած՝ բայց և այն-պէս տակաւին լաւ չհասկցուած բառը ճըշ-դիւ բացատրելու համար՝ բաւական է Դը-րամագլուխի երկու բառերը թուելը ։

Դրամագլուխ բառով պէտք է իմանալ այն ամեն արդիւնք, ամեն գործիք, ամեն միջոցք, զորս ճարտարութիւնը կը գոր-ծածէ կամ կրնայ գործածել նոր ար-ժէքներ արտադրելու համար ։—Հարստու-թիւն է այս, (հողէն, աշխատութենէն կամ մարդոյ կարողութիւններէն դուրս) ար-տադրութեան սահմանեալ, իբրեւ նախ-նական նիւթ կամ իբրեւ ձեւափոխութեան գործի կամ միջոց ։

Կը տեսնենք իսկոյն թէ որչափ կը մոլո-րի մարդ երբոր Դրամագլուխը Դրամոյ հետ կը շփոթէ, այսինքն երկրի մը դրամոց հետ, որք նորին Դրամագլխոյն խիստ փոքր մասն են ։ Օրինակի համար Գաղղիոյ մէջ գըտ-նուած դրամը երեք—չորս երկիլիոն կը հաշուեն ։ մինչդեռ ազգին դրամագլուխն հաւանականաբար երեսուն հարիւր երկկիլիո-նի կը հասնի ։ Եւ այս դրամագլխոյն մէջ՝ երեք—չորս երկիլիոն դրամոց այն մասը միայն կրնայ դրամագլխէ համուիլ, որ առեւ-տուրի մէջ կը յածի ։

Դրամագլուխք՝ իրենց գործածութեան և բնութեան համեմատ՝ երկու տարբեր

դաս կը կազմեն.—Սպասման համար պահ-
ուած Արդեանց Գրամագլուխք—և Վերար-
տադրութեան սահմանեալ Արդեանց Գը-
րամագլուխք, որք դարձեալ երկու կարգի
կ՚ստորաբաժանին.—Անշարժ կամ Կապ-
ուած Դրամագլուխք.—Յածուն Դրամա-
գլուխք:

Անմիջական սպառման համար պահուած
արդիւնքն են. Ուտեստք, Հանդերձք, Կա-
րասիք, Զբօսանաց սահմանեալ Տունք և
Հողք, Ընտանեաց սիրոյից յատկացեալ
Տունք—և Աշխատաւորաց և Դրամագլխա-
տերաց ապրուստին ծառայող ամեն բան:

Ոմանք ամբողջապէս կ՚սպառին, ինչպէս
ուտեստք, միւսները քիչ շատ տեւական
են, և սոցա գործածութիւնը միայն կը-
սպառի:

Այս կարգէն եղող արդիւնք կրնան՝ թէ՛
Դրամագլխոց մէջ դասիլ, որովհետեւ Ար-
տադրութեան ծառայելու տրամադրու-
թիւն ունին, և թէ՛ Հասութից կամ Եկամը-
տից մէջ:

Անշարժ կամ Հաստատուն Դրամագլուխք
ամեն տեսակ աշխատութեան գործիքն են,
որք առանց իրենց փոխելու կրնան Եկամուտ
տալ:

Այս կարգին են.

Արտադրութեան ծառայող շէնք.

Հողի վրայ եղած և նորա հետ չչփոթած Աշխատութիւնք և Բարւոքմունք ·

Հանքահանութեան վերաբերեալ Աշխատութիւնք ·

Հաղորդակցութեան ուղիք ·

Մեքենայք, կազմածք և հանդերձանք ։

Ցածուն դրամագլուխք անոնք են՝ որ յաջորդական փոխանակութեամբք միայն չահ կուտան, ինչպէս են այլ և այլ աստիճանաւ ·

Դրամն և ուրիշ շրջաբերութեան գործիք, որք Շարժուն Դրամագլխոյն անուամբ կը նշանակին ·

Նախնական Նիւթք, որոց վրայ ճարտարութիւնը կը գործադրի ·

Ամեն տեսակ գործուած արդիւնք, կը- տաւեղէնք և այլք ·

Պաշարք կամ մթերք հացագործաց, մը- սավաճառաց, ագարակավարձից և այլոց ։

Գնորդք և յաճախորդք վաճառատանց, գրատանց եւ այլոց ·— Տարադք գաղտնի կամ արտօնաւոր արուեստից·— Դպրոցք գործարանաց, որք իրենց բնութեան համեմատ կրնան մի կամ միւս դասուն մէջ համակրցուիլ ։

Վարկի միջոցաւ կամ Վարկի հաստատութեանց գործողութեամբք՝ Անշարժ կամ Կապուած Դրամագլուխք ալ կրնան՝ այլ

և այլ նկատմամբ՝ Յածուն դրամագլխոց պէս օգտակար լինել։

Արուեստից տեսակին համեմատ՝ այս երկու տեսակ Դրամագլխոց այլ և այլ համեմատութիւնք կամ չափք պէտք կը լինին, և այն համեմատութիւնը շատ անգամ լաւ չընտրուելուն համար բազում արուեստագէտք իրենց վիճակը վտանգի մէջ կը ձգեն։ Օրինակի համար շատ անգամ վաճառականք կամ խանութպանք չափազանց դրամագլուխ կը դնեն իրեն վաճառատունը զարդարելու համար, և իրենց շարժուն կամ յածուն դրամագլուխը կը տկարացընեն։

Նախընթաց ցուցակին համեմատ՝ կրնայ ըսուիլ նաև թէ Նիւթական և Աննիւթական Դրամագլուխք կան։ Վերջնոց կարգն են շատ անգամ յաճախորդաց և տարագուց (արուեստական գործօղութեանց եղանակք) հետ բարոյական հանգամանք և ձիրք, արուեստական կարողութիւնք, աշխատաւորաց տաղանդք, և՝ այն ամեն բան՝ որք բարոյական Դրամագլուխ անուամբ կը նշանակին։ Բայց այս այլաբանական ըմբռնումն բազմաթիւ շփոթութեան յառաջ բերած լինելով, աւելի լաւ է Գործիք—Աշխատութեան անունը տալ բարոյական հանգամանաց և տաղանդաց։

Կազմութեան Դրամագլխոյ.— Օգտակարութ-
եան Աշխարհաց Խնայողութեան.

Պէտութիւնք ամենօգտակար կէտ մ'է աշխարհի մէջ Դրամագլխոյ կազմութեան երևոյթը։

Որ և է տղթիւրէ ներկայումէն գոյացած ժամանակի՝ Դրամագլուխք ամենառաջինը և միանգամայն ամենադժուար կերպիւ մեզ կը ներկայացնէ. Խնայութեամբ կամ Ցնանե-ութեամբ—այսինքն աշխատանքի յաղթանակ հանքայ եղած Քերաստանն մինչև Արեւմտ-ութեան յաւելուածէն գոյացած Օգտա-կարութեանց կամ Արժէքից պահեստով, պահեստ՝ որ նոր արտադրութիւն մը ըն-նուցանելու կը ծառայէ։

Ենթադրենք ամենամանրամասն արտադ-րութիւն մը, օրինակի համար երկրագործ մշակի մը արտադրութիւնը. եթէ այդ մը-շակը կ'առնէ գործածութեան տարին 400 ֆրանք վաստակ, և միայն 350ն սպառէ, 50 ֆը-րանքի խնայութիւն մը կ'ընէ. Այդ խնա-յութիւնը՝ եթէ իւր պէտքերուն չգործածէ, անգործածական դրամագլուխ մ'է՝ գործածու-թեան պատրաստ, իսկ նոյն խնայողութիւնը որ արդիւնաբերութեան մէջ գործածուելով անհատին բա-րեկեցութեան և ընկերութեան արտադրողութեան Դրամա-գլուխ մ'է։

Բայց այս տնտեսական և ժուժկալական պարզ միջոցին գործածութիւնք դժուարին առաքինութիւն մ'է. վասն զի Աղատման միրայ Աղատութեան տարբերութիւնք ձեռք բերելու համար բարոյական ճիգ մը հարկ է, և շատ անգամ ալ տնտեսների ընդդիմադրութիւն պիտոյից գրգիռներու՝ որք միշտ բազմութեան կը ներկայանան, և զուարճութեան հրապոյրներու՝ զոր նացա յաղթողը կը հայթայթէ։ Երկիր մը այնչափ աւելի քաղաքակրթեալ, այնչափ աւելի հզօր է, որչափ աւելի տիրացած է այս բարոյական զօրութեան, որ իրեն պէտք եղած դրամագլուխներն համտեղու օճառն մ'է։

Ուրեմն դրամագլխոյ ծագումն էապէս բարոյական է և յարգելի։ Անկախութեան ու ազատութեան աղբիւրն է։ Անկէց զատ, կը հասկցուի որ տնտեսութեան այս գործիքն այն երկիրներուն մէջ դիւրաւ կը կազմուի, ուր աշխատութիւնն յարգի է, ուր սեփականութիւնն երաշխաւորեալ է, և ուր ապահովութիւնք կատարեալ։

Բայց սխալ է կարծել թէ Դրամագլուխըն ամեն ժամանակ ղրամ խնայելով եամ ծախքէ հրաժարելով կը կազմուի։ Հաստեալ, կոտեալ, տնտեսեալ և արտադրութեան սահմանեալ արժէք մը՝ ինչ

ձեռով և լինի, դրամագլուխ է ։ Գործած-ուած ճարտարութեան կամ արհեստի մի չահուն պիտանի և օգտակար ինչ մի գընե-լու համար տրուած հարիւր ֆրանքը՝ շատ անգամ լաւագոյն դրամագլուխ մ'է քան սնտուկի մէջ ապարդիւն կերպիւ պահուած դրամը ։

Արհեստի կամ ճարտարութեան մի մէջ եղած որ և է բարւոքում, հողի վրայ եղած որ և է բարւոքում, դրամագլխոյ կազմութիւն մ'է ․ վասն զի նոր արտադ-րութեան կամ առաւել արդիւնաւոր ար-տադրութեան նպատակաւ սպառման վե-րայ եղած խնայութիւն մ'է ։

Ուրիշ տեսակ խնայութիւն մ'է անձնա-կան տաղանդներ հայթայթելն, կամ ար-դիւնաբեր կարողութիւններ ունեցող տը-ղայ մի մեծցնելն ու կրթելն։

Բայց հոս պէտք է նկատել թէ բուն դը-րամագլուխն աներևոյթ լինելով ուրիշ գործիներ կանցնին նորա տեղը․ Հող կամ կարողութիւնք, որք այս կերպիւ առաւել կատարեալ գործիներ կը լինին ։

Մարդոյ մի գործած ճարտարութիւնն կամ արուեստն որչափ առաւել արդիւ-նաբեր է, ունեցած դրամագլուխն որչափ առաւել հաստատ արտադրէ, իր կարողու-թեանց վարձուն կամ ծառայութեան հա-

մեր ո՛րչափ առաւել հաստուցում տառնայ, այնչափ խնայութիւնք առատ կը լինին և դրամագլխոյ կազմութիւնն ալ դիւրին ։

Այս դիւրութիւնն աւելի կը մեծնայ բացառիկ պարագայից մէջ՝ արկածաւոր շահագիտութեանց, դիպուածական յաջողութեանց կամ խաղով ։ Բայց նշմարուած է որ արկածաւոր կամ կեղակարծ գործողութիւնք եւ փորձք՝ միջին հաշուով նուազ շահաւոր են ։ Քանի մի բարեբաղդից քով բազմաթիւ դժբաղդներ կը տեսնուին ։

Վերջապէս, պէտք է գիտնալ որ ամեն արուեստից մէջ, կենաց ամեն վիճակներու մէջ, երկրի մի դրամագլխոց ամենամեծ մասը նախ հանճարեղ և յարատեւ աշխատութեամբ, և ապա ժուժկալութեամբ և կանոնաւորութեամբ կը կազմուի ։

Սեփականութիւն կազմող դրամագլուխք հրիտակաւ կամ ժառանգութեամբ մէկէն միւսին կանցնին ։ Այս երկու պարագայից մէջ, նոր ստացողք՝ Սեփականութեան իրաւանց զօրութեամբ՝ հիներուն տեղը կանցնին, որք կամ իրենք կազմած էին այն դրամագլուխները, կամ ուրիշ կազմողներէ ստացած ։ Գոնէ այսպէս կը լինին քաղաքակիրթ երկիրներու մէջ, ուր Արդարութիւն կը տիրէ ։ Վասն զի ուր որ յափշտակութիւն կամ կողոպտում կայ՝ դե-

րութեան , արուեստական մեքենագործութիւն , զեղծման և այլ կերպարանօք , օրինաւոր հատուցմունք զրկանաց և յանցաւորութեանց ենթակայ են ։ Այսու ամենայնիւ այդ անարդար սպառնալիքներէն կամ յափշտակութիւններէն օգուտ քաղողք ալ նոյնպէս առանց ժուժկալութեան իրաւարութեան և կենտրոնաւորութեան չեն կըրնար գործադրութիւն կազմել ։

Օտարազգիներու խնայողական ընկերութեանց տարածուելովը խնայութիւնք գործառնելոյ և նոյնպէս ամէնամասամբ խնայութիւնը իսկ իրենց պետութեան թելադրութիւններէն ազատ սահմանելոյ համար՝ մարդասիրական հաստատութիւնք հնարուած են , որք վաստակելի մարդոց հանգութեան ներքեւ՝ ամենայն մանրիկ խնայութիւնը առնելով կրկնապատիկ և կը պահեն։ Այն մանրիկ գումարները հաւաքուելով , Լոնդոնի մէջ Պետութեան գանձը կերթան , որ տարեկան տոկոս մը կը վճարէ , և այս աւանդներուն իրենց տէրանցն ալ կը հատուցանէ ։ Անգղիոյ , Գաղղիոյ* և այլ երկիրներու մէջ , այսոր հա-

* Առաջին խնայութեան արկղն Անգղիոյ մէջ հաստատուեցաւ 1810ին . իսկ Գաղղիոյ մէջ 1818ին։ Այս երկու երկիրներուն մէջ խնայութեան արկեղաց հաստատուելէն մինչեւ այսօր աւանդեալ դրամոց գումարը 12 երկիլիոնէն աւելի կը հաշուեն։

ձեռօք քաղաքացիք այս կերպիւ մեծ գումարներ կրցին ունեցնել:

Խնայութեան արկղն 'ի մի վայր կը կուտէ խնայութիւնքը, որք առանց անոր չորքիք պէս ոչինչ ցնդէին. Գանձանակ մ'է, ուր փոքր արտադրիչք կրնան իրենց պահել ուզած փոքրիկ գումարները դնել. ընկերական ջրոց մ'է, ուր փոքրիկ դրամագլուխք կը գոյանան, և սեփականատէրք կը կազմուին. տնտեսութեան և անոր յարակից առաքինութեանց խտացուցիչն* է: Ուրեմն շնորհակալ պէտք է լինել այն անձանց՝ որք այս բարերար հաստատութիւնն հիմնեցին ու տարածեցին:

Ապահովութեան և վարկի հաստատութիւնք ալ դիւրութիւն կընծայեն խնայութեանց և դրամագլխոյ կազմութեան, ապահովութեան և օգտակարութեան, մանաւանդ իրենց զանազան կարգ անդամոց ընծայած շահերովն առնելու դրդիռ կուտան անոնց: Այսպէս են նաև գործաւորաց ընկերակցութիւնք:

---

* Գաղղ. Condensateur, (ելեկտրականական գործի):

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ ՄԵՔԵՆԱՅԻՑ ՁԵՒՈՎ.

Օգտակարութիւն Մեքենայից. — Բարոյական ազդեցութիւն նոցա. — Մեքենայից և ընդհանրապէս յառաջդիմութեան դէմ առարկութիւնք. — Անպատեհութիւնք նոցա՝ չէակին փոխարինելու իրենց ընծայած ընկերային օգուտք ։

Օգտակարութիւն Մեքենայից. — Բարոյական ազդեցութիւն նոցա ։

Մեքենայ բառով պէտք է իմանալ ամէն գործի կամ կազմած՝ որ աշխատութեան մէջ կ'օժանդակեն մարդոյ, և արտադրութեան մէջ նորա զօրութիւնը կ'աւելցընեն ։

Մեքենայք թոյլ կըտան մարդոյ, որ բնութեան զօրութիւնքն արտադրութեան ծառայեցնէ. մարդոց զօրութենէն վեր աշխատութիւնք կը կատարեն. նոցա դիւցած ու կըցածին մէկ մասն աւելի արագ և լաւագոյն կը գործեն. թոյլ կըտան որ քիչ աշխատաւորով առաւել արդիւնք ձեռք բերեն ։ իրենց արդասիքն է.

Արագութիւն — Խնայութիւն — Առատութիւն — Թեթեւացնութիւն ։

չին և արդի ճարտարութեան մէջէն ցոյց տրուած քանի մ'կրողութիւնք կրնան հասկցնել մեքենայից դերն ու զօրութիւնը, ինչպէս նաև այժմու արտադրութեան առատութիւնն՝ հին ժամանակի արտադրութեան հետ բաղդատելով։

Ժամանակաւ գործաւոր մի, ինչպէս որ այժմ ալ շատ տեղ կը տեսնուի, ինքնին աշխատելով հինգ կամ վեց քիլոկրամ երկաթ կրնար արտադրել։ Այսօր, գործաւոր մի, բարձր փուռերու օգնութեամբ 180 քիլօկրամ կամ երեսնապատիկ աւելի կարտադրէ։ Ողիսեւսի օրով, մարդ մի օրը քսանեւհինգ մարդոց պէտք եղածին չափ ալիւր կրնար աղալ։ Իսկ այսօր Փարիզի մօտ Սէն—Մօրի ջաղացքն 72000 մարդոց բաւելու չափ ալիւր կ'աղայ՝ քանի գործաւոր միայն աշխատեցնելով, այն է մի գործաւորի աշխատութեամբ 3600 մարդոց բաւելիք ալիւր. ուրեմն Ողիսեւսի ժամանակէն վերայ հարիւր քառասուն և չորսապատիկ յառաջդիմութիւն կայ այսօր. 1768էն առաջ 320 մանող պէտք էր, որպէս զի այսաւուր հինգ գործաւորաց բանեցուցած ութ հարիւր սանտրով երկու մեքենայից արտադրածին չափ դործ կատարէին։

Մեքենայք մարդկային մտաց ազատարարն են, որովհետեւ թոյլ կը տան որ

մարդոց մի մասն հողագործութենէ զատ՝ արուեստից, գիտութեանց, և այլ աշխատութեանց պարապին։

Եթէ հողոյն պահանջած այլ և այլ աշխատութիւնք մի միայն բահով և բրչով կատարուէին, եթէ չկրնայինք արօրն ու կենդանիները՝ որք նոյնպէս մեքենայք են, ծառայեցնել հողային աշխատութեանց, հաւանական է որ այժմ՝ արիչ աշխատութեանց. պարապող բազկաց ամենն ալ ընդհանրական պարենից արտադրութեան գործածել հարկ պիտի լինէր։ Ուրեմն արօրը թոյլ տուաւ շատ մի մարդոց՝ որ գիտութեանց, արուեստից և մտային ու բարոյական ամեն կարողութեանց մշակութեան զբաղին։

Մեքենայից միջնորդութեան շնորհիւ գործաւորն հետզհետէ կազատի ամենադժնդակ և դժգալի աշխատութիւններէ, վերջապէս այն ամեն աշխատութիւններէ, որք կրնան զինքն անզգայել ու նուաստացունել։

Մարդկային ընկերութիւնն այն վիճակին պէտք է հասնի, ուր ամեն մեքենական աշխատութիւն կենդանիներէ կամ լաւ ևս մեքենայներէ կատարուի, և ուր գործաւորը՝ այս կերպ աշխատաւորաց տեսուչ միայն լինի։

Մեքենայից դէմ առարկութիւնք.— Ան-պատեհութիւնք ասոր չեմին փոխարինելու իրենց ընծայած ընկերային օգուտը :

Մեքենայից գործածութեան դէմ ա-ռարկութիւնք յերեւան ելան, որք դիւրաւ կրնան հերքել :

Ըսուեցաւ թէ մեքենայից գիւտը կամ հնարումը վնասակար էր ամեն անգամ որ արտադրութեան սպառումն կը բաւէր :— Բայց անտեսագէտք պատասխանեցին թէ ամեն նոր մեքենայ՝ աւելի թեթեւագին արդիւնք տալով՝ սպառումը կաւելցնէ : Երբոր զոյգ մի գուլպայի գինը մէկ ֆրան-քի՝ կամ աւելի պակասի իջաւ, գրեթէ ա-մեն մարդ կրցաւ ստանալ զայն, և գուլ-պայից սպառումը՝ զանոնք արտադրելու դիւրութեան հետ աւելցաւ :

Ըսուեցաւ թէ մեքենայք երկրի վերայ մարդոց տեղը պիտի բռնեն, և թէ աւելի լաւ է որ աշխատող մարդիկ ըլլան քան թէ մեքենայք :— Բայց անտեսագէտք պա-տասխանեցին նախ թէ մեքենայք ոչ հաց կուտեն և ոչ կերակուր, և թէ երկրի մը բազմամարդութեան առհասարակ նպաստող նախապաշարմանց պատճառներէն չփնտռել, մեքե-նայից աւելցուցած ճոխութիւն կրնայ թերեւս նպաստող ըլլալ աշխատութեան մ'անհրաժեշտ.

Տնտեսագէտք ցոյց տուին նաեւ թէ մեքե-
նայից հնարած դրամագլուխները շատ անգամ
աւելի մեծ են քան զիրենց ջնջած դրամագ-
լուխները ։

Մեքենայք ․ պէտք է խոստովանիլ , ան-
պատեհութիւն մ'ունին , բայց այն անպա-
տեհութիւնն երջանկաբար անցաւոր է ․
շատ չանցած կը թուլնայ եւ 'ի վերջոյ նո-
ցա օգուտներով լիովին կը փոխարինի ։ —
Մարդոց աշխատութիւնը գրաւելով՝ ար-
հեստ կամ դրամագլուխք փոխելու . կը հար-
կադրեն զնոսա , որ դժուարին բան է , և
քիչ շատ երկար անգործութեան կենթար-
կեն , որ կրնայ չքաւորութեան և թշուա-
ռութեան պատճառ լինել։ Բայց շատ չան-
ցած՝ արդիւնքը կը տեսնուի , որ է՝ իրենց
արտադրած բաներուն գինն իջեցնելով՝
նոցա սպառումն աւելցնել . այն ժամանակ
աւելի շատ մարդ պէտք կը լինի մեքենա-
յից տեսչութեան կամ նոցա ծնած երկ-
րորդական աշխատութեանց համար , և
աշխատութենէ զրկուած գործաւորք նոր
դրամագլուխ մի կը գտնեն նոր մեքենային
ճարտարութեան մէջ , կամ աշխատութեան
ուրիշ ճիւղերու մէջ ։

Անաց որ , նոր մեքենայից միջամտու-
թիւնն ոչ անմիջական կերպիւ կը լինի , ոչ
ալ ընդհարձակ կերպիւ ։ Գիւտերը կամ կը-

նաքքները մէկէն 'ի մէկ չեն յաջողիր. հաստատեալ սովորութեանց և նախապաշարմանց յաղթելու կը պարտաւորին. գործարանապետք կամ արուեստապետք առանց երկար խորհրդածութեան և առանց խարխափմանց նոր դրամագլուխ չեն դըներ և իրենց գործիքն ու կազմածքը նորոգեր ։

Վարկպարազի մտքեր երբեմն մեքենայից երկրի մի մէջ մտնելն արգելուլ առաջարկեցին. բայց չխորհեցան որ պարզապէս անհնարին բան էր՝ այլ և այլ պատճառօք. —Նախ, արգելքն անզօր էր եթէ համայն աշխարհի վրայ չտարածուէր, վասն զի նոր գիւտերէն՝ ուրիշ քանի մ'երկիր միայն օգուտ կը քաղէին. —երկրորդ, այնպիսի մեքենայք կան՝ որոցմէ չենք կրնար անցնիլ. ինչպէս են ժամացոյցք, մամուլք, ջրհանք, զէնք, արօր և այլք. —երրորդ, այս արգելքը դնողները տրամաբանական հետեւութեամբ կը պարտաւորին եղունգներէ անդին անցնող ամեն գործիներն ալ արգելուլ. այս ալ ոչ միայն բարբարոսական է, այլ և անտեղի ։

Վերն ըսինք թէ մեքենայք՝ իրենց գըրաւած աշխատութեանց փոխարէն ուրիշ աշխատութիւնք կը ծնանին ։ Արդի ճարտարութեան պատմութիւնն այս բանք

բազմաթիւ և զգալի օրինակօք կը ցուցնէ ։

Ընդ ետասաներորդ դարէն առաջ գիրք օրինակողաց ձեռօք արուեստը կարելի չէ բաղդատել տպագրութեան ծնած բազմաթիւ արուեստից հետ, այն է հեղինակաց, թղթաշինաց, գրաշարաց, տպագրողաց, կազմարարաց, տառաձուլողաց և այլոց արուեստից հետ։ Անշուշտ այսօր հեղինակներն առաւել օրինակող կը գործածեն՝ քան տպագրութեան հնարուելէն առաջ։ Ի՞նչ անհուն արդիւնք, և այս ալ առանց ՚ի հաշիւ առնլոյ այն քաղաքական և բարոյական անչափ արդիւնքը՝ զորս մարդկութիւնը քաղեց Կիւթէնպէրկի գիւտէն ։

Բամպակ մանող մեքենային հնարուելէն առաջ, Անգղիոյ մէջ 5200 մանողք կային փոքր ճախարակի վրայ և 2700 ալ ոստայնանկ. գումար 7900 ։ Տասն տարի ետքը, 1765ին, այս գործաւորաց թիւն 582,000ի ելած էր, այն է քառասնապատիկի ։ Մեքենային մէջ նոր կատարելութիւններ մտնելով և շոգի գործածուելով, բամպակի գործաւորաց թիւն անդադար աւելցաւ։ 1833 ին 500,000 ի հասած էր։ Իսկ այն ճարտարութեան հետ յարաբերութիւն ունեցող արուեստից գործաւորներն ալ հաշուելով, ինչպէս են բամպակի վրայ տպագրողք շղարշագործք ասղնագործք

և այլք, 800000ի կը հասնէր։ Ծերերը կանայքն և տղայք 'ի միասին հաշուելով 1 միլիոն 600000ի․ իսկ գործարաններն ու մեքենայները շինող հիւսունք դարբինք որմնադիրք ալ հաշուելով երկու միլիոնի ։

Ճանապարհաց կատարելագործութիւնն և երկաթուղիք ալ նոյն արդիւնքը կ'արտադրեն․ քանի մի արուեստից աշխատաւորներուն գործը գրաւեցին, բայց փոխարէն այնչափ անհուն աշխատութիւնք ստեղծեցին, որք ոչ միայն արուեստագուրկ աշխատաւորաց, այլ և ուրիշ շատերու գործ բացին։

Վերջապէս մեքենայք ընկերական մեծ բարիք կարտադրեն՝ բերքերն առաւել բազմաթիւ սպառողաց դիւրամատչելի ընելով, աշխատողաց զբաղմունքը կաւելցընեն, և հանրական ու մեծամեծ օգուտներով կը փոխարինեն այն վաղանցիկ և սահմանաւոր անպատեհութիւնը՝ զոր կը պատճառեն՝ քանի մի գործաւորք արհեստափոխութեան հարկադրելով, կամ երբեմն ժամանակաւոր անգործութեան ենթարկելով ։

Ինչ որ մեքենայից վրայ ըսինք, կրնայ պատշաճիլ ամեն տեսակ գիւտոց, ամենազան յառաջդիմութեանց, ամեն կատարելագործմանց, մեքենական՝ տար-

բարոյական՝ տնտեսական՝ քաղաքա-կան՝ վարչական և այլ ամէն բարւոքմանց, որք յառաջոյն տրամ և ԹեԹևացին ար-տադրելու միջոց և դիւրութիւնք կընծա-յեն։

ԳԼՈՒԽ Է․

ՀՈՂ՝ ԵՐՐՈՐԴ ԳՈՐԾԻ ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԵԱՆ

Բնութիւն Հողոյ իբրև գործի աշխա-տութեան.—Մեծ եւ փոքր Սեփականութիւն.—Մեծ և փոքր մշակութիւն.—Այլ և այլ դրութիւնք մշակութեան.—Բաժանումն Հո-ղոյ։

Բնութիւն Հողոյ իբրև գործի աշխա-տութեան.

Հողին մէջ երկու բան կայ նկատելիք. —Պարունակած բնական և արդիւնաբեր զօրութիւնը.—Արդիւնաբեր կարողու-թիւնք՝ զորս կը հաղորդէ նմա մարդ, կամ իւր տուած բարւոքմամբք կաւելցնէ։

Առաջին նկատմամբ՝ Հողը բնական գոր-ծակատար մ՚է անփոխանակելի։

Երկրորդ. նկատմամբ՝ Հայք կրնայ գը- [illegible] մի համաձայնութիւն. բայց այն ա- ռիթան կարեւոր դրամագլուխ մ'է, և [illegible] յատկութիւնք ունի, որ [illegible] գործա- [illegible] դրամա- գլուխներին [illegible] և բըն- նութիւնն [illegible]:

Հայք [illegible] և այլ [illegible] հա- [illegible] և [illegible] կա- [illegible]

Ցանկալի [illegible] մէջ՝ ա- [illegible] կը [illegible] բայց [illegible] հաղորդակցութիւնք Հայոց [illegible] այլ կը [illegible] և այլ [illegible]- [illegible] գործածուած տեղերուն:

Բայց Պարսկաստանի [illegible] Հայերն կը [illegible] Հայերն կը [illegible] գործերով [illegible] ու այլ ձեռքեր:

[illegible] Հայերն [illegible]

տութեան ձեւով, այլ և մտաւորական աշ-խատութեան, հետազօտութեանց և գի-տութեան ձեւով ։

Հողը, մինչև աստիճան մը կրնայ իբրև մեքենայ նկատուիլ, կամ մանաւանդ իբ-րև անհաւասար զօրութեանց մեքենայից հաւաքածոյ ։— Արդարև, մեծ տարբերու-թիւն կայ այս և այն հողին մէջ, թէ՛ բը-նական արգասաւորութեան, թէ՛ կլիմա-յական դիրքի, թէ՛ բերքոց փոխանակատեղ-ւոյ մերձաւորութեան, և թէ՛ վերջապէս ուրիշ որ և է նպաստաւոր կամ աննպաստ պարագայից պատճառաւ ։ Այս կամ այն գաւառին մէջ մէկ մէկ արտասովոր հող, հեռաւոր դաշտաց մէջ առանձին արտ մը, և մեծ քաղաքի մ'արուարձանին մէջ՝ բը-նակութեան կեդրոնի, մօտ գտնուող արտ մը՝ խիստ տարբեր և անհաւասար զօրութեամբ մեքենայք են ։

Հողը կամ երկիրն իւր ամբողջ բոլոր ար-դիւնքն՝ երկու ուրիշ զօրծեաց օգնու-թեամբ միայն կրնայ տալ ։ Աշխատու-թեան և Դրամագլխոյ ։ Իւր ինքնաբեր ար-դիւնքն անկարելի են բաղդատմամբ այն արդեանց՝ զորս հանճարեղ աշխատու-թեան մ'և բաւական դրամագլխոյ մը զօր-ծակցութեամբ կը մատակարարէ ։ Բայց, եթէ ստոյգ է որ կենդանապահի աշխա-

ռութեանց և կրկնապատիկ դրամագլխով կրկնապատիկ հունձք կրնայ առնուլ, այս բանը շարունակապար ճշմարիտ չէ. Հաւանական է որ աշխատութեան և դրամագլխոյ կրկնապատկումը՝ կրկնապատիկէ պակաս արդիւնք արտադրէ։— Այս մասին Հողագործական ճարտարութիւնը կը տարբերի ուրիշներէն, որ արդիւնք շատ անգամ դրամագլխոյ և աշխատութեան չափուն համեմատութեամբ են։

Մեծ և փոքր Սեփականութիւն.—Մեծ և փոքր Մշակութիւն.—Այլ և այլ դրութիւնք Մշակութեան.

Տնտեսագէտք և հմուտ երկրագործք շատ անգամ հարցին իրարու թէ երկրի մի հողին՝ մեծ սեփականատերաց վերաբերի՞լն առաւել օգտակար էր՝ թէ փոքր սեփականատերաց վերաբերիլը։ Նմանապէս հարցին թէ մեծ մշակութի՞ւնն առաւել արդիւնաւոր էր՝ թէ փոքրը։ Բայց այս խնդրոց բացարձակ պատասխան մի չտրուեցաւ։—Ընդհանուր կանոն չկայ. կանոնը կը զանազանի երկրաց, կլիմայից, բնակչաց բնաւորութեան, և երկրին տնտեսական օրէնսդրութեան հետ։ Պարտ է նկատել սակայն թէ—Մեծ սեփականութիւն և Մեծ մշակութիւն,—փոքր սեփականութիւն և

փոքր մշակութիւն [illegible] հարկաւորապէս [illegible] մամուլ [illegible] [illegible] նահանգի համար [illegible] թեան և փոքր մշակութեան երկիրներն են. և միւս կողմանէ [illegible] նոյն քաղաքականութիւն [illegible] մշակութեան [illegible]

Ընդհանրապէս [illegible] չափերու կամ վարձակալութեան [illegible] կամ մշակութեան [illegible] կերպս.

Այս դրութիւնք են հետեւեալք :

Ինքնամշակութիւն, որուն մէջ հողատէրն ինքնին կը մշակէ՝ իր սեփական կամ փոխ առեալ դրամագլխովը և վարձեալ մշակօք :

Այս դրութեան մէջ հողատէրն իր վերայ կը միացնէ սեփականատիրոջ, դրամատիրոջ, ձեռնարկուի և գործաւորի յատկութիւնները :

Բաժանորդութիւն, որուն մէջ մշակք բաժանորդութեամբ աշխատողք են, որոց հողատէրը դրամագլուխ կու տայ, և կէս առ կէս կամ ուրիշ կերպիւ հունձքն և արդիւնքը կը բաժնեն նոցա հետ : Այս տեսակ մշակութիւնն այն երկրաց մէջ կը գործածուի, ուր հողն ապաշնորհ է, և ուր դրամատէր մշակք հազուագիւտ լինելով, մեծ

Հողատէրք չեն կարող փոքր ձեռնարկուաց իսկ վարձու տալ։

Վարձակալութիւն, որոյ մէջ՝ երկրագործն հող մի կը վարձէ որոշեալ ժամանակի համար, և չափն ու միջոցն՝ իւր պիտոյ‐ից համեմատ կ՚ընտրէ։ Այն փոխանակ վարձակալն հողային ձեռնարկու մ՚է, որ միջակութեան չափը միայնակ կը փակէ՝ եթէ ճարտար կամ յաջողակ է, եթէ պարագայք իրեն նպաստաւոր են, և հողին համար տուած վարձը չափազանց ծանր չէ։

Հողատիրոջ ձեռքով, վարձակալութեամբ և բաժանակցութեամբ մշակելու օգտից և անպատեհութեանց խնդիրը բացարձակ եզրակացութեան մ՚ենթակայ չկրնար ըլլալ. բայց կրնայ ըսուիլ թէ վարձակալութիւնը չկրնար օգտաբեր ըլլալ եթէ երկար պայմանաժամու չըլլայ*, և եթէ իր ըրած բարւոքմանց հողին ստացած առաւելագոյն արժէքէն չկրնայ իրեն բաժինն մի վայելել։ Այսպէս է նաև բաժանակցութեան

* 27 կամ 30 և մինչև 90 տարի։

Սկովտիոյ մէջ վարձակալութիւնը ցորենի վերայ հաշիւ կը լինի, և օրուան գնով կը վճարի։ Այս դրութեամբ հողատէր և վարձակալ ՚ի միասին կը կրեն բաղդին յաջող կամ ձախող արդիւնքը։

մէջ, երբ հողատէրը գիտէ պէտք եղած ծախքը հոգալ և բաժանակիցն ալ օգուտ քաղել: Վերջապէս հողատիրոջ ինքնամշակութիւնը դրութեանց լաւագոյնն է, որովհետեւ երկրագործն իւր վերայ կը միացընէ հողատիրոջ դրամատիրոջ և աշխատաւորի յատկութիւնքն, երբ մշակութեան համար պէտք եղած հանճարն ու դրամագլուխն ունի:

Բաժանումն Հողոյ.

Տնտեսագիտաց զբաղման նիւթ եղաւ նաև հողային ժառանգութեանց մանր մասերու բաժանումն և նոյն բաժանման երկրի մի հարստութեան վերայ ունեցած ազդեցութիւնը: Այս մանրաբաժնութիւնը Գաղղիոյ մէջ մանաւանդ ընդարձակեցաւ 1789ի յեղափոխութենէն 'ի վեր, որ հողային ժառանգութիւնն ամեն ժառանգաց հաւասարապէս բաժնել օրինադրեց: Բայց նշմարեցաւ որ այս մանրաբաժնութիւնն 1815 էն 'ի վեր ժողովրդեան թուոյն համեմատութեամբ առաջ գնացած չէր: 1815 ին՝ տասն միլիոն հողաբաժին և քսան և հինգ միլիոն բնակիչ կար Գաղղիոյ մէջ. 1855 ին տասներկու ու կէս միլիոն հողաբաժին և երեսուն և վեց միլիոն բնակիչ կար: Բայց փութանք ծանուցանել

թէ հողաբաժնից թիւը պէտք չէ հողա-տէրաց թուոյն տեղ տանել, որք շատ ան-գամ երկու և աւելի հողաբաժնի տէրք կը վճարեն: Ասկէց զատ՝ հողաբաժնից կէ-սը շինեալ սեփականութեանց կը վերա-բերին, որոց թիւն հետզհետէ աւելնալու վրայ է:

Մանրաբաժնութիւնը մշակութեանց բը-նութենէն տրգիլեալ կամ քաջալերեալ կը թուի, որովհետեւ մշակութեան բնութիւ-նըն իր տուած չափով և հողատէրաց ու մշ-շակաց ազատ կամքով կորոշի:

Հողերուն ընդարձակութեան զանազա-նութիւնն հարկաւոր է: Մանր՝ միջակ և մեծ սեփականութիւնք իրաց բնական ըն-թացքով կը ծնանին, և բաւական է մի-այն արգելք չդնել հողային տուրեւառու-թեանց, որպէս զի ոչ չափազանց կուտա-կում, ոչ ալ չափազանց մանրաբաժնութիւն յառաջ գայ:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄՏԱՑ՝ ԿԱՄ ԳՐՈՂՈՒԹԻՒՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԴՐՑԱՄԱԳԼԽՈՑ ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ԲՆԱԿԱՆ [illegible]

[illegible]

Գէտք

Մարդկային բնութեան ամենայն միջո-ձը կապակցուցանել թէ՛ մարդն աշխատու-լու, ինքզինք զօրելու, [illegible] արդեամբք [illegible] Հողը բարւոքելու և ճարտարութեան ամեն ճիւ-ղերը զարգացնելու գրող [illegible] խմբանն՝ իւր ճգամբք ձեռք բերածն և փո-խանակութեամբ կամ՝ պարգեւմամբ ըն-դունածը՝ վերջնական [illegible] ընդունածն՝ ազա-տին այն գործածելու ազատութիւնն է, — Սեփականութեան իրաւունքը կամ պար-զապէս Սեփականութիւնն է։

Այսպէս կը հետեւի ուրեմն թէ սեփակա-նութեան իրաւունքը, ստացման ապա-

հաւատութիւնը, սատանայական փիլիսոփայութեան կեղ-ծաւորութիւնը մարդկային ճշմարտութեան և ընկերութեան ժողովրդապետութեան խորամանկութեան դերասանութեան յանդիմանելու համար պարծենալու-ռան սկիզբէն ընկերային մեծ փառաւորութեան թեան իրաւունքը, այսինքն օրինապահու-թեան սահմանը պահպանելու հրամանները, (միայն թէ այսօր չհամաձայնիր ընկերականին չէ՛ քի կանոնին պատճառով է), նաև այս պատճառաւ, թէ որ կրօնական դաւանութեան սատիճանն այս իրաւունքը պահպանութեան վերայ կը հաստատին:

Մարդն իւր ազատական ճանաչողութեան սահմանն է և այն է այսինքն սեփականութեան իրաւանց նութիւնն ունի:

Սեփականութեան առաջին պայման ժամ-ման չէ, կը գտնենք: մենք տեսնենք թէ մեր նուն որ մարդ, ինչ որ իրեն հարկաւոր է և և ինչ որ իւր կարօտութիւնն, փոխել կը սեփա-կանէ. նախ իւր անձին և ազատութեան, յետ-ոյ իւր կինը, և յետոյ իւր տունը, պարտէզը, հողը: Քանի որ մարդ զար-դանայ, տնտեսել կը ջանայ իւր ունեցածին, քանի որ ընկերութեան յառաջադիմէ, տնտեսել կ'զգայ սեփականութեան պահպա-նութեան պէտքը: Սեփականատիրութեան ոգին և ապահովութեան պէտքը զուգա-հեռաւոր կանխենն միւս կողմէ, յայտ-

նի և ախերժերականն իրողութիւն մ՚է , որ հարստութիւնք՝ նուազ առատ և ոչ լաւ բաշխուած է ։ քաղաքակրթութիւնը նուազ յառաջացեալ է այն ատեն ազգ , ուր անհատական սեփականութիւնը լաւ ապահովուած չէ , և ուր նորա իրաւունքն որոշապէս սահմանուած չէ , կա՛մ պետութիւնը չափազանց իրաւունքներ գործածելով նորա վերայ , կա՛մ ընկերական կազմութիւնն՝ ուղղակի կամ անուղղակի ձևերով կապկանումը թուլացնելով։

Մարդն իւր անձնական ֆիզիքական կամ մտաւորական կարողութեանց մէջ , այսինքն իւր անձին մէջ , անժխտելի սեփականութիւն մ՚ունի ։

Այն կարողութեանց գործածութենէն կը ծնանի Ջանք , Տաժանք , Աշխատութիւն , որք այս ջանից և տաժանաց արդիւնքին վերայ իրաւունք կուտան։ Ասկէց երկրորդ անժխտելի սեփականութիւն մի կը ծագի , որ է աշխատութեան պտուղը , թէ և այս ալ առաջնոյն պէս նախատական կերպիւ բռնաբարուած է և կը բռնաբարի ,—գերութեամբ և ստրկութեամբ ։

Երրորդ , երբոր մարդ իւր արտադրած արդիւնքն անմիջապէս չսպառեր . եթէ կը տնտեսէ , եթէ կը խնայէ , եթէ ինքզինք կը զրկէ և կը ժուժկալէ , այս ջանից , այս

նեղութեան, այս անձնազրկութեան և այս հաճոյազրկութեան արդիւնքն ալ չկրնար կլացուիլ նման։ Ասկէց ալ երրորդ սեփականութիւն մը կը ծագի, այն է՝ Դրամագլխոյ սեփականութիւնը։

Ընդ ամենն երեք Սեփականութիւնք. սեփականութիւն անձին, սեփականութիւն պտղոց աշխատութեան, սեփականութիւն արդեանց խնայութեան կամ դրամագլխոյ. այս երեք սեփականութիւնք երկրաւորի մէջ կը բովանդակին, այն է՝ սեփականութիւն անձնական, սեփականութիւն շարժական գոյից, որ ազատ փոխադրին համար անձնական սեփականութիւնը փոփոխելու եղանակ մ'է։

Ուրեմն Աշխատութեան և Դրամագլխոյ սեփականութիւնն օրինաւոր է, բայց պէտք է որ Ազատութեան անխափան ալ երաշխաւորեալ ըլլան, ինչպէս որ կը հասկնանք. պէտք է նաև ուրիշ հիմնական իրաւունք մ'ալ երաշխաւորեալ ըլլայ. այն է՝ ընկերական Օգտակարութենէն ծագած իրաւունք։

Արդարեւ, ենթադրենք թէ Փիզիքական և բարոյական կարողութիւնք՝ այն է անձնական սեփականութիւնը՝ չյարգըւի, այն ժամանակ մարդն անձնուրաց. կարգկանոնի և ընկերութեան չմնար — Ենթադրենք թէ աշխատութեան բերք հարստարու-

[illegible]

[illegible] առաջին անգամ միայն, այլ և այլ բազում- [illegible]

[illegible]

յինել. վասն զի, զայն ձեռք բերելոյ համար՝ ստացիչը՝ նմանաչափ. սեփականութեան մի համարժէք փոխարինութիւնը կու տայ, որը չկրնալով ջանիւք և գոհացութեամբը ձեռք բերուած էր։

Թէ՛ արտադրութեան և թէ՛ փոխանակութեան համբով՝ ձեռք բերուած աշխատութեան և գաւառագլխոյ սեփականութեան պաշտպանութիւնը, որը երաշխաւորելն արդարութիւն է. իսկ հետ կարելի նոյն սեփականութիւնը գործածելոյ ազատութիւնը, յորմէ կը բղխի տալու կամ պարգեւելու իրաւունքը, սեփականութիւնը գործածելոյ հարկաւոր եղանակ մ'է։ Նմանապէս՝ իւր հետ կարելի միահամանէն եռեւ իւր զաւակաց կամ մերձաւորաց ժառանգութիւն թողուլ իրաւունքը։ Ընտանեաց գլխոց մի նախապատուութիւնն ընկերութեան հիմնական կազմութեան մին է, և ընտանեաց զաւակներուն համար հարկաւոր. առանց զատ գործոր կամ խնամ մ'է աշխատութեան, խնայողութեան, առաքինութեան և դրամագլխոյ կազմութեան՝ որ ճշմարտութիւնք կը յերկարաձգէ, յաւելու իւր առաջին և յոգուր բազմապատիկ ընկերութեան։

Սեփականութեան կամ անհատական աշխատութեան նախապէս գործը, որ՝ մարդիկ կրնան դարձեալ օրինաւորապէս սեփակա-

նութիւն ստանալ առաջին գրուածամբ , գլուխ մի հնարելով , համ բարեբաղդու-թեամբ ։

Բնական է որ մէկու մի սեփական չեղող իրի մի գրուածը բուական կը լինի գը-րուողին սեփականութիւնն ընելոյ ։ Այս սկզբունքն ամեն ժամանակ աշխարհի ազ-գերէն ընդունուած է գործնականապէս ։ Ամենէն կարեւոր դրուածն՝ որ ամեն ան-հատական սեփականութեանց հիմն եղած է , այն երկիրներուն գրաւումն է , որոց վերայ իւրաքանչիւր ազգ՝ զարգացեալ են ։ Այս պատճառաւ է որ իրաւագէտք առա-ջին գրաւումն իբրեւ գլխաւոր միջոց կը նկատեն սեփականութեան ստացման ։— իսկ այսօր , քաղաքակիրթ ընկերութեանց մէջ , գլխաւոր միջոցն է՝ կա՛մ ստացչին աշխատութիւնք , կա՛մ ժառանգութեամբ նմա թողուցած աշխատութիւնը ։

Նոր գաղափարի , նոր ճարտարութեան , ուսումնական , քիմիական , մեքենական , վարչական , առեւտրական նոր ձեւոյ կամ եղանակի մի գիւտն առաջին գրաւման կը նմանի ։ Արդար՝ միանգամայն օգտակար է այն գիւտը քաջալերել ու վարձատրել՝ ա-պահովութիւն տալով հնարողին , որ իր ճարտարութեան՝ այն է՝ աշխատութեան արդիւնքը վայելէ ։

Սակայն մտաւորական սեփականութեան իրաւունքը դեռ որոշեալ հաստատեալ չէ ։ Ընտիր հանճարներ տարակարծիք են հնարչաց և գրական հեղինակաց կողմէ ընկերութեան մատուցեալ ծառայութեանց բնութեան վերայ, որոշելոյ համար թէ այդ ծառայութիւնք տիրապէս և մշտնջենապէս սեփականութեան իրաւունք կը տա՞ն թէ ժամանակաւոր վարձատրութիւն մի պէտք է ստանան ուղղակի պարզ քաղաքացու-թեամբը, կամ իրենք միայն շնորհեցներոյ տր-ամնութեամբը ։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԴՈՑ ԱՌԱՒԵԼ ԱՐԴԻՒՆԱՒՈՐԵԼՈՒ, ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՄԲ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ԱԶԱՏ ՄՐՑՄԱՄԲ

Աշխատութեան ազատութիւնը բնական իրաւունք մ'է. — Ազատութեան ընկերական օգուտը. — Ինչ էին հին Աշխատութեանց ընկերակցութիւնք. — կանոնադրութիւնք. — Վարժապետութեան եւ Թոյլտուութեան ։

Աշխատութեան ազատութիւնը բնական իրաւունք մ'է. — Ազատութեան ընկերական օգուտը ։

Փորձը հաստատած է նաև թէ մարդոյ

ճարտարութիւնը՝ բաշխող որ՝ մեկնեցոյց, հա-
մայն տարածն այնպէս է, մինչ. և թէ զայն զօ-
րանալ պիտի, [illegible] կանոնաւորութեան և
մեքենական կազմութեան, համար չմնալով,
օրէնքը և կանոնաւորութիւնը՝ իրաց : Ընդու-
թեան դէմ են գործելով, և հակառակ [illegible]
[illegible]
[illegible] և [illegible]
ւելցնելով կը ծառայեն :

Ճարտարութիւն և Արհեստութիւն, ու-
ղաա են՝ երկու մայր, [illegible]
րեն բանին եկած արհեստը գործելով՝ տա-
ռանց արգելքի [illegible] մտցնելով, և մի-
այն այլոց ներհակութիւնն յարգելով այս-
մանաւ :

Աշխատանքին այս [illegible] և
[illegible]
հանդէս [illegible]
[illegible]
[illegible] Գաղ-
[illegible]
[illegible]
իրաւունք մ'է . մանաւանդ այն մարդկանց՝ որք
89 ի սկզբունք կը կոչին, և անհատական
դիտութեան կրթերն մին է : Ազատութիւն
աշխատութեան, Ազատ մրցում, կամ պարզա-
պէս Մրցում անուանեք*:

* Ազատութիւն Արուեստից, Ազնուա-

Մեղուքն հաստատութեան հոգին է [illegible] խախտանք է։ Ատոր պատճառը կը [illegible] և միանգամայն կը շղթայուէ։ Անդադար կը [illegible] զայն յառաջացնել և սուտ խօսիլ [illegible]։ Այն աղքատը կամ ճշմարտութիւնք, որոց մէջ բնական միջոցներ չկայ, ընդհանրապէս են մեղանծ են։

Մեղուքն է, որ աշխատութեան ծառայութեան [illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

Դա կարգերու [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

Մեղուքն [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

ղորդած գրգիռումը, և նոցա Փիզիքական մտաւորական և բարոյական ամէն կարողութեանց՝ այն է նոցա արդիւնաբեր կարողութեանց՝ ազդած փութաջանութեամբ։

Ինչ եղեն հին արհեստաւորաց ընկերակցութիւնք.

Ֆրանսիական Գաղղիոյ մէջ, 1788 ի յեղափոխութենէն առաջ, աշխատութեան ազատութիւն չկար շատ մ'արուեստից համար, որք արհեստաւորաց ընկերակցութիւններու (Ճիւնաֆ) բաժնուած էին։ Ուրիշ շատ տեղեաց մէջ ալ երկար ժամանակ այնպէս էր, և հիմա ալ տակաւին շատ երկիրներու մէջ (ինչպէս Թուրքիոյ մէջ ալ) այս դրութեան բազմաթիւ հետքը կը գտնուի։ Ճարտարութեան այս կազմակերպութեան մէջ արհեստից ամենամասնական են. այսինքն կանոնադրութեամբք, որոշեալ կարգ մը աշխատութիւնք միայն կը պարունակէին, և ուրիշ արհեստի վերաբերեալ մասերը մ'արգիլեալ է ուրիշ արհեստի վերաբերեալ աշխատութեան ձեռնարկել։ Այս արհեստական ընկերակցութեանց* մէջ վարպետաց և գործաւորաց թիւը սահ-

* Ընկերակցութիւն բառով հոս պէտք չէ շահու ընկերակցութիւն հասկնալ, այլ միայն արհեստի։

մնձաւոր է ։ Մէկը չկրնար երկրի մը մէջ վարպետուիլ՝ մինչեւ որ երկար ժամանակ աշկերտութիւն, քաշած ըլլայ և զանազան ծախք չընէ ։]

Գաղղիոյ մէջ այս դրութիւնն 1791 ին վերցաւ. վասն զի նշմարուած էր որ մեծամեծ չարիք առաջ բերած էր. անվախճան վէճք և կռիւք այս և այն արհեստաւորութեանց մէջ, խծղծական և ծանրակիր կանոնադրութիւնք, աշխատաւորաց թշուառութիւն, նոր գիւտոց հալածում։ Նորոր, օրինակի համար, Ամի Արժան կրկին օդահոսանքով կանթեղն հնարեց, զոր հիմա կը գործածենք, կանթեղագործք, բրուտք, պղնձագործք, արոյրագործք և այլք, որոց գործիքն ու արուեստը կ'օգտակարացնէր, իրեն դէմ ելան, և երկար ժամանակ մաքառեցաւ նոցա հետ։ Ծծեալ թիթեղն հընարողը (1761 ին) Գաղղիայէն մեկնելու հարկադրեցաւ։ Նկարաւոր թղթին հընարիչն ալ այնպէս ընելու պիտի ստիպուէր, եթէ բացառիկ կերպիւ չհաստատուէր իրրև թագաւորական գործարան։

Արհեստաւորաց ընկերակցութեանց իրարու դէմ ըրած կռուոց պատմութիւնք, նմանապէս ճղճիմ և բռնական կանոնադրութեանց դրժած լինելոյ. պատճառանք աշխատաւորաց դէմ ի գործադրուած դա-

անկիրթութեանց պահանջմունքն առաջին տեղւոյն է ։ Այսպէս կը բացատրի մեծ ժամանակի ծանրութեան առաւել ծիծաղելի կողմն է դուրս յառաջխաղացութիւնը Գաղղիական յեղափոխութեանն եւ ..., առաւել ազատ, եւ քաղաքացւոց հաւասարութիւնքն ու միաբանութիւնը զարգացնելով առաւել յարմար օրէնսդրութեան ժողովրդապետական ազդեցութեան ներքին ։

Կանոնադրութիւն, Կրօնադրութիւն

եւ Թագաւորութիւն.

Իրաց բնութիւնը բաւականանայ չընկատուելով շատ անգամ խորհրդոց արհեստաւորական ընկերակցութեանց հին դրութեան վերադարձնել ինչ ինչ իրաւախութեամբք, կամ Հայրապետութիւնն ու Ախտութիւնը կանոնադրութեան կամ արուեստական կառավարութեան ենթարկել, որ ազատութեան հակառակ է ։ Բայց պէտք է դիտել որ այսպիսի ձեռնարկութեան մի մէջ երկու անկայծթեալ դժուարութեանց կը հանդիպուի միշտ ։

Նախ, արհեստից պաշտօնական բաժանումն այսօր անհնարին է, քանի որ գիտութիւնք եւ արուեստք այնչափ յառաջադիմութիւն ըրած են, եւ փոխադարձաբար կը նպաստեն միմեանց ։ Ըսել թէ ո՛ր կը

պիտի չունենայ արհեստն մի և ո՛չ ոք դիմաց ուրիշ
արհեստին մէջ՝ ներմուծանելու չարաչար խոր-
դերը խառնակեալ կը ծածկի ։

Երկրորդ՝ անչափաւորութեան վերջնալ գրաւե-
լիք այսպիսին, ինչ որ ալ ըլլայ, կանխահասնել և
բանակալ կը լինի ։ Երրորդ՝ մարդ մի հրա-
նայ իւր արհեստն ծրգիւ ամսուայ մէջ սով-
րիլ, ի՞նչ իրաւամբ երեք տարի պիտի պա-
հանջուի անկէ ։

Չորրորդ, ենթադրելով թէ արհեստի մի
կանոնադրութիւնք [illegible] համար հնար եղա-
ծին չափ կատարեալ լինին, դիւրութեանց
և [illegible]
չափ չանցնին [illegible]
րիչ կլինի [illegible]

Վերջապէս, Աշխատութիւնն՝ հնար եղա-
ծին չափ արդիւնաբեր լինելու համար՝ իւր
ամեն շարժմանց մէջ ազատ պէտք է լինի,
և բնաւ խոչ և խութ չունենայ իր առջև ։

Համեմատել վարժութիւն մի պէտք է
թողուլ աշխատութեանը, և չմիջամտէ
նորա գործողութեանց մէջ ։ Կառավարութիւ-
նը մի միայն աշխատութեանը պաշտպանե-
լով և բարեկարգութեան, ու առողջապահու-
թեան [illegible] համար պէտք է մի-
ջամտէ ։ Հնարաւորութեան չափ [illegible]
թիւն պէտք է ընէ նոյն [illegible] և այս
համար [illegible] ապահովու-

թեան վերաբերեալ կէտերու մէջ։ Այս պարագայից մէջ ալ գործել օրինական և դաստիարակական միջոցներով պէտք է վարուիլ և ոչ վարչական կամ ոստիկանական միջոցներով, որոց անպատեհութիւնքն՝ Արհեստական կանոնադրութեանց անպատեհութիւններէն վար չեն մնար։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՒԵԼ ԲԵՂՆԱՒՈՐԵԱԼ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՄԲ ԱՐԹՈՒԹԵԱՄԲ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԼԱՒՈՒՆԱԿՈՒԹԵԱՄԲ։

Ապահովութիւն՝ ֆիզիքական դաշտին հաւատարմութեան.—Աշխատասիրաց կրթութիւնքն և բարոյական լաւունակութիւնք։

Ապահովութիւն՝ ֆիզիքական դաշտին հաւատարմութեան։

Որպէս զի երկրի մ'ամեն կողմը ճարտարութիւնն ապրի և զարգանայ, որպէս զի Աշխատողութիւնն արդիւնաւէտ և մինչև իսկ հնարաւոր լինի, գործաւորք կարենան իրենց ձեռքն ու կարողութիւնքը գոր-

հասնել յառաջադիմութեան. և գիտունք ի-
րենց մտածումներովը, յառաջացուցանելով իրենց ազ-
գակիցները, —Հայք, անոնք, Հայերը ու-
նեցողք իրենց երկրագործական սեփականութեան-
ցը —ամենէն բանէն աւելի ազատութեան
պէտք է։

Երկրի մը մէջ Հասարակապետական ձեւականու-
թեան անփոփոխութեան որչափ լաւ ըլլայ, ար-
դարութեան որչափ լաւ պաշտպանուի,
Հասարակապետութեան իշխանութեան գործադրու-
թիւնն որչափ կանոնաւոր ըլլայ, առուտուրն
որչափ լաւ բաշխուած ըլլայ, խաղաղու-
թեան պայմանները որչափ լաւ հաստատ-
ւած ըլլան, այնչափ ազատութիւնը մեծ
կը ըլլայ։ Որովհետեւ այս ամէն բաներն հիմնական
են Հասարակապետութեան և առանձնական կենաց
առաւել յառաջադիմութեան, առաւել ի-
րական Ազատութեան, առաւել յառա-
ջացեալ Քաղաքակրթութեան։

Դէն բարբարոս երկիրներու մէջ, ուր
երկրագործն իր հունձքէն օգուտ քաղելու
ապահովութիւն չունի, դաշտերն անմշակ
կը մնան, և քանի մը մարդիկ թշուա-
ռութեան կանգնին հողի մը վերայ, որ-
պէս հարիւրաւորներն ու հազարաւորներ
կրնար սնուցանել։ Քաղաքական կամ ա-
պրուստամարութեան ճանապարհ, անարգներ
չեն ցանուիր, դրամագլուխք անշարժ կը

Ձեռքի՝ աշխատասիրութիւնը չենթադրէր, և ենթա-
դրական թերութիւնն իր՝ աստուծոյ նմանը ծածկած է:
Այնպէս մտածմունք և արհեստներ, որը ցոյց-
նաեւ հանճարը՝ ցուցանելու աստուածային, զարգա-
ցումն՝ աշխատասիրութեան այս մեծագոյն զարգա-
ցեցաւ. ուսեալքն ոչ ևս չըմբռներեցան, մե-
քենայութիւնք մշակեցան, արդիւնքն հան-
գամանօք ծաւալեցաւ և ծաղկեցան ամեն տեղ:
Այնպէս ժամանակ կը տեսնենք թէ ինչպէս ար-
դէն մեքենայից արուեստ աշխարհիս
մեքենայներ կազմուեցան, գործարաններ
շինուեցան, աշխատութիւնք շինուեցան, հար-
ստութիւնք զարգացան, աշխատութիւ-
նքն անձնասէր և աշխատանքն զարգացման
նախանձ տարածեցան:

Հասարակական խնամակալութեան կարգա-
կարութեան՝ օրինաւոր պաշտօնն է պաշ-
տպանութիւն ապահովել զարգացման գործու-
նէութեան անվրդով առաջ, ազատութիւն տա-
լու, ազատութիւնն երաշխաւորել
ընկերական անձերն ու սեփականութիւններն
յարգել տալ, որ քաղաքական իշխանու-
թեան ձեռնարկ չլինի ու հասարակաց օ-
րէնք, որոց վերայ գործակից իշխանու-
թիւնն կը հսկէ, իր սահմանադրութեան ներ-
քին ունեցած այլ և այլ մասնաւոր պաշտօ-
նեայք, և յանձնառութիւն ու ծախսերն զօրու-
թիւնք, որոց գործակիցք պաշտօնէից թո-

չափ կը վճարէ [illegible] եկամուտնե-րէն տուրք կամ հանգանակութիւն սոս-[illegible] [illegible] քա-ղաքական [illegible] կազ-մակերպութիւնը Քաղաքականութեան ծրա-գիրին մէկը կը կազմէ։

[illegible]

Կրթութիւնը, մարդոյն նիւթական գոր-ծարանաց զօրութիւնն ու ճարտարութիւ-նը կաճեցնէ. — [illegible] խելքին հասողու-թիւնն ու [illegible] — [illegible] կը բերէ, [illegible]

[illegible] իւր կը-րից վերայ իշխել, իւր չար յօժարութիւն-[illegible] [illegible] իւր [illegible] [illegible] ու ընտանեաց [illegible] ընկե-[illegible] [illegible]

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹԱՒԱԻՍԼ ՐԵԴՆԱԻՈՐ-ՆԵԱԼ ԲՆԺԱՆՄԱՄԲ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ

Հրաշալի արդիւնք Բաժանման Աշխատութեան. — Պատճառք այդ զօրութեան, — Բաժանման Աշխատութեան ամեն ճարտարութեանց եւ Ազգաց մէջ։

Հրաշալի արդիւնք Բաժանման Աշխատութեան. — Պատճառք այդ զօրութեան։

Ֆէրմէր կատարելագործանէ թէ մարդոց աշխատութեան եւ գործաւորներուն խմաստուն գործածութիւնը կրնայ հրաշալի կերպիւ աւելցնել արտադրութեան կարողութիւնը։ Աշխատութեան բաժանումն օրինակ մ'է ասոր։

Այս խմբով վերաբերեալ բաժանումը կը հասկցուի, որոյ միջոցաւ իւրաքանչիւր մարդ նոյն գործողութիւնը կընէ միշտ, կամ գոնէ երկու երեք գործողութիւնը։ Այս միջոցին զօրութիւնն իւր արտադրած հրաշալեաց կնայացուցէք։

Նախ, գործաւորք ճարպիկոյն յաջողութիւն մի կ'ստանան։ Եթէ երկաթագործը՝ որ կռան գործածելու վարժուած է, բայց չինելու մեխ նորարկէ, 'ի սկզբան

դժուարաւ 200—300 հատ կը շինէ մէկ օրը ։ Թէեւ քիչ աւելի յաջողակութիւն կ'ըստանայ, այնչափ որ, մեքենայից գործածութենէն առաջ՝ ձեռքով բանող դեռահասակ բեւեռագործք կը ստանէին, որ օրը մինչեւ 2500 բեւեռ կը շինէին ։

Ասեղները ջրոյ մէջ մխուելէ ետեւ ծըռած դուրս կելնեն ։ Զանոնք ուղղողները կանայք են, որք փոքրիկ սալի մը վերայ դնելով կռանի հարուած մը կուտան եւ կուղղեն ։ Այս ուղղիչներէն իւրաքանչիւրն օրը 4—5000 ասեղ կուղղեն ։

Ժամանակաւ, երբոր ասեղները ձեռքով կը ծակէին հերիւնի մը միջոցաւ, որուն ուռով կը զարնէին ; գործաւոր մը կրնար օրն 2000 հատ ծակել ։ Այս գործողութիւնը շատ դուրս արագութեամբ եւ զարմանալի ճարտարութեամբ կը կատարուէր ; եւ անհնար բան մը չէր տեսնել այս աշխատութեան զբաղող մանր տըղայք՝ որք մազ մը կը ծակէին եւ ուրիշ մազ մը նորա մէջէն կանցունէին ։

Աշխատութեան բաժանմանը գործաւորք՝ ժամանակ չեն կորուսաներ՝ զբաղմունք,—տեղ փոխելը եւ գործիք փոխելով ։ եւ ուշադրութիւնը՝ որ քիչ կամաց կամաց կայլ է մէջէն, ամէնքն ընտիր նոր առաւելութիւն ըն- բազմելու ։

Չորրորդ՝ ինչպէս դաստիարակ մարդն, և մարմինը միանգամայն կարգէ, նոյնպէս առաջադիմութիւն կրթութեան՝ մինչեւ իսկ զգաւորին գործողութեանց մէջ։ Այսպէս են պաշտամունքները, աղօթք, ծառայք, հաւատալի, զբօսանք, և մեծապէս մի կենդանի գործունէութիւն յաճախ կրկնող մարդոց յանձնառութիւնք.

Հինգերորդ՝ աշխատութեան բաժանումն մէջ մի աշխատութիւն պարզ գործողութեան մի մեքենական ուշադրութիւնն ու դիտողութիւնը, չի մի կէտ ամփոփելով, դիւրութեան ու արագութեան կատարածներ կ'ընել կուտայ։ Արուեստից պատմութիւնն ուսուցանէ մեզ թէ մեքենայից և սարքերուց մէկ մասը պարզ գործաւորը հնարած են։

Վեցերորդ՝ աշխատութիւնը բաժնելը այն պարզէն որ համեմատեալ է, ամէն զատ՝ պատրաստութեանց դասին ու բանակին առնեալ է։ Միանգամայն նոյն արտադրութեան ծախսն և ներկայացուցիչ ժամանակն գինը պակասեցնելով չափը աւելցնելով, այլ պատրաստել և մաքուր գեղեցկութիւն ստեղծել է, տալով նոյն պատրաստականութիւնն ալ խնայելով։

Այսպէս Ադամ Սմիթ մեր մեծ տնտեսագէտը նոյն ցնցումներ, գործարանին օրինակ ցուցնել, ուր արդէն իր զորը.

(1770ին) [illegible] գերմանացի [illegible]
[illegible]
[illegible] մէջ
[illegible] 40000 [illegible]
[illegible] 4800 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 10 փարսախ երկայն [illegible]
որ ընել է երկուքը մէջ փարսախ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Գիտութիւնք՝ այն ժամանակ միայն կատարելութեան բարձրագոյն աստիճանին կը հասնին, երբոր գիտութեանց միաբաներեալ ամփոփութիւն հետազօտութեանց ընդբաղդողք այլ և այլ մարդիկ լինին։

Գեղարուեստից, գրականութեան, բժշկութեան և այլոց մէջ՝ համբաւ և հարստութիւն ստանալոյ համար յատուկ ճիւղոյ մի ակնարք է գրաւիչ։

Որ և է վարչութեան մէջ լաւ կառավարութիւն չկրնար լինել՝ առանց աշխատութեանց բաժանման և անհատական պատասխանատուութեան։ Քաղաքականութեան մէջ՝ իշխանութեանց և պաշտամանց բաժանումն անհրաժեշտ եղած է՝ բռնապետութեան, զեղծմանց, գողութեանց և գօշաքաղութեանց առաջն առնելոյ, և բանաւոր կառավարութեան մի բարիք արդիւնքը ձեռք բերելոյ համար։

Եղանակաց զանազանութիւնն և մշակութեան սպառերական կերպարանափոխութիւնք արդիւնք են աշխատութեան բաժանման․ և սակայն մարդիկ կան՝ որ ասուեղ մանկաւորաբար հողագործ են, այլք մանկաւորաբար ցորենահար են, այլք դուռագոյ պահապան են, այլք կանթեղատու կենդանեաց հովիւ են, ոմանք աղէորդ կամ խաշնարած են, ոմանք ծառ

մշակող են ; և այլն ։ Նմաց որ ի մշակութեանց պատահողականութեան և մեքենայից միջամտութեան հետ աշխատութեան բաժանումն ալ կրկնողական ։

Արհեստական ճարտարութեան մէջ ոչ միայն մեքենայական մանրամասնեաց և արտադրական վաճառականութիւնք կան , այլ և փոխանակող մէջ մի տեսակին համար յատուկ յատուկ վաճառականութիւնք կան ։ Այսպէս ազատ վաճառականք ալ կան , որոց բոլոր ճարտարութիւնն այլոց համար դրամ առնուլ և վճարել է . ասոնք են Սեղանաւորք . ուրիշներն ալ կան , որոց միակ ճարտարութիւնն է գնողներն ու վաճառողները իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ դնել . ասոնք են Միջնորդք . Եւ այս անուններէն մէջ կ'բաղկանան և պաշտօնք նոյն բաժանման են ։

Այլ ամենէն աւելի տարածադրողութեանց մէջ կ'երևայ գործառնութեան աշխատութեան բաժանումը , ինչպէս որ կ'երևը ցոյց տուաւ ժողովուրդք և այլ հասարակութիւնք կառավարութեանց ։ Ուստի և ամբողջ պետութեանց մէջ աւելի լաւ կը տեսնուի նարան բաժանումը թէ' տնտեսական կառավարութեանց , թէ' աշխատանութեան արդիւնաբերութեան , և թէ' արդարադատութեան պաշտօնավարութեան ։

Ուրեմն աշխատութեան բաժանումն արուեստից բնութեան համեմատ քիչ կամ շատ ընդարձակ է :

Միանգամայն արտադրութեանց և ծառայութեանց դիւրութեանը վաճառուելէն և բազում գնորդ ունենալէն այլ կախում ունի :

Փոքրիկ տեղեր, ուր արտադրութիւնք դժուարաւ կը վաճառին, շատ անգամ իրարմէ խիստ տարբեր քանի մ'աշխատութիւնք մէկ ձեռքէ կ'ելնեն : Բժիշկը միանգամայն դեղագործ, վիրաբոյժ, ատամնաբոյժ, ակնաբոյժ է : Գիւղերու նպարավաճառը միանգամայն սրճեփէ, փերեզակ, գինեպան և մինչև իսկ հացագործաց գրագիր է, մինչդեռ մեծ քաղքի մի մէջ այս արուեստից իւրաքանչիւրն զատաբաժանեալ են, այնպէս որ, Թէյի, ձիթոյ, քացախի և այլ մեն մի նպարաց համար յատուկ վաճառատունք կան :

Աշխատութեան բաժանումը մի և նոյն երկրի այլ և այլ մասանց, այլ և այլ ազգաց, այլ և այլ աշխարհաց մէջ տեղի այլ կը հաստատուի, նոցա կլիմային, նոցա հողին բնութեան, և բնակչաց բարուցն և յարմարութեանց համեմատ :

Այս բաժանմանն շնորհիւ, և զանազան տեղեաց մէջ հաստատուած տարբերութեան և

փոխանակութեան ազնուութեամբն է որ ամեն երկրի բնակիչք ամեն բանին քով տեսակին արժան գնով կ'ստանան, և Հինդիայ և Չօրաւոյ մարդիկն իւրաքանչիւր իրենց երկրին փոխադարձ օգտակարութեանց կը մասնակցին ։

Այս իրողութիւնը Փիզիքական և ընկերական բնութեան մեծ օրէնքներէն մին է, որոյ գործադրութիւնը դիւրակեցութիւն կ'արտադրէ եւ քաղաքակրթութիւնը կը ծաւալէ ։ Իսկ զանցումն անհաշտելի չարիք պատճառած է և մարդկային կը պատժէ մարդկութեան ։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ՃԱՐՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՒԵԼ ԲԵՂՆԱՒՈՐԵԱԼ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԵԱՄԲ.

Ընկերակցութեան սահմանադրութիւն.— [illegible] Ընկերակցութեան [illegible] Ընկերակցութեան [illegible] թեան ։

Ընկերակցութեան սահմանադրութիւն.

Մարդկային ընկերութիւնը, բովանդակ Մարդկութիւնը, մեծ ընկերակցութիւն

մ՛է․ իւրաքանչիւր Ազգ Ընկերակցութիւն մ՛է ։ Այսպէս են նաեւ սահմանաւոր տեղեր , որք գաւառ , նահանգ , աւան , գիւղ և այլն կոչին ։ Միւս կողմանէ մեն մի ընտանիք մասնաւոր ընկերակցութիւն մի կը կազմէ · բայց սոքա բնական ընկերակցութիւնք են , որոց մէջ գտնուելու կը պարտաւորին մարդիկ , և առաւել կամաւոր՝ մասնաւոր ճգանց միացումն են , մի և նոյն նպատակաւ՝ մի և նոյն շահու համար՝ խումբ մի մարդոց միացումն որք Ընկերակցութիւնք կը կոչին ։

Ընկերակցութիւնք՝ իրենց առաջադրեալ նպատակին համեմատ խիստ այլազան են ։ Կրօնական , Քաղաքական , Բարեգործական ընկերակցութիւնք կան — Ուսումնական, Երկրագործական, Արուեստական , Առեւտրական , փոխադարձ օգնութեան , Ապահովութեան , Վարկի և այլըն և այլն ընկերակցութիւնք կան ։

[illegible] տընտեսական նպատակ ունին ։

Այսպիսի ընկերակցութեանց մէջ , ճգանց միացման և միջոցներու կեդրոնացման պատճառաւ , Աշխատութեան և Դրամագլխոյ զօրութեան՝ արդիւնաւորումն արտադրիչ [illegible]

ւնող մեքենայով՝ արդիւնքին կամ նուազ բեղ-նաւոր կը լինին ։

Ընկերակցութիւն կայ Ձեռնարկուաց մէջ՝ ընկերակցութիւն Աշխատաւորաց և գործավարչաց մէջ ։ Մի և նոյն անձինք կրնան այս երկու պաշտօնը միանանց մէկտեղ կամ առանձին կամ երկուքով կատարել, և ընկերութիւնք այլ կրնան աւելի մանաւանդ պարզէս՝ Դրամագլխոյ ընկերակցութեան կամ Աշխատաւորաց* ընկերակցութեան նպաստաւոր ունենալ, և միջոցաւն ։

Այս ընկերակցութեանց նպաստաւորն՝ ընկերական դաշինք [illegible] և համեմատ կը զանազանի, այն է՝ աշխատութեան դրամագլխոյ կամ աշխատութեան բաժիններուն**, չնչուց բաժանման եղանակ ։

* Դրամագլխոյն առաւել կամ պակաս մեծութեան կամ ընկերակցողաց առաւել կամ պակաս բազմութեան համեմատ ։

** Բաժնին կը կոչուին Դրամագլխոյն այն կտորներն որք [illegible] կամ [illegible] մասն [illegible] կ'ըլլան ։ Ընկերութիւնք [illegible] մէջ [illegible] ընկերքը կրնան բաժնել կամ ընկերութեան [illegible] [illegible] կամ Հաւաքական [illegible] ընկերու-

կին , ընկերականքերը՝ բաժանորդացնողնե-րինաց եւ այլոց դերին և պաշտպանա-ռութեան պայմանականներին համեմատ ։

Ընկերականութիւնն որպէս զարգացումն սորդէն ժամանակակից մէջ՝ հնարաւոր հասարակա-բաւականութիւններ պաշտպանում , որոց արդիւնք խիստ տարածվում էր մարդկանց ։ Այս ուղին է որ մեծ գիտական ընկերութիւն միացնելով առ-գելք ճարտարապետութեան տեսնում եզելին հա-սարակական կենտրոնների հիմնելը ։ Հանքերը բա-նեցուց , ջրանցներ բացառ , երկաթուղի-ներ շինեց , և այլ բազում մեծամեծ ձեռ-նարկութիւններ ըրաւ , որք երբեք չպիտի կրնային գոյութիւն ունենալ առանց անոր , և որք այժմեան մեծամեծ ծառայութիւն-

թիւններ , որք անհրաժեշտ միայն կան մեծ մա-սին առաւելը կը կոչին ։ Ընկերութիւնք ալ կան , որոց մէջ անօրէնք միայն իրենց բոլոր հարստութեանը պահապանքն են , իսկ ընկերք իրենց ստորադասած բան-ւորն գործակցով միայն պաշտպանութեան են ։ ... ընկերութիւնք ... որոց ... կարգ ... ընկերակցին ։ Կան ընկերութիւնք ալ՝ որոց մէջ անօրէնք պատասխանատու չեն ... են ։ Անա-նուն ընկերութիւնք ։

ներ մասնաւորին քաղաքակրթութեան :

Եւ [illegible] որ [illegible] մարդ կիր-նար այնչափ [illegible] և Հզօր լինել, որ [illegible] Հասնէր 100 միլիոն ֆը-րանքի [illegible] : [illegible] մարդիկ . յանձն-[illegible] իրենց բոլոր հարստութիւնը նը-ւիրեն՝ [illegible] ; որք մեր [illegible] երկիր. երբեք Հարիւր Հազար անձանց համար բաժանոր-դաց ընկերակցութեան , որոց իւրաքան-չիւրն իւր Հարստութեան մի փոքրիկ մա-սը [illegible] , որպէսզի մեծ Հարստութեան մ'[illegible] մէջ մասնակա-նութեան [illegible] :

Չնարիք՝ գիտութեան՝ ձեռնարկութեան՝ Հզօր [illegible] մի կը գտնեն ընկերակցութեան [illegible] գիտութիւն-ներն՝ [illegible] ու [illegible] թիւ-[illegible] Հանճարի [illegible]

Այս ոգին շատ օգտակար է դրամատէ-րանց և [illegible] , որոնք [illegible] ու [illegible] նե-րը [illegible] և [illegible] կը-տայ :

[illegible] խօսա [illegible] օգտա-կար [illegible] , [illegible] [illegible] և [illegible]

խառնուրդեան, ընկերութիւնները, կամ [illegible] յորոց կախումն՝ առեւտրական ճիւղերէն զատ չափու բաժին մ'ալ քաղաքէն. Բայց այս պարագայից մէջ ալ տեղը չէ մտնելու. Թէ չափաւորութիւնն ու խնդիրը մեզի համար ալ ծանօթ չեն, այլ գրաւոր լեզուն ալ չծանօթացած կոյն են արդարութեան հաւասարութիւն, թէ՝ ամենեն ձեռնարկութեան մէջ անկողմնակալութեան մի տեղը է հաստատելի։

Ի՞նչպէս սահմանել Ընկերակցութիւնն.

Ընկերակցութիւնք քաղաքականութեան հետ և ժողովրդոց սովորաբար կառավարութեան մանաւանդ և ընդարձակելով բարեկամութիւնն ուներն, բայց չեն կրնար անհետանալ. Մանաւանդ թէ ընդարձակելով, և մասնաւոր՝ այսինքն թէ՝ անհատական, և թէ՝ ընկերական քաղաքացւոյ ընկերութեան ձեռնարկած արդիւնքը և ճարտարարուեստից տեղւոյն անցնիլը։

Այս ալ քանի մը պարագաներ.

Հարկ՝ որովհետեւ անհրաժեշտ ընդհանուր զօրեղ առաջնորդութիւնը՝ որ մասնաւոր ձեռնարկութիւններ կը յառաջացնէ. ընկերական գործոց մէջ կը տկարանայ։

Երկրորդ. որովհետեւ ընկերութեան անձինք մ'աշխատութեան ու զբօսանքին նախանձ չունին, գործողութեան [illegible]

բաժանման պատրաստողին վերայ նոյն անմիջական ուշադրութիւնն ունենալ, զոր մտքին մէջ ամենամեծ բարերարութիւն մը, փափկութեան վրայ ամբողջութեան կրնայ ծնուցանել։

Եւ վերջապէս, որովհետեւ այս մեքենա-կան դատաստանաւորներէն ծախուցը կե-նալ ազատութեան, դիւրութիւն ազատութեան, ժողովրդական մեծութեան և ձեռներէց յանձնառութեան հանրականութեան պարտաւոր-ները։

Մեծ ընկերակցութիւնները կազմել մեր ժամա-նակներուն կը յատկանշէ և հարկաւոր բան է։ Հարկաւոր է, երբոր գործողու-թիւնը կատարելոյ համար մեծ դրամագլ-ուխներու միացումն պէտք է, երբոր ձեռ-նարկութիւնք վտանգաւոր են կամ կրնան անյաջող ելք մ'ունենալ, նախանձայոյզ ա-պահովութեան, անհատականութեան և ուրիշ այս տեսակ գործողութեանց կը յար-մարի։ Բայց որովհետեւ իւր ծախուցքը բա-ցարձակ չեն, շատ անգամ նոյն եւս, ուր իւր անհատականութիւնը արգիլեր են յա-ջողութեան, և ուր պէտք է անհատական ձեռնարկութեան թողուլ գործը։

Երբեմն այս ընկերութիւնն ամենայն ձեռնարկ կամ կը ստեղծեն այն առանձին՝ որք ընկե-րակցական ոգւով գործութիւն ու ազատ

դայն չափաւորեցուցանք կը նկատենք։

Այսպիսով՝ ունինք տեսած երբեմն մարդկութիւնն ընկերակցութեան այնպիսի ընկերական վիճակի մը հասցնել, որ մարդկութեան անհատականութիւնը միայն կերպարանքի մը մէջ կանխատեսնայ․ և սակայն ոչ անհատական ստեղծագործութիւնները մնայ․ ոչ մարդոց մէջ մնայ։ Այս և այլ դրութիւնք առաջարկեցին ընկերական վերածնութիւն, ընկերական երաշխաւոր և համերաշխ վերակազմութեան, որք Ընկերային Դրութիւն կամ Ընկերվարութիւն անուններով կը կոչուին։

Ունինք ալ ուրիշ այս ցնորից մէջ իյնալու, ընկերակցութեան հաւասարութիւն ու ազատութիւն չափաւորեցութեան հաստատեցին՝ անհատական ընդհանրացութեան ընդդիմակ կարծեօք, այնպէս որ ապագային մէջ ամէն անհատական կամ մանր ընկերութեանց ձեռնարկութիւնք մեծ ընկերութեանց ձեռք անցնին։

Ընկերակցութեան բնական սահմաններէն դուրս ելնալ մեր տուած պատճառներէ կը պատահին, այն անձանց՝ որք ձեռնարկութեանց՝ ի մի վայր կեդրոնացմամբ Մենավաճառի հաստատութիւնքն փոխանցել, հողերն որ ընկերակցութեանց ձեռքէն ինքնիշխանութեան ազատութիւնն առնուլ։ Բայց այս ազատութիւնք, որ չափ Յաւելա-

ւոր է. յատակագծական խորհրդներ մը- տածեցին, որոնք մեծածաւալութեանց գործու- թիւնն ու փութաջանութիւնը կը գրգռէ, որք մեծամասնութեամբ ու թէպէտ ապրանք կը կի- շեն, յօժարութեամբ մեծաւոր բոլորէն եւ ամպառողութ, այն է ընդունելութեան ընկերութենէ։

Գործաւորական ընկերակցութիւն։

Ընկերակցական սկզբան դործադրու- թիւնը չափաղանցօրէն նկատելով ոմանք կարծեցին եւ պնդապարք ղասուց ալ կարծեցուցին թէ ամեն պատուհասից գոր- ծաւորք կրնան բաղդաւորիլ, դործակցաք ըն- կերակցական խումբեր կազմել, եւ այն խումբերն երեւց մէջ հեռաձեւոյ ձաւածու- րակ կրնան ձարտարապետութեան նորոք ձեւոց տէրը ըլլալ, եւ թողլով պլխասորները հաւասարաչափ ընկերաց մտքաւորել, որք մտք- նալ թէ չզայն, չզերք բաժ լին սուտական, որ- պէս թէ տանկառութիւն եւ ընդհանուր գործաւո- րաց մէջ միայն հնարաւոր եղած մերձաւո- րութիւնն, ուրիշ եղանակ կայծերի վիճակը, որպէս թէ ընկերական շահն անհրաժեշտ շարժուն զօրութիւնը եղան ռամկական. կարե- ծեցին թէ գործաւորական ընկերակցու- թիւնք մերձաւոր ապագայ եւ ճարտա- րութեանց աշխարհիս դառն մէկին հանդէպ դերադրութիւնով ու ձեռնարկութեան։

որպէս թէ ընտանի գոյք չունենալով գործաւորք կրնային մենաստանականութեան մէջ հարստանալ. բանեցնելով հասարակական կալուածութիւնն յայս առնել և ղեկավարութեան ձախողած իրողութեան սպառուել. որպէս թէ մենաստանականութիւն մէկ կերպար դրամագլխոյ և աշխատութեան մնալու։

Գաղափարաց այս շարժումը Գաղղիոյ մէջ 1848ի յեղափոխութեան գրգռելով բազմաթիւ գործաւորական ընկերակցութիւններ երևան հանեց, որոնք այս և ուրիշ երևակայական կարծիքներով առաջնորդուել էին, և որոց մեծ մասը շատ շուտով լուծուեցան, մնացեալք ալ սովորական ընկերական մասնաւոր ընկերակցութեանց փոխադրուեցան։ Ունինք շատ առաջին ի մէջ գործաւորական ներ ընկերակցութիւնք զարգացում մը հասած հաւանական նպաստներ և աշխատութիւն ունեցանք, զորս ընդհանուր փոխ տուող և արդիւնաւորական յանձնել վարկտուութիւններ զարդ ունեցող ստորինաց ալ բաժնին հանելով։ Այս շարժումն յառաջ եկաւ ժողովրդական փոխատուութեան ընկերութեանց յաջողութենէն, որք քանի մը տարիէ ի վեր հաստատած են Պրուսիոյ և Գերմանիոյ մէջ. նոյնպէս պէտք է յիշել սպառողաց ընկերութեան համար կազմուած ընկերութեանց յաջողութենէն, որք նոյնպէս քանի մը տարիէ ի վեր Անգղիոյ և Գերմանիոյ մէջ ժա-

ւակեցան ։

Այս փոխադրութեան մասին ձեռնարկու-թեանց վերայ ետքը պիտի խօսինք (Գլ· ԺԷ)։

Պաշարի կամ Նպարաւորման ընկերակ-ցութիւնք՝ [illegible] են, որք դը-րամագլուխ մի դնելով առաջին ձեռքէ և մեծ քանակութեամբ նպար և այլ պատ-ման պիտոյք կը գնեն, և միայն սպասա-ւորաց և ուրիշոց ծախելը վրան աւելցնելով ընկերաց և [illegible] կը [illegible] են, և այսպէս [illegible] [illegible] ընկե-[illegible] [illegible] ընկերութիւնք կը [illegible] ։ Այս [illegible] մի [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] մէջ [illegible] [illegible] [illegible] Անգ-[illegible] մէջ [illegible] [illegible] [illegible] ըն-կերութիւնք ։

Այս [illegible] ընկերակցութիւնները [illegible] [illegible] է [illegible] [illegible] [illegible], որ ընկերակցութեանց [illegible] է, և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-րութեանց [illegible] ։

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

տեսակ ընկերակցութեանց հետ բաղդա-
տերով՝ ամենքն դժուարակալելի են ։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ։

ԱՅԼ ԳԱՅԹԱՆՔ ՀԳԱՅՏԱԿՈՐԾ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆ.

Բարիք թէ՝ դրամագլխոյ ազատութ-
թեան անհրաժեշտ օժանդակ են ։ Ցուցինք
թէ ինչպէս, Դրամագլխոյ ազատութիւնը
հարստութեան յառաջադիմութեան և հարկին
բաշխողական կը նպաստէ . թէ ինչպէս հար-
ստութեան, ամենայն եկեղեցեաց կոտրէ կը
բերեն ուրին Մեքենայից գործածութեանը,
Աշխատութեան բաժանմանցն, Ընկերակ-
ցութեանց, Աշխատասիրաց կիթութեանց
և բարոյական ընտանեկանութեանց, Ան-
փոխադարձութեան, ազատ առաքինութեանց,
վերջապէս Հասարակաց անդորրութեան
և ապահովութեան պահպանութեանց, որ
բարձրագոյն և լաւագոյն մեծագոյն բաղ-
կացեալ կառավարութեանց մանաւանդ գե-
րազանց ծառայութիւնն է ։

Այժմ նայեսցուք կարեւոր գայթակղութիւնք, որք
հետեւեալք մարմնոյ ցուցանեն, ... ամենայն
գայթակղութիւնք՝ որք առաջեան փոխանակութիւ-

նը, տուրեւառն ու շրջագայութիւնք, վարկը կը դիւրացնեն. — Այն ամեն պայմանք՝ որք փառաւորող հաւատացմունքն առաւել պայծառ և սպառումն առաւել բանաւոր ընելոյ կը նպաստեն: Նմանապէս հարստութեան սպառումը, բաշխումը, շրջաբերութիւնն ու փոխանակումը նպաստաւոր ազդեցութիւն կ՚ստանան իմաստուն արտադրութեամբ և այլ ամեն պայմաններով՝ որք տնտեսական գիտութեան այս համառօտ սկզբնատարերց երկրորդ մասին մէջ ցուցուցուեցան.

Երրորդ մասին մէջ պիտի տեսնենք թէ, մարդկային ճարտարութեան որչափ հզօրապէս կը նպաստեն փոխանակութիւնը, Դրամը, Վարկը, Պանքաները, Գնողաց բազմութիւնը, Առեւտրական ազատութիւնը, և թէ որչափ արգելք կը լինին այն ամեն միջոցք և կարգադրութիւնք, որք առեւտրական ազատութեան հակառակ եղող վարդապետութեանց ներշնչութիւնք են:

ՄԱՍՆ Գ.

ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՇԱՀԱՍՏԱՆՔ* ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ՇՐՋԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆ—ՎԱՐԿ

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՓՈԽԱՆԱԿԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԻՆՉՊԷՍ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ԳՆՈՐԴ ԿԸ ԳՏՆԷ

Անուղղակի արտադրութեան փոխանակութեամբ.—Ինչպէս կը բովանդակէին այն. փոխանակութեան.—Առքերն եւ ծառայութեանց, ընդունած են փնտրեց.—Նպաստաւորութեան շահոյց փոխանակութեամբ եւ ընդունըդին.—Օգնականութեան պարզ փոխանակութեան.—Կազմակերպութեան ձևը 'ի մերս դարերուն.

Անուղղակի արտադրութեան փոխանակութեամբ

Նախնական գիւղերուն մէջ փոխանա-

* Բերք արդիւնք վաճառք քշելու կամ շահաւոր կերպիւ փոխանակելու տեղ կամ միջոց ։ Գաղղ. débouché ։

կուժենան ընտանիքներ այդչափ տուրքեր ։ Այժմ ըսէ՛ մ՛անձի՞ն իշխան քաղաքապետները, այն, Նիմնովկիոյ ժառանգութիւնն ։ և նորա՛ անմատցութիւններ ուղղեան, Գնդոյն՝ և Շահաստտանեք, Շիրակապետութիւն, Ցրն էջ, Դրամ, Վիճակի, Քարտուղարական ընդութիւն, կայսր Արեւապահական նախարարութիւնն։

Ցեղական էլ ճամբը մի՛ չուռ դրան Աճեճէն ընկերով՝ լով չէկեներ ընկել, յանցանութիւն ծառայութիւն միասնական լին՝ չկրնար մատուցանել ։ և մէկ Աշխատաւորեան բաժանմունքի և փոխառութեան է որ կակարող կը մեկ այդ աշխատանքուն ամեն այգիներ կամ ծառայութիւններ փոխել, ըստ այնպիսի մեքենայ մանրամասն մէկ մեքեցաւ, այն է Դրամոյ, կամէ մեծ փափաքը նորոգուելու նշանակը։

Աւելի հեռաւոր երթանք առաջ հարկ կը համարիմ այս պարագայ բացը գիրերը և շատ ամենայն անհատ երկար ծանօթագրութեան մտքերս պիտի։

Աշխարհի ապագան [illegible] ծանրով մեկ մը ընկել այն արդիւնքներ, որը [illegible] խաւար թանկ կը լինեն! Գործել մէջ մարդկանց շատ անգամ [illegible] չափազանց բնազդումը, չունենալով այս հրամայական գիտնականներ հետ [illegible] և ընդհանրապէս կը մոռնան։ Այսպիսի հաշտութեան

խնդրոյն մերոյ կենսաբանութեանն։ Օրէնսդրու-
թիւնք այլ չեն անկարամ պահելու [illegible]
և իրենց զգածն կանոններն, ու օրէնքներն
այս կենդանին մեր Հայկականին [illegible]

Այսպէս ճշմարտութիւնն [illegible] ապացուցանելոյ համար [illegible] յիշել հոս այն մասնաւորութիւնները որ կը [illegible] համար ընթերցող [illegible] միայն թէ, [illegible] խոստացա-
ծի հաստատ [illegible] նուցանել [illegible] ցուցեն [illegible] կարապետութիւն իւր [illegible] կազմակերպութեան [illegible] տալով կարգադրութեան [illegible] ըստ [illegible] մէջ գտած [illegible]

Արդ, եթէ փոփոխականութեան միջո-
ցաւ ապացուցանելոյ [illegible] պատճառել ընդհանուր [illegible] չունի կը պարտաւորէ [illegible] իւր արտադրած արդիւնքը [illegible] տեղ և միջոց [illegible] այն է [illegible] որոց կրնայ [illegible] մի, ինչպէս որ [illegible] կարեւորութիւն [illegible] թիւն [illegible] հետ, այս [illegible]

[illegible] Ցետ Գործ [illegible]

նոյնն ընդ արժանաւորութեան հետ» ։

Այն է արտադրութիւնք մրջիւններուն, յոն-տոհմանկարար կոչուելին ։ Այս ենթադ-րութեամբ, այսինքն՝ մրի արդեանց կամ արտադրութեանց տողեւ՝ անհուն այլ չա-հանանք կը գտնուին, որք որոշեալ [illegible] [illegible] մարդոց [illegible] կը չափուորին այն հաշուով [illegible] ար-տադրութեանց [illegible] իրենց [illegible] ուզած բանը վճարել կը [illegible]։

Ինչպէս կը բաժնուին ամէն փոխանակու-թիւնք. — Սրբէնք. Աշխատութիւնք և Ար-տադրութիւնք փոխանակութեան միջոց են։

Մարդիկ իրենց պէտք եղած Արդիւնքը կամ ծառայութիւնները դրամով կը հասու-ցանեն ։ Բայց այն դրամն ալ աշխատու-թեան արդիւնքով կամ ծառայութեամբ կը հայթայթեն ։ Ուրեմն, դրամը միջնորդ վաճառք մ'է, զոր արտադրողն իր հա-սած արդեանց կամ ծառայութեանց փո-խարէն կ'առնէ, և անով ընկերութեան մէջ հարկաւոր արդիւնք կամ ծառայու-թիւնք կը գտնէ ։ Վերջապէս, ինչպէս ըսաւ Ժ. Բ. Սէ.

[illegible]

Ամէնէն [illegible]

կամ ինչպէս [illegible]

[illegible]

[illegible]

կամ, ինչպէս մեք կրնեմք երեւոյթն ամբողջապէս ընկալողականելու համար.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

Գիտակցիս եւ Ընդօրինակ այս ձեւակերպու-[illegible] [illegible] ժամանակ։ Սիւնի [illegible] [illegible] Ռուպինեանց ու Արծրունեաց հարստութիւններէն, եւ դրամով վե-ճարեցաւ։ Քանի մ'պղինձ հայդու անցած էր, ոսկին ու արծաթը քծուարի կամ դը-րամն [illegible] դարձան [illegible] վաճա-ռաց [illegible]։ Այսպէս Գեղ-ղիս, օրինակի համար, այն երկու գործ-ղութիւնն ըրաւ.

Իր փոխանակութիւն դրամոց ցորենի հետ.

2. Այնինքն վաճառք վաճառուաց հետ, կամ արդիւնք արդեանց հետ։

Այսով կը հաստատուի նաեւ ինչ որ ըսած էինք դրամոց վերայ, եւ [illegible] այն դիւրութեան, որով դրամը կը հաւա-սարակշռէ ամէն երկրի մէջ ազատութեան [illegible]

Այս առումին սկզբէն՝ կը ծագի ազգիս սկիզբը մի, այսինքն, երբ առաջինը ազգա-եանքը կը դնին, իւրաքանչիւր առիթներ ամենայն տեղեր գնել կը գտնեն, որչափ մի՛ն առիթներնին առատ եղ բարեպաշտու-կինե․

Ընկերութիւնը՝ տնտեսական հաշուոց քով՝ ընդարձակ վաճառականաց մէջ, այսինքն մի աշխատող իւր երեւակայն կամ անձին թողուն արդիւնքը կը բերէ՝ որովհետեւ մշտնջենաւորէն հանգամանք, կամ հասարակէն ար-դիւնք ստանալ: Արդ, իւրաքանչիւր ար-դիւնքս. ամենայն ակելի արժէքն ամենայն աւելի գին կը գտնէ վաճառատեղցին մէջ, որչափ անոր փոխարէն առաջարկելի ար-դիւնք առատ գտնուին: Եւ արդարեւ, Գաղղիոյ մէջ այսօր անհամեմատ առաւել բան կը վաճառուի կը գնուի, քան աւելի հինգ հարիւր տարի առաջ: Միւս կողմա-նէ, արդիւնքն արդիւնքով գնուելուն մէկ ապացոյցն ալ այս է, որ գէշ հունձք մ'ու-րիշ ամէն վաճառմանց կը վնասէ: Արդա-րեւ այգիին ծաղիկները չմրող կարկուտը կաննեփին չմնար, բայց և այնպէս կը-տաւին վաճառումը կը նեղի, որովհետեւ որթատէրին հասան և այլն արդիւնքը չատ չինդրուիր երկրագործներէն, և այս ղանազան սպառողք՝ ինչպէս նաեւ այ-

դերասանները՝ մեծ [illegible] կը ընծեռեն կատա-րելագործութեան ։

[illegible] կը [illegible] այն զուգա-[illegible], [illegible] ծախքերն [illegible] երեւոյթները կը [illegible], և մինչեւ իսկ գետնածխոյ արտահանու-թիւնք կը նուազեցնէ. խռովութեանց ժա-մանակ. յեղափոխութիւնն ու քաղաքա-յին պատերազմը՝ խռովեալ, երկիրներու ժողովրդոց մէջ մեծ հարցեր [illegible] պատերազ-մաց [illegible] երկիրներուն [illegible] կը-րօղ [illegible] կը պատահին ։

Ներքին և արտաքին [illegible] փոխանակու-թեանց [illegible]

Տեսնենք հիմա այս բնական ներդաշ-նակութեան սկզբանց հետեւանքը ։

Այն ամեն տեղ, ուր կլիմայն եւ հո-ղին բնութիւնը բնական հարստութիւն կը կազմեն, այն հարստութիւնը փոխանա-կութեան ճամբով մարդկային ազգին ժա-ռանգութիւնը կամ ստացուածը կը լինի ։

Այսպէս Անգղիա իր հողին մէջ ունե-ցած գետնածխոյն վերայ ըրած արտադ-րութեան ծախքով Փորտոյի գինւոյն վե-րայ եղած արտադրութեան ծախքը կը հատուցանէ, և երկու երկրի բնակիչք մի-ասին կը վայելեն բնութեան առատու-

ձեռնհասութիւնը, այս Անգղիոյ [illegible] [illegible] և
[illegible], և [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]: Այսպէս [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] և [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] և այլ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] է: [illegible] [illegible]
[illegible] և [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] և
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
Այս [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] այս է, որ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] օժտ-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] և [illegible]
[illegible]:

Տնտեսական և մտաւոր [illegible] բարոյա-
կան [illegible], այս միջոց [illegible]
[illegible] անհուն է:

Քաղաքական տնտեսութիւնը, որ մի-
[illegible], քաղաքականի և կրօնի
ծառայ[illegible] է, հասարակութեան մարդոց թէ
նիւթական [illegible] [illegible] և բարե-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] և

չար կը թուին. թէ հասարակականքներ սկզբնական
կամ աշխատող՝ ուրիշ անկէ սրտանցքանօք
և աշխատասիրաց. յանձնառութեանը փառաբա-
նելու, պատրաստ է, թէ հարուստը աղքատ
տալ, յանձնառութեան, աղքատը այլ միտքա-
դարձութիւն հարստաց յանձնառութեանը փառ-
փառքերը, պարտաւորք. եւ թէ քաղաքավարի
գիւղօրէից և գիւղօրայքն ալ քաղաքաց յան
ձնառութեանց պէտք է մասնաւորին, անձանց
ալ կրեէց. Ընհատ. համեմատ թէ՛ նորա մի-
կամ ժողովուրդեան յանձնառութիւն ու՞ պար-
տաւորք մասնաւոր, մի՛ ուրիշ ազգ այլ կամ
ժողովրդոց բարօրութեան կարևոր նու.
և թէ մեքենայական կայսութիւն մ՚ և հասարակու-
թիւն մ՚ է յառաջ եւ քան մէկ Մենթէ յետ նոր
թէ... միայն Ամերիկայի ... է ... Ամերիկ-
կացին, այս է, թէ ընկերութիւն ժողովրդապետ
և անկախ Հանրապետութիւն միայն Ամերիկ
միասին ալ մեր, և միայն օգուտը միասին ալ
օգնական է.

Արդարև այս ընկերութեանը ժողովր-
դական լինելն, աշխարհի խաղաղութեանը
կարգաւորութիւն...

Օրէնսդրութիւն Ազգաց, քաղաքական-
ութեանց. — Ազգայնութեան, դաշնագրութեանց
քաղաքականութեանց, ...

Ինչ որ Ազատութեան և Անդորրութեան

[illegible]

[illegible] լինի , այնչափ Աստուածութիւնն [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

* Տես Գլ. Թ.

և այլք. զոր ամենայն, որոց երբեմներ ոլորտա-
նելուն մեծացաւ։ Միացեալ—Հաստատութեանց
աղ նոյնպէս։ Գերմանիայում չատ անցեալ դարու
մեծագործութեան միութիւն, կատարելագործու-
թիւնը կատարելապէս էր այլ և այլ ազգերու-
թեանց մէջ։

Աւստրիան այնպէս որ ամբողջ ներ-
քին մաքսերը (1850ին) ջնջելով, Բաւարիա
միայն մի քանի համեցել ժողովրդոց մէջ, այդ
ներքին ազատութիւնը ազատագրութեանց
անհատ զօրակերպութիւնը (մանաւանդ նոր-
պարտեզներոյ) վերջնականութեան կամ գոր-
ծառնականութեան բացարձակ և ընտանեկան
կեանքերու յարգանքը՝ քաղաքային միջոցն է
վաճառականութեան նախապէս զգալի զինե-
րը բռնելու և արգիլելն առանձին ասպարէս։

Այս մասին սկզբը ընտանեկան ազատութեան
հետ համաձայն է, խնդրով ընտանեկան ի-
րաւունքներն ալ արդարութեան հետ։

Կուզէ՞ք որ ներս ապրանքը բերուի, թող
ազատ բերուի, ուզէ՞ք որ վա-
ճառականութիւն ազատ լինի, թող ամէն որ
հանգստեամբ ազատութեամբ զինքն վաճա-
ռէ։ Բայց մի զօրեղ վաճառական ա-
ռաւօտութեան չարաչար մ՛է, ընդհակա-
ռակն մենաշնորհ (մոնոպոլ) անհու-
նալի վաստակաւոր մարդոց վերջ գոր-
ծուած բռնութիւնը, վաճառականաց ա-

ւարտութիւնը [illegible] պաշտօնատարէն։

Ուրեմն պէտք չէ չափազանցութեան [illegible] լութիւնը [illegible] անկախութիւնը գիտնացընել՝ խաղաղ և ապահով [illegible] վասն զի առանձնութիւնն ու ազատութիւնը չափազանցութեան [illegible] կը ծագին, անձնական ազատութիւնն ալ ազատութեանց դադարումն. զի ազատութիւնը կարգ մը մեծամասնութիւնը են, և իրենց [illegible] ընդհանուրին օգուտները կը լինին։

Այսպէս [illegible] մէջ այնչպէս ներքինին մէջ փոխանակութեանց փակատար ազատութիւնը քաղաքական [illegible] և [illegible] կը հանուի այս [illegible] ազատութեանն՝ ինչպէս Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց։ Գաղղիոյ, [illegible] և [illegible] Թագաւորութեանց համար [illegible] է, [illegible] կը լինի։

Բայց այս մեծ [illegible] գործադրութիւնը դեռ այսօր [illegible] կը գտնէ [illegible] և կառավարութեանց կարծեաց մէջ՝ այն [illegible] մէջ։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ

ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՉԱՓՈՒԻ ՀԱՄԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ ՄԻ ՆՈՐ ԱՌՋԷՔԸ ԿՈՐՍՑՈՒԻ — ԻՆՉՊԷՍ ԿԸ ՀԱՍՏԱՏՈՒԻ ԱՐԺԷՔՆ ՈՒ ԳԻՆԸ

Յարգութեան Արժէքը։—Գնահատութեան կամ Չափման Հարաբերութեան Արժէքը։—Գին եւս։—Մարդ. [illegible] ընդհանրութեան։—Առաջարկ եւ Խնդրանք։—[illegible]։—[illegible] եւ [illegible]։

Յարգութեան Արժէքը.

Գործիք ու մեքենայք [illegible] նախախնամութեան [illegible] հօրինուած ուժերին [illegible] հոգւոյ, [illegible] թէ Արժէքից [illegible] անտեսութեան մէջ կիրառուած է։

Երբ հասարակութեան [illegible] առաջնոյ [illegible] նութեամբ թէ, որուն [illegible] համեմատ երկու գիներ [illegible] կարող ըլլութիւնները, այն [illegible] Արժէք կը կոչի, [illegible] նութեան է։

Արդ թէ՛ [illegible] եւ թէ՛ [illegible] մէջ [illegible] նութիւն, [illegible] ութիւնն, բարձր աշխատութեան, որոնց կարողութիւնները գործածելով մատու-

ցած. Ծառայութիւնները կը վաճառին ու կը գնուին։

Մարդիկ հաւաքելու սովորութիւն է բոլոր ժամանակներու ընկերաց. մարդիկ գիտեն արտադրութեան կազմակերպութեան առողջ սկզբունքը, բնական ու ... զանազան եղանակաւ մեծ ... հասարակութիւնը. Ամեն մարդ պէտք է որ եւ նոյն ... կամ ... համար. նոյն ... չունենալ մէջ ... ոչ անոնց վաճառականութեան եւ ոչ ... անոնց երկանակաց մէջ։

ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՆՁԻՆ.

Մարդիկ անոնց փորձերով հասարակութիւն հաստատելու գիտնականներուն եւ չափերու ...

... հասարակութիւն, որ իրաց մէջ կը ... ամէն մարդու ... համար կը ... ամէն չափուց եւ ... բնական ... հասարակութիւն ... մեծ ... ։

... եւ ... ժամանակակից ... կը ... հասարա-

Թաս մը Ց

Արդարեւ, զինուորութեանը զաղափարը կա-
նենանք այս անձէն ազգէնս մէջ. [illegible] է-
թէ, ըսեր էր թէ, մի զինուորին կերպ [illegible]
կոչիկ, կամ աթոռակ մը, կամ եւ կամ է-
րեք դաս կարծէ. և [illegible] թէ
մեկ դասը՝ կէս աթոռակ, դաս մը [illegible]
երեք չորրորդ, կամ զինուորին մի երրորդ
մասը կարծէ, եւայլն.

Վաճառողաց ու գնողաց մէջ՝ կոչիկն և
արժանեաց աւելցած՝ այսինքն զանազան նը-
շանակեալ գնոյ արժէքը Գինը կը կոչուի.

Վերջինկու օրինակաց մէջ՝ կ[illegible] է
15, 7 1/2, 10 և 5 Փրանգնոց՝ զինուոր-
կին, կոչիկին, աթոռակին, դասին Գը-
նեն: Այսինքն զինուորը 15 անգամ հինգ
դաւոր արժանեաց համար ունի,
կամ 15 անգամ 5 դահեկան (75 կրան) ար-
ժանեաց կարողութեան [illegible] գնողա-
կան կարողութիւն ունի:

Այս ընթացքին գինին երկու պայմա-
նաց դժուարութիւն կը [illegible] որը
անձին Առաջին հետեւեալներն են.

1. Զանոնք ձեռք բերելու համար պէտ
եղած դժուարութեանց [illegible]
դժուարութիւնը [illegible] քաղաք
կոչուած բանին մէջ կը [illegible]:

2. Գնողաց և վաճառողաց [illegible] ազ-

դեցութիւնը, որ Առաջարկ և Խնդրանք բառերուն մէջ կը բովանդակի։

Արտադրութեան ծախքը՝ որ նաեւ ելած գին կը կոչուի, իւր մէջ կը բովանդակէ, ինչպէս արդէն ըսած եմք, արտադրողին ըրած ամեն ծախքը, այսինքն նախնական նիւթոյն գինը, տրուած աշխատութեան կամ ճգանց վարձը, գործածուած դրամագլխոյն՝ այսինքն դրամոց գործեաց և այլոց տոկոսը։ Այն նախնական նիւթոյն գինն իւր մէջ կը բովանդակէ նաեւ փոխադրութեան գինը՝ որ աշխատութիւն եւ դրամագլուխ կը պահանջէ, և տուրքը կամ կառավարութեան հասարակային ծառայութեանց գինը՝ որ նոյնպէս աշխատութիւն և դրամագլուխ կը պահանջէ։

Երբոր վաճառելի իրին համեմատութեամբ շատ գնող գտնուի, կըսուի թէ խնդրանքն Առաջարկէն աւելի է։ Երբոր, ընդհակառակն, վաճառողը շատ եւ գընողը քիչ է, կըսուի թէ Առաջարկը խնդրանքէն աւելի է։

Բնական, սկզբնական և անփոփոխ իրողութիւն մ'է, որ երբ ապրանք մի շատ կառաջարկուի և քիչ կը խնդրուի, նորա ընթացիկ գինը կիջնէ. իսկ երբոր շատ կը խնդրուի և քիչ կառաջարկուի, ընթացիկ

գինը կը բարձրանայ փոխանակողաց շա-
հուն խաղովը :

Ենթադրենք վաճառանոցի մը մէջ 100 գրիւ ցորեն, եթէ 120 գրիւ ստանալ ուզող գտնուի, ցորենին գինը վեր կը նայի․ իսկ եթէ 80 գրիւ միայն ուզող գտնուի, ցորենին գինը վար կը նայի․ որովհետեւ առաջարկը խնդրանքէն աւելի մեծ է :

Ապրանքի մ'ընթացիկ կամ սովորական գինը՝ նախ նորա արտադրութեան ծախուց գումարին վերայ կը կանոնաւորի․ բայց առատութիւնը կամ նուազութիւնը՝ որ առաջարկի և խնդրանաց վերայ կախեալ է, կրնայ այն ընթացիկ գինն արտադրութեան ծախուց գումարէն վար իջուցանել կամ վեր բարձրացնել, և այն ծախքերէն քան մ'աւելի վճարել տալ գնողին, որ ապրանքին արժող հանած աւելի չափ մ'է :

Եկամուտ

Հողատէրը ընդհանրապէս վարձ մը կ'ստանայ, որ կալուածական եկամուտ կամ երկրական հասոյթ կը կոչուի ; և կը նմանի այն արժէքին յաւելուածին՝ զոր արտօնագրի մը կամ հնարագիւտ տաղանդի մը և կամ որ և է մասնաւոր սեփականութեան մը տէրերը կը պահանջեն :

Այս արժէքին յաւելուածն այն ժամա-

նակ միայն անհիրաւ է, երբոր զերծմանք կամ անհիրաւութեանց. Ժառանգաւորաց արտօնութենէ կամ մեծափանձութենէ և կամ աշխատաւոր կանոնադրութենէ մի յառաջ կուգայ՝ անտեսական պահանջներու, ազդեցութեան ներքեւ։

Ծայրագոյն գին.*

Այս ամեն գիտողութիւնք կը հաստատեն թէ՝ վաճառողին ու գնողին մէջ՝ ամենամեծ ազատութիւն պէտք է տիրէ, և թէ այս պայմանաւ միայն արտադրողք և սպառողք կրնան արդարութեամբ համաձայնիլ։ Ամեն անգամ որ՝ այլ և այլ ազդեցութեանց ներքեւ՝ ծայրագոյն գին կորոշուի, իրաց վիճակը կը խանգարի և ամեն չափք ծանրապէս կը վնասին։ Ծայրագոյն գին որոշելն այս ըսել է. Ամեն անգամ որ բանի մի դնէք, բնական գնոյն վերայ աւելի գումար մի ձրիապէս կշիռի տաք վաճառողին, կամ վաճառողը ձեզ պիտի տայ։ Այս գնորոշութիւնը վնասել է արտադրողին կամ վաճառողին, և գնոյն վճարողներուն՝ վնասել սպառողին։

Բնական ու արդար գին.

Վերջապէս, իրաց բնութիւնն և ոչ մար-

---

* Գին, յորմէ վեր վաճառել արգիլեալ է։

դւոյ անձնահաճութիւնը պէտք է որոշէ և կորոշէ արտադրութեանց արդար արժէ-քինը։ Իրաց բնութիւնն՝ արտադրութեան ծախուց և առաջարկի ու խնդրանաց ազ-դեցութիւնն է այն ընկերութեանց մէջ՝ ուր ապահովութիւն կը տիրէ, այսինքն է տուրեւառութեան ազատութիւն և ան-ձանց և ստացուածոց յարգանք. ուրիշ կերպ խօսելով Արդարութիւն։

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԱԶՆԻՒ ՄԵՏԱՂԱՑ ԵՒ ԴՐԱՄՈՑ ԴԵՐԸ ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՑԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ.

Ոսկւոյ և Արծաթոյ իբրեւ դրամ ծառայելու յարմարութիւնք.— Դրամոց արժէքն իշխանութեան կամօք չկրնար հաստատել.— Ոսկւոյ եւ Արծաթոյ արժէքին ելեւէջը.— Մետաղաբաժանեալ դրամք.— Պղինձ, Արոյր, Նիքէլ, և այլ դրամք.— Թղթադրամ կամ ներկայացուցիչ նշանք.

Ոսկւոյ եւ Արծաթոյ իբրեւ դրամ ծառայելու յարմարութիւնք.

Գործոյս սկիզբը ծանուցինք դրամոյ

ղերն և փոխանակութեանց համար տըւած դիւրութիւնը ։

Ի ստիպել հարկին՝ ամեն վաճառք կըրնան դրամոյ տեղ ծառայել, այսինքն որոշեալ քանակութեամբ վաճառ մի կրնայ ուրիշ արժէից համար իբրև բաղդատական չափ գործածիլ ։ Այսպէս հին Սպարտացիք՝ երկաթոյ որոշեալ քանակութիւններ դրամոյ տեղ կը գործածէին. Նախնի Հըռովմայեցիք պղինձը գործածեցին, Հաբէշստանի մէջ աղը, Թէր—Նէօվի մէջ Մորինա ձուկը, Սկովտիոյ մէջ բևեռը, Ռուսիոյ մէջ կաշին, Մէքսիկայի մէջ հընդիկ—նուշը (քաքաօ), և շատ երկիրներու մէջ ալ ցորենը ։ Այսպէս նաև Հընդկաստանի մէջ տեսակ մի խեցի կը գործածեն դրամոյ տեղ, և նոյն խեցին կամ ուրիշ խեցիներ Ասիոյ ու Ափրիկէի այլ և այլ մանր ժողովրդոց մէջ դրամոյ պաշտօն կը կատարեն ։

Բայց երբոր մարդիկ բաւական քանակութեամբ ոսկի և արծաթ ունեցան, այս երկու մետաղներն իբրև [illegible] [illegible] կամ [illegible] ընտրեցին, այսինքն սոցա արժէքն ուրիշ արժէից իբրև չափ բռնեցին, և այս ալ հետևեալ վեց հանգամանաց համար, զորս ոսկին և արծաթն ուրիշ ամեն վաճառներէ աւելի ունին.

1. Ղալու արժէքից տուածին հիմն ունին , այն է օգտակարութիւն , վասն զի զատուցուց արդիւնքից և գիտութեանց բազում պիտոյք կը յառաջնեն :

2. Բնական արժէ ալ պարագայից պտուծապաւ սերից ամենը վաճառելու նոյն արժէքն ունին մ'ունին :

3. Աւգուածքն չափ բացական են , ամեն չափով և մեծութեան գործ կրնան չինւել , և բաժանմանց կամ կատարելութիւն նիւթոյ արժէքը չպակսի , ինչպէս որ ուրիշ Թանկագին նիւթոց՝ զոր օրինակ ադամանդինը արժէքը կպակսի :

4. Ձիւրաւ փոխադրելի են , որովհետեւ փոքրը քանակութեան մէջ մեծ արժէք ունին :

5. Նոյնոյն արժէքը զիւրաւ կրնայ ամենէն առնուել՝ վրան զարնուած հասարակաց դրոշմի մ'օգնութեամբ :

6. Այս ամեն հանգամանքներն վերջերոյ մ'ալ կարգադրեր որ զամենն ի մէջ կը բավանդակէ , այն է միջնին ստորման փոխանակութիւնքին : Ամեն մարդ ընդհանրապէս իր արտաքին կամ ճարտարութեան արդեանց փոխարէն յօժարակամ կընդունի ամբողջ և արծաթ մասնաւորք , վասն զի վստահ է զանոնք ուրանց դրամի կորստեան միշտ պահել , և իրեն պէտք եղած որ և է

վաճառքի՝ արդեանց կամ ծառայութեանց
հետ դիւրութեամբ փոխանակել։

Դրամոց ազդեցն ելեւմտական կամօք
չկենար. հաստատել.

Ոսկին ու Արծաթը վաճառք ըլլալով, դրամոց արժէքն ալ ուրիշ ինչպէս ապրանքին պէս նոյն կերպ ունի։ Նախ՝ արտադրութեան ծախուց վերայ հիմնուած է, այն է արտադրութեան դժուարութեանց եւ ծախուց. երկիրներ՝ Ամերիկայի եւ Աւստրալիոյ կը հանձնարարէ, այնինչ ունեցողներուն՝ ուրիշ արդեանց հետ փոխանակելոյ համար ըրած Ամերիկայի կամ իրենց ծառայութեան արդիւնքը դրամոց հետ փոխանակելոյ եւ իրենց սպառման ալ էր եղած նեղութեան հայթայթելոյ համար ըրած խնդրանօք։

Ասկէց կը հետեւի որ դրամ՝ կամ ոսկւոյ եւ արծաթոյ քծառար ունեցողաց շատը զի-րենք կը մղէ այն տեղերը տանիլ զանոնք, ուր աւելի հաճոյական են, եւ ուր աւելի քան կրնան գնել. եւ ընդհանրապէս քա-շել հեռացնել այն տեղերէն՝ ուր աւելի ա-ռատ են, եւ ուր քիչ բան կրնան գնել։ Այսպէս կը հաստատուին ազգաց եւ տեղ-եաց դրամական աշխարհն ու դրամոց հա-ւասարակշռութիւնը, շարժէ փոխանակին։

Արդ՝ այս դրամական պաշարին սահմանները կարծուածէն աւելի սեղմեալ են։

Գաղղիոյ մէջ, որոյ ընդհանուր դըրամագլուխը քանի մի հարիւր երկլիոնի կը հասնի, երեք կամ չորս երկլիոնէն աւելի դրամ չկայ. իսկ փոխանակութեանց մէջ՝ երկու երկլիոնէն աւելի չգործածուիր կըսեն։ Անգղիոյ մէջ աւելի քիչ է դըրամը։ Արդ, եթէ երեք չորս երկլիոն աւելի դրամ կոխել կամ ներածել ուզուի, շատ չանցած՝ շրջաբերութենէ կը քաշուի՝ ձուլմամբ կամ արտածութեամբ, որպէս զի արժէքը չկորսի։

Ընդհակառակն՝ եթէ յանկարծ երկլիոն մի դրամ երկրէն դուրս ելնէ, արժէքը կը բարձրանայ երկրին մէջ, ամեն կողմէ ոսկի ու արծաթ կը բերեն և դրամ կոխել կըտան, որպէս զի նոցա արժէքէն բարձրանալէն օգուտ քաղեն կամ կարենան վաճառք գնել, և այսպէս մէկ երկլիոնին տեղը կը լցուի։

Մեր այս ըսածին առաջին հետեւանքն այս է որ դրամոց արժէքն իրաց բնութենէն կորոշի և ոչ ըստ կամաց. նոյնպէս չկրնար որ և է իշխանութեան հրամանաւ կամ զօրութեամբ աւելնալ կամ պակսիլ։

Եթէ, օրինակի համար, Գաղղիոյ մէջ իշխանութիւնն որոշէ որ մէկ Փրանքնոց

դրամը, որ չորս կրամ ու կէս զուտ արծաթ կը պարունակէ, երկու Ֆրանք արժէ՝ առանց նորա պարունակած արծաթոյն քանակութիւնը կրկնապատկելոյ, արդիւնք կամ վաճառք ունեցողներն ալ անմիջապէս իրենց գիները կը կրկնապատկեն. նոյնը կը լինի նաեւ եթէ երկու կրամ ու մէկ քառորդ արծաթ պարունակող դրամոյ մի Ֆրանք անունը տրուի։

Չին կառավարութիւնք երկար ժամանակ դրամոց այս երկու կերպ այլայլութիւնն 'ի գործ դրին, և պատմութիւնը կը ծանուցանէ մեզ թէ իրենց բանեցուցած ամեն հնարքներով, տուած ամեն պատիժներով հանդերձ չկրցին երբէք ոսկի և արծաթ դրամոց՝ պարունակած իրական արժէքէն աւելի՝ արժէք տալ։

Երկրորդ հետեւանք մ'այս է որ դրամոց ելն ու մուտքը հասարակային իշխանութեան հոգալու բանը չէ։ Դրամատեարց և ընկերութեան չանհուն պահանջման համեմատ կելնեն կը մտնեն։

Այս սկզբանց սխալ ծանօթութեան պատճառաւ՝ Պետութիւնք դրամոց ելքն և վաճառաց մուտքն արգելուլ ուզեցին, վախնալով որ բերուած վաճառքը դրամոց հետ փոխանակուելով՝ ստակը դուրս կելնէ երկրէն։ Բայց՝ սահմանագլխոց վերայ 'ի

գործ դրուած փութաջան հսկողութեանց և ծանր պատժոց հակառակ՝ դարձեալ ոսկին ու արծաթը դուրս ելան ։

Ուրիշ կողմէ ալ, Ներս մտած վաճառուց վերայ բազմաթիւ խոչեր դրուեցան, որք արուեստից և վաճառականութեան զարգացումն արգիլեցին և դեռ կարգելուն ։ Այս սեղման դրութիւնը՝ որ դրամոյ սըխալ ծանօթութեան վերայ հիմնեալ է, Արգելական դրութիւն կը կոչի ։

Ոսկւոյ և Արծաթոյ արժէքին այլայլութիւնը.

Թէ և ոսկւոյ և արծաթոյ արժէքն ուրիշ վաճառուց արժէքին չափ յեղական չէ, պէտք է սակայն գիտնալ թէ խիստ զգալի փոփոխութիւն կամ այլայլութիւն կըրած է՝ երբոր զանազան տեղիք և ժամանակք իրերաց հետ բաղդատուին ։

Վեշտասաններորդ դարուն, Ամերիկայի գտնուելէն ետև, երկրին հանքերը մեծաքանակ ազնիւ մետաղ թափեցին շըրջաբերութեան մէջ. տարին 60 միլիոն վեշտասաներորդ դարուն, տարին 80 միլիոն եօթնեւտասներորդ դարուն, տարին 180 միլիոն ութեւտասներորդ դարուն մէջ, տարին 270 միլիոն այս դարուս սկիզբը, և տարին 340 միլիոն Քալիֆորնիոյ հան-

քաց գտնուելէն առաջ։ Ասկէց՝ ոսկւոյ և արծաթոյ գինն ալ հետզհետէ իջաւ, այնպէս որ կրցաւ ըսուիլ թէ մի և նոյն քանակութեամբ դրամն այսօր ինչ որ դընէ, ութեւտասն ու եօթնեւտասներորդ դարուց մէջ կրկնապատիկը կը գնէր, վեշտասաներորդ դարուն մէջ եռապատիկըն ու քառապատիկը, հինգետասան և չորեքտասաներորդ դարուց մէջ վեցապատիկն, իններորդ դարուն մէջ ութպատիկն և ութերորդ դարուն մէջ մետասանպատիկը։

Ազնիւ մետաղաց արժէքին այս խոնարհումը կը թուի թէ մեր օրով Գալիֆորնիոյ և Աւստրալիոյ ոսկեհանքաց գտնուելէն 'ի վեր՝ աւելցաւ։ Բայց միւս կողմանէ, ժողովրդոց բազմանալը, գործերուն ընդարձակիլն և գիտութեանց գիւտերն՝ առաւել մեծ քանակութեամբ դրամ գործածել հարկ ընելով, և մեծաքանակ դրամոց ալ կորուստ և մաշում պատճառելով, նոցա արժէքից անկումն արգիլեցին։

Ասկէց կը հասկցուի, որ ոսկւոյ և արծաթոյ արժէքն՝ արտահանման եղանակներուն, հանքաց հարստութեան, ներածմանց, վերջապէս արտադրութեան ծախուց և առաջարկի ու խնդքանաց համեմատ այլայլելէ զատ, իւրաքանչիւրին իրա-

րու հետ համեմատաբար ունեցած արժէքըն ալ կայլայլի ։ Այս պատճառաւ է որ արաշտօնական դրամոց համար անոնցմէ մին ընտրուած է ։ Անգղիոյ մէջ դրամ կոխելոյ համար ոսկին ընտրուած և արժէից չափ կամ կշիռ ճանչուած է ․ Գաղղիոյ և գրեթէ ուրիշ ամեն երկիրներու մէջ արծաթն ընտրուած է , թէ և ոսկի դրամ ալ կը կոխուի՝ երկուքին իրերաց հետ համեմատաբար ունեցած արժէքըն օրինօք հաստատուելով ։ Գաղղիոյ մէջ այս երկու ազնիւ մետաղաց գնոյն համեմատ որոշուած է որ 1 կռամ ոսկին 15 1/2 կռամ արծաթ կարժէ ․ այս է դարուս սկիզբէն 'ի վեր դրամաշինութեան համար ընդունուած համեմատութիւնը ․ բայց այս համեմատութիւնը տուրևառութեանց մէջ միշտ չափաւորեցաւ՝ ոսկւոյն համար ընդհանրապէս փոխանակագին կամ գլուխ առնուելով ։ Դրամափոխաց քով քսան Ֆրանքնոց ոսկին գլուխ ըրաւ , և մինչև վերջին ժամանակներս քսան Ֆրանք և քանի մի սանթիմ աւելի արժեց ։

Այս համեմատութիւնը, որ գրեթէ նոյն է բովանդակ Եւրոպիոյ մէջ , քանի մի տարին 'ի վեր , Ուրալի լերանց , Աւստրալիոյ և Քալիֆորնիոյ ոսկեհանքաց արտադրութեան պատճառաւ փոփոխութիւն կրեց ։

Ոսկւոյ գինն արծաթոյ հետ համեմատու-
թեամբ քիչ մ'իջաւ, և երկու մետաղաց արժէքն ալ ուրիշ արդեանց կամ արտադրութեանց համեմատութեամբ իջան. գնելոյ կարողութիւնը քիչ մի պակսեցաւ, թէ և ոչ 'ի սկզբան փոխցուածին չափ, որովհետև այլ և այլ երկիրներու մէջ դրամոց մեծ պէտք կար, և արծաթ դրամք ալ աներևութացած էին՝ Արևելից երկիրները քաշուելով, ուր ժողովրդոց մէջ աւելի յարգ ունէին, և ուր՝ 'ի չգոյէ ապահովութեան՝ դրամ թաղելոյ սովորութիւնը տակաւին ընդհանուր է.

Սակայն Անգղիոյ մէջ՝ 1816էն 'ի վեր շինուած արծաթ դրամոց բաղադրութիւնը վար լինելոյն պատճառաւ՝ այս համեմատութիւնը վերցած է։

Ստորաքանակաւ դրամ.—Պղինձ, Արոյր, Նիքէլ և այլ դրամք.—Թղթադրամ կամ Ներկայացուցիչ նշանք.

Մանր գումարաց, մանր առևտրոց կամ մնացորդ վճարաց համար պէտք եղած ստորաքանակաւ արծաթ դրամք՝ բաղադրութեան մասին երկու դրութեան համեմատ կը շինուին ։ Կամ մեծագոյն դըրամոց մաքուր բաղադրութիւնը կունենան, կամ աւելի վար բաղադրութիւն

մի, և այն ժամանակ այլայլեալ դրամոց կարգ կանգնին։

Առաջին դրութիւնը մինչև վերջին ժամանակներս շարունակեց. բայց արծաթ դրամոց օտար երկիր գաղթելուն առաջն առնուլ հարկ լինելով, Գաղղիոյ մէջ 5, 2 և 1 Փրանքներն և 50, 25 և 20 սանթիմներն 900/1000 բաղադրութեամբ չինուիլ սկսան, այսինքն հազարին 900 արծաթ և 100 պղինձ։

Երկրորդ դրութիւնը, որ ընդհանրանալու վրայ է, երկար ժամանակէ 'ի վեր 'ի գործ կը դրուի Անգղիոյ մէջ, ուր Քրաունները, Շիլինկներն ու Բէնսերն իրենց արժէքէն ցուցածէն քիչ մի պակաս արծաթ կը պարունակեն։ Գաղղիա, Պէլճիա, Զուիցցերիա և Իտալիա մէջերնին նոր դաշնադրութիւն մ'ընելով, 2 ու 1 Փրանքներն և 50 ու 20 սանթիմները 835/1000 բաղադրութեամբ չինել կը խոստանան, նախ այս դրութիւնը զատ զատ և ըստ մասին Փրանքի մանր ստորաբաժանմանց վրայ փորձելոյ պայմանաւ։

Արծաթոյ արժէքը խիստ մանր դրամներ կտրելոյ չյարմարելուն և եթէ կտրուի ալ՝ դիւրագործածելի չլինելով, դրամոց խիստ մանր ստորաբաժանումները պղնձէ չինել սովորութիւն եղած է հին ժամա-

նախներէն 'ի վեր ։

Այս պղինձ դրամները ճշմարիտ դրամ չեն, այլ ոսկի և արծաթ դրամոց մանր կտորականերուն յայտարար կամ ներկայացուցիչ նշաններ են, որովհետև ընդհանրապէս իրենց պարունակած նիւթն իրենց ներկայացուցած արժէքը չունի ։

Պղինձի և քիչ մ'ալ անագի կամ արուրի բաղադրութիւնը՝ կարմիր կամ դեղին պղինձներէն աւելի յարմար կերևի, թէ' դիմացկունութեան, թէ' մաքրութեան և թէ' գնոյ մասին ։ Զուիցցերիա և Բէլճիա քանի մի տարիէ 'ի վեր պղնձի տեղ Նիքէլը կը գործեն, որոյ միակ անպատեհութիւնը խիստ ճերմակ լինելն է, որով կրնայ արծաթոյ հետ շփոթիլ ։

Երբեմն արծաթախառն կամ արծաթազօծ պղինձ դրամներ ալ շինուեցան, իրենց վրայ գրոշմեալ անուանական կամ իրական արժէքէն հաւասար արժէքով․ բայց շատ չանցաւ, արծաթն աներևութեալ եղաւ մաշելով կամ շփմամբ ։ Այս տեսակ դրամներն Եւրոպիոյ մէջ Բիյօն (յատուկ կամ խառնակ դրամ) կը կոչուէին․ և հիմա ալ այս անունը կը տրուի ամեն պղինձ արոյր կամ այլանիւթ և մինչև իսկ արծաթէ դրամոց, երբոր իրենց անուանական արժէքէն հաւասար իրական արժէքը

չունին ։

Այլայլեալ մանր դրամոց վերայ հաստատակութեան վստահութիւնը պահելոյ, նոցա գնոյն կտրելէն և սուտ դրամոյ կերպարանք առնելէն զերծ մնալոյ համար՝ կառավարութիւնք երկու միջոց ձեռք կառնուն. նախ քիչ քանակութեամբ կը շինեն, որպէս զի շրջաբերութեան համար պէտք եղածէն աւելի չլինին. երկրորդ՝ այն տեսակ դրամոց տուրևառութեան չափ մի կը դնեն ։

Գաղղիոյ մէջ այս չափն է հինգ ֆրանք. իսկ Անգղիոյ մէջ երկու լիրա ։

Արծաթոյ առատութիւնն՝ արծաթոյ արժէքն իջուցնելոյ և արծաթ դրամոց գործածութիւնը բազմապատկելոյ կը նըպաստէ, խոշոր պղինձ դրամները դուրս ձգելով ։ Նմանապէս ոսկին հինգ ֆրանքնոց արծաթ դրամոյ տեղն անցնելոյ վերայ է, ոսկւոյ տեղն ալ Պանքայի տոմսերն անցնելոյ վերայ են ։ 50 Ֆրանքնոց ոսկին քիչ կը գործածուի. իսկ 100 ֆըրանքնոցը չընդունուեցաւ շրջաբերութենէ ։

Արծաթախառն պղինձ, արոյր և այլ դրամք՝ մետաղեայ յայտարար կամ ներկայացուցիչ նշանք են ։ Թղթեայ ներկայացուցիչ նշանք ալ կան՝ առանց բնա-

իրական արժէքից․ որք վարկի գործիք են, և որոց վրայ յաջորդ գլխով պիտի խօսինք ։

ԳԼՈՒԽ ԺԷ․

ՎԱՐԿ, ՕԺԱՆԴԱԿ ԴՐԱՄՈՑ 'Ի ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ — ՊԱՆՔԱՅՔ, ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՔ ԿԱՄ ՁԵՌՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆՔ ՎԱՐԿԻ։

Օգուտք վարկի.— Գործիք վարկի.— Տոմս, Պանքատոմս, Փոխանակագիր, Աւանդագիր, Գրաւագիր, Թղթադրամ.— Հաստատութիւնք կամ Ձեռնարկութիւնք վարկի.— Պանքայք.— Զանազան վարկք.— Կալուածական վարկ.— Ժողովրդական վարկ.— Միացեալ վարկ։

Օգուտք վարկի.

փոխանակութիւնք, ինչպէս նաև մարդկային ճարտարութեան ամեն ճիւղք, երկրագործութիւն, հանքահանութիւն, արուեստք և տարազագործութիւնք, առևտրական ձեռնարկութիւնք, ազատական և գեղարուեստական արհեստք՝ հր-

զօր օժանդակութիւն կը գտնեն Վարկի և Բանքայից գործացմամբ, որոց ընդհանուր արդիւնքն է՝ ձեռնարկութեանց դիւրութիւնները և դրամատեարց մէջ իբրև միջնորդ ծառայելով՝ աշխատութեան գործիներն աշխատողաց տրամադրութեան ներքև դնել։

Վարկը փոխատուութենէ կ'սկսի· բայց դիւրութեան ընթացքով վարկ բառը սովորական լեզուի մէջ ունեցածէն աւելի ընդարձակ իմաստ ունի։ Ոչ միայն փոխատուութեան դիւրութիւն կը նշանակէ, այլ և այն ամեն միջոցաց բովանդակութիւնը՝ որովք աշխատութեան գործիները տէրերուն ձեռքէն գործածողաց ձեռք կանցնին։

Այս մտօք հասկցուած Վարկին համար է որ կըսուի թէ տեսակ մ'ընկերակցութիւն է հարստին ու աղքատին մէջ· այն անձանց՝ որք իրենց հօրմէն կամ իրենց աշխատութեամբ հարուստ ստացուած մի ձեռք բերած են, և այն անձանց՝ որք իրենց հանճարէն, բարոյականէն, փութաջանութենէն զատ ուրիշ միջոց չունին, և Վարկի շնորհիւ կրնան դիւրակեցութեան հասնիլ, և միանգամայն ընդհանուր բարեկեցութեան նպաստել։

Վարկի մէջ աշխատաւորաց գտած մի-

Ջոյներըն մեծ են ։ Երգէն այս զարգաց-
մունք՝ մեծ արդիւնք արտադրեցին . բայց
չափ մարդիկ Վարկին ազդեցութեան վե-
րայ մեծ ցնորքներ ունեցան ; զորս խոր-
հրդածութիւնն և ուսումը կը փարա-
տեն , և միանգամայն նորա ներկայացու-
ցած իսկական օգուտներն իրենց արդար
չափով գնահատել կը տան ։

Վարկին բախանդամութիւնք ըստ հարա-
կրնալոյ համար՝ պէտք է նորա գործա-
ծած միջոցները զատ զատ քննել ։ Այս
միջոցներն են , մէկ կողմէ , ընդհանրա-
պէս հարստութեան և մասնաւորապէս
դրամոց այլ և այլ գործիք կամ ներկայա-
ցուցիչ նշանք , և միւս կողմէ այլ և այլ
հաստատութիւնք կամ ձեռնարկութիւնք ,
որք այն գործիներն ՚ի գործ դնելով մեր
օրոց առաւ դիւրամտելոյ յաջողութիւ-
նը , փոխանցութիւնն ու փոխանակութիւ-
թիւնը կը դիւրացնեն ։

Գործիք Վարկի . Տոկոս . Պանքնոտներ , փո-
խանակագրեր , Առնդագրեր , Դրամատներ , Թղթ-
Նոթերում .

Դրամոց ներկայացուցիչ նշանք , ընդ-
հանրապէս նաև դրամոց վերայ հաստատեալ հա-
ւատարմութիւնք , գլխաւորապէս առևտրա-
կան թղթերն են , ինչպէս ցանկք , փո-

խանակագիրք, Գանքատոմսք, Աւանդագիրք և այլք։

Տոմսն որոշեալ պայմանաժամու վճարելոյ խոստմնագիր մ'է՝ զոր պարտապանը կ'ստորագրէ 'ի հրաման իւր պարտատիրոջ։ Պարտատէրն ալ կրնայ այն խոստմնագիրն ուրիշի յանձնել, ուրիշն ալ երրորդի մի, իւր կամաց յայտարարութեամբ, որ Տոմսին ետևը կը գրուի, և փոխանցում կը կոչուի։

Գանքատոմսերն ալ նմանօրինակ խոստմունք են. միայն թէ հասարակային Գանքայք՝ ընդհանրապէս 'ի տես կամ 'ի ներկայացման, և բերող կամ ներկայացնողին վճարելի կ'ըլլան։ Ասով այս խոստմնագիրք կամ նշանք՝ առանց փոխանցման ձեռքէ ձեռք կրնան անցնիլ, դուրս հանող հաստատութեանց համբաւոյն և կարևորութեան համեմատ վստահութիւն ստանալով։ Ասկէց զատ, ընդհանրապէս Գանքաները միայն արտօնութիւն ունին՝ բերողին վճարելի տոմսեր հանելոյ։

Փոխանակագիրն հրաման մ'է՝ որ հեռաւոր քաղաքի կամ երկրի մէջ գտնուող պարտատէր մ'իր պարտապանին կը գրէ թէ իր առնելիքէն այս անուն անձին հրամանին վճարէ, որ նոյն առնելիքը գնած է, և կրնայ փոխանցմամբ ուրիշի վերայ

դարձնել կամ վաճառել ։

Աւանդագիրը (վաւերան) վկայագիր մ'է ծանուցանող՝ թէ այսչափ վաճառք աւանդ դրուած են այս ինչ մթերանոցին մէջ ։ Անգղիոյ մթերանոցներուն (տօք) աւանդագրերը փոխանցելի են ։

Այս նշանները փոխանակութեանց մէջ դրամոյ միջնորդական ծառայութիւնները կը կատարեն. շատ անգամ դրամէն աւելի կը փնտռուին, որովհետեւ դրամէն աւելի դիւրաւ կը փոխադրուին ու կը շրջաբերին ։

Այս գործեաց օգնութեամբ է որ անձնաւորք իրենց յանձնառուած ապրանքը կը վճարեն կամ իրենց առնելիքը կ'առնեն, երկրէ երկիր դրամ փոխադրելոյ ծախքերէն ու վտանգներէն ազատ մնալով ։

Ներկայացուցիչ նշանք, օրինակի համար Բանկատոմսք՝ որք այդ նշանաց ամենէն աւելի շրջաբերականն են, դրամէն աւելի կը տարբերին, որ դրամն իւր նիւթին կամ գնական արժէքն իւր մէջ կը կրէ, և իւր ընթացիկ արժէքից նշանն ու միանգամայն առհաւատչեայն ինքն է. մինչդեռ Բանկատոմսը՝ որ և է ձեւով Բանկային մէջ պահուած դրական արժէքի մի վստահութեան նշանն է միայն. իսկ Տոմսը կամ փոխանակագիրը՝ վաճառուած կամ այլ արժէքից նշաններ են, որոց երաշխաւոր են այն

թուղթերն ստորագրեց ։

Ներկայացուցիչ Նշանը և մասնաւորա-պէս Պանքրատովը՝ լեզուի գիտակցութեամբ՝ Թըղ-թարգման կը կոչէին ։

Թղթադրամ կոչուածն այն ներկայա-ցուցիչ նշանն է (Զանգեզուր կամ Զանգ-եզուրի տոմսը) որ իշխանութեան ձեռքը բըռ-նի ընծայուած ունի, և խորհրդային արժէքը ե-րաշխաւորեալ չէ, կամ անիրաւական և դժուարին վաճառելի կամ փոխանակելի արժէքներէ երաշխաւորեալ է ։

Զանգեզուր ամենէն յեղափոխութեան ժամանակ Արփա առնուածը եկած Թըղ-թարգմանը կեղծիքն և Գարեգինեանին եղիչ երկիր դրամթող միջազգայնացուածոց ձեռքէն գրաւեալ հողերուն երաշխաւորուած էր, բայց չատ չանցաւ արժէքը թղթադրամին կոր-սնցուց, որովհետեւ նախ՝ Հայաստանի մեկ-նելով և երաշխաւորութեան մնացորդ հողերուն արժէքէն անհամեմատ վերջին քանակութեամբ հանեալ. Երկրորդ՝ այն հողերուն սակաւութիւն աշխարհ կարող ծածկել չունենալ։ Եր-րորդ՝ հողերն բաց բանակահանքն չարժած բանակներ և փոխանակելի անկախուա-թիւնք չէին ։

Այս վերջին պատճառաւ միայն՝ հողի արժէքը վերայ հիմնեալ արժեթղթերն

իրենց արժէքը կը կորուսանեն ։

Փորձն հաստատած է թէ անհնարին է պատուիրանաց և մինչև իսկ անհնածանք պատճառ հանրութեան, թղթադրամոց արժէքը կը ցնդի՝ եթէ նոյն դրամը բանականութեան երաշխաւորութիւն չընծայէ, և եթէ զինւորականութեան այնչափ երկրին ուժերը գանձարանութեան հանդէպ ։

Յանկայն 1848, 49 և 50ին՝ Գաղղիոյ Գանձարանները՝ որ բանկի թերթայք ունենալոյ պատճառաւ հետևաբար թղթադրամոց կարգ անցած էին, իրենց արժէքը չկորսնցուցին, որովհետև նախ նոյն գանձարանութիւնն խնայարան անհրաժեշտ մի մէջ պահուեցաւ և երկրորդ կառավարութիւն ծանուցեալ անհետացեալ արժէքից երաշխաւորութեան մեծայ հիմնեցաւ մէջը ։

Նմանապէս ամենայն այլ երկրին թղթադրամ կը հանեն՝ երբոր ընդհանրին առանցի կամ փոխանակագրերը դրամի ստան, որք իրենց արժէքից միայն հիմնեալ չեն, և արկածական ու տարօրէն դէպքերութեանց կառավարութեան ։

Հասարակութեան և Ձեռնարկութեան Վարկէ. Մերձաւորք, Զանազան Պանքայ. — Նոյնաբանական Վարկ.

Երկաթերկի թղթոց՝ կամ դրամ ներ-

կայացնող նշանաց կիրառութիւնն ամէն աշխատաւորաց տրամադրութեան ներքեւ է . բայց զանոնք գնելու եւ վաճառելու ստվորական արհեստը Սեղանաւորաց կը վերաբերի : Հաստատութիւնք ալ կան , որք այս գործողութիւնն ընդարձակ կերպիւ կընեն : Այս վերջինները ալ Պանքա կամ Վարկի հաստատութիւնք կը կոչին :

Սեղանաւորաց տուները կամ մասնաւոր եւ հասարակային Պանքայք՝ ընդհանրապէս նոյն պաշտօնը կը կատարեն : Այս ամեն հաստատութեանց գլխաւոր գործն են — իրենց յաճախորդաց վերաբերեալ դրամոց գումարներ աւանդ ընդունիլ — տոմսեր , փոխանակագրեր եւ այլ առեւտրական ուրիշ արժեթուղթեր գնել , վաճառել , զեղչել կամ զեղչել տալ . եւ այս պարագայիս մէջ , որովհետեւ իրենց ստորագրութիւնը կը դնեն այս արժեթղթոց վերայ , ապահովչի պաշտօն կը կատարեն , որովհետեւ նոյա 'ի պայմանաժամու վճարումը կերաշխաւորեն : Շատ անգամ առանձնական տուներն՝ իրենց դրամագլխոյն մեծութեան պատճառաւ Պանքա կը կոչին :

Բայց հասարակային Պանքայք առոնցմէ կը տարբերին՝ այս պատճառաւ որ ինչ ինչ արտօնութիւններ ունին, մասնաւորապէս՝ բերողին վճարելի տոմսեր հանելու , որք

հասարակաց վստահութիւնը վայելելով թոյլ կուտան Պանքայի անօրինաց՝ որ հանած տոմսերնուն կրկնապատիկ եռապատիկ և աւելի դրամագլուխ ունենալոյ կերպիւ վարուին։ Օրինակի համար, երբոր Գաղղիոյ Պանքային սնտուկն 100 միլիոն դրամ կայ, կրնայ 2 կամ 300 միլիոնի տոմս հանել առևտրական արժէթղթոց կամ այլ երաշխաւորութեանց փոխարէն, և իր զեղչերն (թուղթ կտրել) ու շահերն համեմատաբար շատցնել։

Առաջին Պանքայք գլխաւորապէս դրամական աւանդներ պահելոյ համար հիմնեցան. այս պատճառաւ «Աւանդի Պանքա» կոչեցան։ Արդի Պանքայք այս գործողութեան վերայ աւելցուցին զեղչի և տոմսակ հանելոյ գործողութիւնքը, և այս պատճառաւ «Զեղչի կամ Շրջաբերութեան Պանքա» կը կոչին։

Հասարակային Պանքաներէ շատեր կառավարութեանց հետ յարաբերութիւն ունին. իրենց դրամագլխոյն մի մասը կամ տոմսեր փոխ կը տան նոցա։ Այս պարագայիս մէջ երբոր տագնապ մի վերայ գայ, և ամեն մարդ իւր քով ունեցած Պանքտոմսերը դրամոց հետ փոխանակելոյ համար Պանքան դիմէ, կառավարութիւնք իշխանութիւն կը տան Պանքային որ իրենց

տոմսերը չվճարեն և զանոնք թղթադրա-րամի վերածեն, որ դարձեալ կրնայ իւր արժէքը պահել՝ եթէ հասարակութիւնը գիտէ որ Պանքային ընծայած երաշխաւո-րութիւնները հաստատուն և վստահելի են: Երբոր Պանքայք իրենց դրամագլու-խովը պետութեան փոխ տուած ըլլան, և կառավարութիւնն ալ նոյն գումարին փոխանունելոյ պատրաստ չունենայ, տալ-նալով մի ստորագրուած ժամանակաւ իրենց ներ-կայացած առաջին ամսերը դրամով կը վը-ճարեն, և ետքէն եկածներն ալ՝ իրենց զեղչած (կտրած) տոկոսական արժէ-թղթոց հետզհետէ վճարմանը երկար ապահոված կը վճարեն:

Այս վճարումը քանի մ'ամսոց մէջ կըր-նայ առաջանալ, որովհետև Պանքայից ըն-դունած տոկոսական արժեթուղթք ընդ-հանրապէս կարճ պայմանաժամով կը կնու-նան. և եթէ արժէթղթոց ամենն ալ վը-ճարուած չըլլային, եղած կորուստները Պան-քային բաժանորդաց դրամագլխով կը գոցուին:

Պանքայից սահմանադրութեան վերայ կարծիքները դեռ բաժնուած են: Ոմանք կուզեն որ պանքայից ամեն գործողու-թիւնք ազատ լինին. այլք կը խորհին թէ մասնաւորին վճարելի տոմսերը ազատաբար

հանելոյ իրաւունքը կամ Թոյլտուութիւնը սակաւաթիւ պանքայից միայն տրուի։ Բայց պանքայից ադատութեան դաղափարը՝ թէ՛ հրատարակչաց և թէ՛ սեղանաւորաց մէջ ընդհանրանալոյ վերայ է։

Պանքայք աւանդ. ստանալնուն պատճառաւ խիստ օգտակար գործողութեան մ՚ալ կընեն, որ տեսակ մի փոխանցութիւն է, և Գաղղիերէն վիրման կը կոչի։ Այս գործողութիւնը պանքայից ստացած աւանդներուն փոխանցումը կը դիւրացնէ՝. Նոյա տումարներուն մէջ պարզ արձանագրութեան մի միջոցաւ, առանց ստակ հանելոյ և փոխադրութեան ծախքեր ընելոյ՝ թէ՛ զանազան քաղաքներուն մէջ, և թէ մէկ քաղաքէն միւսը, իրենց ճիւղերուն կամ գրասենեակներուն միջոցաւ։

Օրինակի համար պանքային մէջ դրամ ունեցող վաճառականն մի երբոր մէկուն պարտք ունենայ, և այն մէկն ալ պանքային պարտք ունենայ, փոխանակ ինքը պանքայէն իր ստակն առնելով անոր վճարելոյ, և նա ալ առնելոյ պանքային վճարելոյ, իր ստակը պարզապէս այն մարդուն վերայ կը գրձնէ, նա ալ պանքային, և այսպէս առանց ստակը տեղէն խախտելոյ երկուքին ալ ուներլիք ստակը կը կարգադրի։ Գաղղիոյ պանքան այս կեր-

ալիւ տարին քան երկրիլինէն աւելի գործ կը կատարէ ։

Կէս դարէ 'ի վեր յաճախ ջանք եղաւ հողի երաշխաւորութեան վերայ հիմնեալ երկրագործական պանքաներ հաստատելոյ համար , բայց չկրցին զանոնք ապահովել , որովհետեւ երաշխաւորութիւն տըրւած հողն ըստ բաւականի շարժական արժէք եւ շրջաբերող դրամագլխոյ հանգամանք չունի ։

Քանի մի տարիէ 'ի վեր փորձեր կը լինին պանքայից կազմակերպութիւնն երկրագործութեան կամ երկրագործաց պիտոյից յարմարեցնել , եւ առանց հողի երկրագործական վարկը սահմանել , զոր երկրական կամ կալուածական վարկէն զանազանել պէտք է ։ Այս վերջինին մէջ հանուած պանքատոմսաց երաշխաւորը հողն է , պարզ կազմակերպութեան մի շնորհիւ , զոր Լեհաստանի եւ Գերմանիոյ մէջ կէս դարէն աւելի ժամանակէ 'ի վեր հաստատեալ պանքայք յաջողութեամբ կը գործադրեն ։

Լեհաստանի եւ Գերմանիոյ մէջ յաջողութիւն գտնող հաստատութիւնք՝ կալուածատեարց ընկերութիւնք են , որք փոխատուաց դրամներուն՝ հանդերձ տոկոսեօք՝ երսուն կամ քառասուն տարիէն վճարումը կերաշխաւորեն ։ Փոխառուները՝

կալուածատեարց տուած գրաւաթղթոց վերայ սատակ կը տան, և այն գրաւաթուղթք տարուէ տարի վիճակահանութեամբ կը վճարուին։ Երկրական կամ կալուածական վարկի հաստատութիւնք, որ պանքա չեն, այն գրաւաթղթոց կամ մուրհակաց վճարքը միայն կերաշխաւորեն, և կը հսկեն որ հողին վաճառման արժէքին կէսը չանցնին։ Օրէնքը կալուածատեարց սեփականութիւնները ձեռուընուն առնլոյ իրաւունք կուտայ այս հաստատութեանց, եթէ կալուածատեարք՝ գրաւաթուղթ բերողաց կամ մատուցողաց վճարուած տարեկան տոկոսն՝ հանդերձ վարչական ծախուց թեթև կոտորակովն և տարուէ տարի վիճակաւ եղած գրաւաթղթոց բաղադրեալ շահու զօրութեամբ վճարմանը սահմանեալ հարիւրին այսչափով չվճարեն։

Այս կերպիւ կարող եղան երսուն կամ քառասուն տարւոյ մէջ պարտքը մարել՝ տարեկան թեթև տուրքով մի, որ քանած տոկոսէն աւելի չէ։

Գաղղիոյ կալուածական վարկն ալ (կալուածական փոխատուութեան պանքա) նոյնօրինակ կերպիւ կը գործէ, այս տարբերութեամբ որ միակ է և պաշտօնական, և դրամագլուխներն ալ ուղղակի փոխ առնելով՝ պարտատոմսաց օգնութեամբ փոխ

կը տայ , որք գրաւաթղթոց վճարման ձե-ւով կը վճարին :

Այս կարգադրութեամբ մէկը կրնայ իւր հողին արժէքը վճարելոյ կամ զայն բարւո-քելոյ համար փոխառութիւն ընել և տա-րեկան մի վճարելով 30—40 տարւոյ մէջ պարտքէն ազատիլ : Այս տուրքն հասարակ փոխառութեանց տոկոսէն աւելի չէ , որոյ վճարուելէն ետեւ դարձեալ ամբողջ պարտքը կը կենայ :

Այս նիւթոյս վերայ իբրեւ ընդհանուր դիտողութիւն կրնամք նախ, թէ խոշոր սը-խալ մ'է կարծելը թէ վարկին՝ այսինքն ներկայացուցիչ նշանաց գործածութիւնը՝ կամ պանքայից և այլ վարկի հաստատու-թեանց բաժինք՝ դրամագլուխները կը բազմապատկեն : Այս հաշուով դրամագը-լուխ ունենալոյ համար բաւական կը լի-նէր նշաններ շինել : Այս սխալ կարծիքն ուղղապէս թղթադրամի կ'առաջնորդէ : Ճշմարիտն այս է որ վարկը դրամագլուխ-ներն 'ի մի վայր կը գումարէ ; և զանոնք լաւագոյն կերպիւ և արագութեամբ կը գործածէ , այնպիսի ձեռաց մէջ դնելով , որք գիտեն և կրնան աւելի բարւոք շահե-ցընել : Երկրորդ՝ կրնամք թէ վարկն որ և է գործողութիւն՝ բանաւոր լաւ և արդիւ-նաւէտ ընելոյ համար՝ պէտք է իրական

գործոց,՝ լաւ կարգադրեալ ձեռնարկութեանց, և արդիւնաբեր գործածութեան վերայ հիմնեալ լինի։ Կալուածական վարկի միջոցաւ եղած փոխատուութիւնն որչափ և չափաւոր լինի, գործեալ իր սեփականութենէն կը հայտնէ այն մարդը, որ ձեռք բերած դրամագլխովը հողին պայմանքը վըճարելոյ կամ բարւոքմունք ընելոյ տեղ՝ ուրիշ բանի գործածէ զայն։

Զանազան վարկ․

Վարկ բառին վերայ յաւելցած այլ և այլ անուններն ալ բացատրենք։

Կալուածական կամ անշարժ սեփականութեան վարկին դէմ՝ Շարժական սեփականութեան վարկ կամ պարզապէս Շարժական վարկ կը կոչուի այն վարկը կամ փոխատուութեան գործողութիւնք, որք հարստութեան այլ և այլ ճիւղերուն կը վերաբերին, և Առևտրական վարկն, Արուեստական վարկն, և Երկրագործական վարկը կը սահմանեն, որոց երեքն ալ համանման են։

Քսանեւհինգ տարիէ 'ի վեր քանի մի մեծ ձեռնարկութիւնք հիմնեցան, որք այս ձեւերը աւելի խելօք անուան։ Ասոնք խառըն հաստատութիւնք են, որք Պանքայի և փոխատուութեան գործողութիւններ կը-

նեն, և մանաւանդ մեծամեծ ձեռնարկութեանց, Փօնտօնները, պետական փոխառութեանց, Պօրսայի մէջ առնուած ծախուած արժէից և այլոց վերայ շահադիտական գործեր կը կատարեն։

Իրական կամ առոյգ վարկ կը կոչի այն վարկը՝ որ յատուկ երաշխաւորութիւն ունեցող անձնական վարկի դէմ յատուկ գըրաւով երաշխաւորութեան վերայ կը հիմնուի։

Հասարակային վարկ կը կոչին պետութեանց, գաւառաց և քաղաքաց փոխառութիւնք։

Ժողովրդական Վարկ.—Միացեալ Վարկ.

Ժողովրդական վարկ կը կոչի մանր վաճառականաց, մանր արտադրողաց, և գործաւորաց վարկը։ Էապէս չտարբերիր ուրիշ արտադրողաց կամ վաճառականաց վարկէն. սակայն մանր գործոց կամ մանըր գրաւաց վերայ հիմնեալ լինելուն պատճառաւ՝ դժուարութեամբ ձեռք կը բերուի։ Բայց վերջապէս հաւաքական և համերաշխ ընելով, այսինքն մասնակցողաց ամենն ալ իրերաց երաշխաւոր և պատասխանատու ընելով կը դիւրացնեն։

Այսպէս, օրինակի համար, հարիւր մարդ, որոց ոչ մէկը կրնայ առանձնա-

բար փոխ սատակ ձեռք բերել վարկի հաստատութիւններէ, կրնան իրերաց երաշխաւոր լինելով փոքրիկ դրամագլուխը և բաժնական կամ առանձնական խնայութիւններ ՚ի մի վայր բերելով միացեալ վարկ մի կազմել, որ կրնայ գործատերաց և աշխատաւորաց փոխառութիւնք շահել և թուղթ կտրել կամ փոխատուութիւններ ընել իրենց արուեստակցաց և այլոց, յորմէ մեծամեծ շահեր և օգուտներ կրնան յառաջ գալ։

Այս է Միացեալ վարկ կոչուած Բանքայից և այլ հաստատութեանց սկզբունքը, որք ժողովրդական փոխատուութեան Բանքայք անունով 13—14 տարիէ ՚ի վեր հիմնեալ են Գերմանիոյ մէջ, և որք միանգամայն խնայութեան արկեղաց և մանր փոխատուութիւններ ընող Բանքայից պաշտօն կը կատարեն.

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ՓՈԽԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆՑ ԴԷՄ ԽՈՉԸՆԴ. — ՎԱՃԱՌԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ, ԿԱՄ ՃՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՃԻՌ ԵՒ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ — ՄԱՔՍԱԿԱՆ ՆՈՐ ՏՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆՔ.

Երկու դրութեանց նպատակն և միջոցները. — Միջնադարեան ներածութեան և արտածութեան. — Առեւտրական կշիռ կամ վաճառականական դրութիւն. — Իր սուտ հիմերն և վնասակար հետեւանքը. — Պաշտպանութեան դրութիւն և իր միջոցներն. Արգելում. Բարձր մաքսաքէն. Տարբերական մաքս. Յետադարձ մաքս. Պարգեւաք. — Իր վընասները միջոցին միջոց. Ազատ նաւահանգիստք. Մթերանոցք [illegible]. Առեւտրական դաշնագրութիւնք. — Իր անպատեհութիւնները. — Մաքսական նոր տնօրէնութիւնք. — Այս քան արդիւնքը.

Երկու դրութեանց նպատակն և միջոցները.

Վերը տեսանք որ ազատ փոխանակութեան սկզբունքը սեփականութեան սկզբունքէն կը ծագի, և այդ [illegible] ու ճարտարութեան զարգանալը անհրա-

ժեշտ պայմաններէն մին է ։ Եթէ միայն մեզ պարզ բացատրել այն սխալ տեսութիւնները ։ որոց զօրութեամբ այս ազատութեան դէմ խօսքեր հանեցին · խաչեր ․ որոց դէմ ամեն ժամանակ տնտեսագէտք բողոքած են , և զորս այսօր համեմատելով կառավարութիւնք վերցնել կը ջանան ։

Ազատ տեսութեանց առաջինն է Ազատական դրութիւն կամ Ազատափոխական կէտ անւանք ճանաչուածն ․ —երկրորդն է պաշտպանական կամ պաշտպան դրութիւն , կամ պաշտպանողականութիւն ։ Այս երկու դրութիւնք Ազատափոխական դրութիւն ալ կը կոչին , որովհետեւ երկուքն ալ օտար երկրի բերքերը կամ արտադրութիւնները ներս չընդունելու կը ծառայեն ։

Այս երկու դրութեանց զօրութեամբ , կառավարութիւնք նախ՝ պետութեան եկամուտները աւելցնելու միջոց եղող մաքսին՝ օտար բերքերն արտաքսելու միջոցի փոխարկեցին · երկրորդ՝ ազգային հարստութիւնքն իրենց մեծցնելու միջոց եղած առեւտրական դաշնադրութիւնները դժուարութեան և միայնացման պատճառի դարձուցին · երրորդ՝ կնքուած կանոնադրութիւններ դրին այս արդեանց համնելոյ համար , որք թէ՝ փիլիսոփայութեան , թէ՝ քաղաքականի , և թէ՝ ազգաց ճշմարիտ

յաջորդութեան հակառակ են, ինչպէս որ քա-ղաքական տնտեսութիւնն եկաւ հաստա-տեց։

Այս գիտութիւնը դրեթէ հարիւր տա-րի է 'ի վեր աշխատիլ սկսաւ։ Անգլիա-կան դրութիւնն Անգղիոյ գտաւ-լէն եւս առիթ մեծաց. Քաղաքական դրու-թիւնն երկրներ տարին է 'ի վեր, Փրոմիւ-էլի եւ Լուիի ԺԴ-ի օրով, Քոլպէրի ժամա-նակ. բայց արդարութիւնը կը պահանջէ ըսել թէ Փոթէրականութիւնը, ինչպէս որ կը կոչեն, չատ հեռի էր 1815 ի առաջ-քերէն 'ի վեր մնացանքն հաստատեալ պաշտպանողականութեան խոստութեան, որ Անգղիոյ մէջ 1842 էն 'ի վեր սահման-եալ մաքսական նոր սահմանութեամբ, Գաղղիոյ մէջ ալ 1860 էն Անգղիոյ հետ հաստատեալ վաճառականութեամբ մերժո-ւցաւ։

Ակնարկ գաղթականութեան և ստրու-կութեան. — Անգղիական կղզի եւ Ա-մերիկայի գաղութներ. — Նոր աշխարհ. Հնդկ. Ժողովուրդ Հնդկաստանը.

Շատ երկիրներ կրնան մաքսերու միջո-ցաւ թեան միջնականացութիւնն Անգղիոյ եւ Ամերիկայի զանազանները զանել, այն է՝ օտար երկիր ելած և իրենց հողին վրայ

նշյած վաճառաց կարեւորութիւնը. կամ
քրանակութիւնն խնանալ, և արտաքին վա-
ճառականութեան առաւել կամ նուազ
շարժմունքն հասկնալ և այն շարժմանց
պատճառները մակաբերել ։

Մաքսական միճակացոյցը, որչափ եւ
կատարելագործեալ են մեր օրով, դար-
ձեալ մերձաւորապէս հաշուոց միայն հիմ-
նեալ են ։ Եթէ կատարելապէս ճիշդ չի-
նէին, եթէ վաճառաց արժէքը ճշդիւ ո-
րոշուէին, և եթէ սահմանագլխէն անցնող
եկող ապրանքի արժէից, գրանցը եւ ա-
մէն տեսակ մաքրնակաց և սեփականատե-
րաց ճիշդ. հաշիւը կարելի չինէր գտնել.
և մաքսի միճակացոյցներուն մէջ անցու-
նել, կը տեսնուէր որ ներածմունքը ար-
տածմանց հաւասար են ։

Վասն զի ոչ մի երկրի ներածումը և ար-
տածումը առանց փոխարինի բան մի չեն
առնր, 'ի բաց առեալ երկրէ մ'ուրիշ երկիր
անցնող գաղթականք, որք իրենց բոլոր
զգոյքն հետերնին կը տանին առանց փոխա-
րինութեան մի թողլով ։

Ներածմանց և արտածմանց մէջ գոյա-
ցած տարբերութիւնն է որ առ մաքսակա-
լութեան անուն Առեւտրական կշիռ կոչ-
ուեցաւ ։ Ժամանակաւ, տնտեսական նիւ-
թոց վերայ խօսող անձն հեղինակք՝ այս

մկրտչէն ճանբայ կ'ելնէր միշտ թէ կըղե-ղըն այն ժամանակի միայն նպաստաւոր է ազգի մը, երբոր իր արտադրութիւնք՝ նե-րածութիւններէն աւելի են ։ Կը խորհէին թէ արտադրմանց յաւելուածը դրամով կը փո-խարինուէր միւս ազգերէն, և թէ այն յա-ւելեալ դրամը կրնար օգտակարապէս կ'ա-ւելցնէր երկրին մէջ շրջաբերող դրամը, որում բացարձակ և անփոփոխելի արժէք կը տային, և որ՝ ըստ իրենց կարծեաց՝ երկ-րի մը բուն հարստութիւնը կը կազմէր ։ Այս կարծեաց արտաքին վաճառականու-թիւնն ազգի մը հասարակ աշխատութեան ամենէն արդիւնաւոր ճիւղն, և հետեւա-բար շրջակայ ժողովրդոց աղքատացումը հարստութեան միակ ճանբայ կը համար-ւէր ։

Այսօր դրամոյ դերն և փոխանակու-թեան բնութիւնն աւելի լաւ ճանչուած է ։

Հասկցուած է թէ արդիւնք բերք կամ արտադրութիւնք վերջապէս արդեանք կամ արտադրութեամբք կը վճարին ։ — Թէ ներածեալ իրաց (ներս մտած ապրանաց) արժէքն արտածեալ իրաց (դուրս ելած ապրանաց) արժէքին հա-ւասար է, եթէ ճշդիւ հաշիւ լինի. — Թէ ստակը՝ դրամագլխոյ մէկ փոքր մասն է. — Թէ շրջաբերութեան պէտք եղածէն աւե-

լի ստանկն անօգուտ է և մետաղներս գը-
րամոց արժէքը կը կորսէ.—Թէ արտաքին (պտուղի հետ) վաճառականութիւնն այս խառնուելեան միակ արդիւնաւոր ճիւղը չէ։ Վերջապէս ուշադիր դիտողութիւնն հաստատեց թէ երբոր քաղաքական ընկերաց՝ չափազանց խառնակ անկանոն գործողութեանց կամ այլ պատճառներով երկրի մը մէջ դրամը պակսի, փոխանակութեանց միջոցաւ ոսկին ու արծաթը կը դառնան կը դան՝ մինչև որ հաւասարակշռութիւնը վերահաստատուի։ և պատմութիւնը կը սորվեցնէ՝ մեզ թէ միշտ այսպէս եղած է, և թէ երկրէ մ'առակ դուրս հանողներուն տրուած սաստկագոյն պատիժներն խել չեն կրցած երբեք դրամոց փոխադրութիւնն արգելուլ։

Քաղաքական տնտեսութիւնն եկաւ հաստատեց թէ Ազատական դրութեան կամ Ազատական կշռոյ տեսութիւնը՝ վտանգաւոր սխալներու հիւսք մ'է։ Եւ արդարեւ՝ հանուած հետեւութիւնները անպայմ անհաճութիւն են ազգաց համար, վասն զի ազատ աշխատութեան օգուտներն և ազգաց մէջ աշխատութեանց բաժանումն անտես ընել տալին—պահանջանաց կարգ վերայ մաքսի պատուհաներ կանգնեցին, որք ժողովուրդները կառանձնացնեն, անոնց հարստութեանց կը վնասեն, և դանոնք

մեծ մասամբ անբնական ճանբու մէջ կը մնեն —կառավարութեանց այնպիսի կազմութիւն մը տուէն որ նոցա չյարմարա-նին —վաճառականութեան վերոյ խրատ օրէնքներ դնել տալէն —ազգաց մէջ գոր-ծութիւն ձգեցին՝ դաշնադրութեանց գործման, հեռաւոր երկրաց դրամական և դաշնակալնութեանց հաստատութեան պատճառաւ, անկից նողկալի գերութիւ-նը ծնաւ, որ ազգն ու գերին միապէս ստր-կութեան վիճակի մէջ ձգեց և վերջա-պէս այնչափի դարձուց և աղէկն թափել տուաւ Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգաց.

Գաղթական տէրութիւն.—Իւր հիմնիչները՝ (Փիւ-նիկեցիք, Յոյնք ծովու, Տարենտական ծովու; Միջերկրական ծովու, Գերմանիա).—Իւր ծաղկեալ ժողովրդոց վիճակը. (Աշխար հասարակութիւն. Մէջքանոց՝ կեդրոնաց, Տուն, Աւետարանական ազատութեան).—Իւր անդորրութեան:

Մարդերն, ինչպէս ըսինք, կը սկզբան հասարակական կեանքին մէջէն միայն էին:

Բայց յետոյ, դրամը վերոյ ըսինք գաղ-ղափարաց՝ այն է վերը յիշուած առեւտր-րական դրութեան՝ ազդեցութեամբ, ազա-տութիւնը գիւղացիներուն և ներքածու-թիւնն արդէն մէջին եղան, որոշչեալ

այնպէս կը կարծուէր թէ՝ արտածութեան փոխարէն բաղդամ դրամ նոյնս կը մնէր, իսկ ներածութեան փոխարէն բաղդամ դը-րամ դուրս կ'ելնէր, որ (դրամը)՝ սխալ դա-տողութեամբ՝ երկրին մի գլխաւոր և միջնե-կակ միակ և բացարձակ հարստութիւնը կը համարուէր ։

Ժամանակին եւս, մանաւանդ դարուս սկիզբէն 'ի վեր մաքսերը նպատակ ունե-ցան. 1՝ արտադրութեանց չափին արտա-ծութիւնը դիւրացնել, որպէս զի ազգա-յին արդիւնաբերութիւնը շահաստան գտնեն. 2՝ ներքին գործարաններէ ելած արտադ-րութեանց օտարաց արտածութիւնն արգե-լուլ. 3՝ բաղդամ քերրող կամ արտաքոյ րու-թեանց ներածութիւնն արգելուլ կամ դժուարացնել, որպէս զի արտադրողք ազ-գային օտար արտադրութեանց մրցու-մէն վախ չունենան ։ Այս է Մաքսական պաշտպանութեան դրութիւն կոչուածը. զոր պէտք չէ շփոթել այն ընդհանուր պաշտպանութեան հետ՝ զոր պետութիւնը կու տայ՝ երաշխաւորելով անձնական ազատութիւ-նը, բարեկարգութիւնը, օրինաց գործադ-րութիւնը, արդարութեան կատարելու-թիւնը, քաղաքութիւնը եւ այլն, որոց օգտակարութիւնն ոչ ոք խնդրոյ տակ ձը-գած է երբէք ։

Այս զանազան արգելքութիւնք, այն է գանձուն սխալ հասկցուած շահը, առեւտրական դրութեան սխալները, մաքսական արգելքներով հարստութիւնք պաշտպանելոյ ցնորական յոյսն — արդի մաքսական օրէնքներն ու սակագիններն հաստատել տուին ազգաց։

Այն օրինաց զօրութեամբ՝ արգիլեալ ապրանքութիւնք կամ, որոց մուտքը կամ ելքը բացարձակապէս արգիլեալ է, եւ զորըս մաքսի տեսչութիւնը կրնայ ամեն տեղ փնտռել ու գրաւել՝ խուզարկութիւն ընելով բնակարանաց մէջ եւ մինչեւ իսկ անձանց վերայ։ Մասից եւ երից վերայ նուաւել կամ նուազ տուրքեր կան, բայց աւելի ընդհանրապէս՝ ապրանքութեանց մեծ մասին մուտից վերայ։ Այս տուրքը մաքսական կը կոչի՝ երրորդ ապրանքութեանց. ներս մտնելոյ առեղուսն, գործածութեան, նաւատակերն, ձեւոյն եւ չափոյն համեմատ զանազանին — կան պայմանաւներ, որոց մէջ այդ մաքսատուրքն եւս կը տրուի՝ Ցեստաղայւ մաքս անուանով՝ երրորդ նոյն ապրանքութեանն երկրէն դուրս ելնէ։ — կան պայմանագաներ ալ, որոց մէջ ապրանքութիւնք կամ ներքածութիւնն առ ասել քաղաքներելոյ համար՝ Գարդել կը տրուի դուրսէն ներս մտնող օտար ապրանքութեանց կամ երկ-

ըլլան դուրս ելնող ներքին արտադրութեանց։

Վերջապէս, արգիլմանց և մարսարարոց որեւէ վաճառականութեան կրած դժուարութիւնները մեղմացնելու համար մտածուեցաւ քանի մի ծովային նաւահանգիստներ ազատ պահել այս օրէնքներէն. ասոնք են Ազատ նաւահանգիստք կոչուածները — կամ թոյլ տալ հաստատութեանց ոմանց՝ որ ներածեալ արտադրութիւնները չվճարանէն մաքսատան հսկողութեան ներքեւ, և քանի որ վաճառուին՝ մաքսատուրքը վճարեն. ասոնք են վաճառաց մթերանոցները կամ աւանդատուները։

Անգղիոյ մէջ այս մթերանոցները կատարելագործուելով՝ այն հոյակապ Տոքերը չինուեցան, ուր նաւերը կը պարպուին, կամ կը բեռնաւորին, պարպուած արտադրութիւնք կամ վաճառք կ'շտեմարանին, խնամով կը պահուին ու կը պահպանին քիչ ծախիւք և հանճարեղ միջոցներով, այնպէս որ վաճառականը բնաւ հոգ չունենայ. Ասկէ զատ այն վաճառքներն աւանդագրով* մի կը ներկայացուին, որք

* Մթերանոցաց կամ աւանդատան վարչութիւնն՝ աւանդ գրուած վաճառաց փոխարէն ստացագիր մի կը տայ, որ իրերու

փոխանցելի արժեթուղթեր են, որոց միջոցաւ տուրեւառութիւնք կը կատարին՝ առանց վաճառքները կամ արտադրութիւնները իրենց տեղէն խախտելոյ։

Նոյն նպատակաւ՝ այսինքն մաքսական դրութեան արգելքները չեզոքացնելոյ համար՝ առեւտրական դաշնագրութիւնք սահմանուեցան, որով երկու ազգ փոխադարձ դիւրութիւններ կը շնորհեն՝ վաճառականութեան և նաւարկութեան արգելքները, տուրքերն ու պաշտօնական ձեւերը թեթեւցնելով։ Այս դաշնադրութիւնք դեսպանագիտական նրբութեանց և շատ անգամ ալ խարդախութեանց նիւթ լինելով, դադրեցան լուծելոյ կամ երբայրաբար մեկնելոյ ամենուն հիւղեր թափուեցան, և հետեւաբար արիւնուշտ գժտութիւնք ծագեցան։

Արդ. Մաքսական պաշտպանութեան դրութիւնը կրնա՞յ նպաստել ճարտարութեանց զարգացման, որոց համար խորհուած էր. Ընդհակառակն՝ այն ճարտարութիւնք առաւել պաշտպանութեամբ չը զիջի՞ն զարգանալին առանց այդ պաշտպանութեան՝ զոր տեսակ մի ջերոցի նրմանցուցին։ — Ո՞չ ապաքէն ազատութեան

ներկայացուցիչ նշան կը լինէին, և Աւանդագիր (Գաղղ. Վարրան) կը կոչի։

վերատեսչը միայն պիտի կրնայ շատ ճար-
տարութիւններ ու արհեստներու իրենց հա-
մեմատական առաւելութեան վիճակին հաս-
նել։ Արհեստ կամ ճարտարութիւն մ'իր
ներքին վիճակին մէջ՝ և զինքը [illegible]
արտադրողներու մրցումով հետ կեցած ժա-
մանակ, պաշտպան մաքսատուրքը նուա-
զեցնելու կամ վերցնելու վայրկեանն ե՞րբ
է, կրնա՞յ որոշել։ Այս խնդիրը ջերմ վի-
ճաբանութեանց նիւթ եղած են այլ և այլ
երկիրներ Պաշտպանողական և Ազատ — փոխանա-
կողականաց մէջ. և մեք չեմք կրնար հոս 'ի խո-
րոց քննել։

Բնական կը համարինք միայն ըսել թէ՝
անտեսագիտաց աշխատութիւնք բացայայ-
տեցին թէ մաքսական պաշտպանութեան
դրութիւնն՝ առեւտրական ազատութեան ա-
խոյեաններուն և ժողովրդոց ճշմարիտ շահուն
միայն ծանօթութեանց վերայ յենլով՝ կը
մնայ նոյն Երկրագործութեան, նոյն
ճարտարարութեան, նոյն Վաճառականու-
թեան, սխալ ուղղութեանց տանելով զա-
նոնք, նոյն ծրագրութիւնը, նոյն ինք-
նորոշութիւնը ջլատելով. թէ՝ իրենց կիրենք
պաշտպաններու կարծածներուն յուսադրած
բարիքը տալէ երեւակայական է. թէ՝ միջին
սակաւաթիւ առանձնաշնորհեալց միայն օգ-
տակար է. թէ՝ առեւտրական ազատութեան

այս՝ ազգերն իրարմէ բաժնուելը, առանձնանալը. անբաւանաւոր դաշնադրութիւններ կնքելը. իրերաց դէմ թշնամանալը, կռուելը, և հետեւապար հասարակային ծախքը չափազանց աւելցնելը և ուրկէց յառաջ եկած ամեն տեսակ քաղաքական և ընկերային անպատեհութեանց կը մղէ ։

Ամերիկեան նոր օրէնսդրութիւնք.—Նոյն յաջող արդիւնքն.

Ամերիկեան ազատութեան և ազատ փոխանակութեան օրինաւորութիւնը յըսջապար չէ ժխտուած նոր երկիրներու համար՝ ուր ամեն բան հաստելը պէտք կայ ։ Այսպիսի պարագայից մէջ ազատութիւնը քաղաքերութեանց լաւագոյնն է միջոց ։

Բայց դեռ ուժգին գիտակցութիւն կը կայ դանձային պիտոյից և պաշտպանողական գրութեան մէջ, որ ընդհանրապէս 'ի գործ դրուած Ամերիկեան կշռէն ծընած է,—որոյ ցաւալի արդիւնքն համակրցութիլ սկսաւ ,—և զոր ամեն երկրի օրէնքագէտք հետզհետէ 'ի բաց կը թողուն, ինչպէս որ կատարուած անցքն վերանորոգութիւնք կը վկայեն ։

Գանձային գործողութեանց գլխաւոր

անսահմանադէտ անձինք համոզուած են թէ Հասարակապետութիւն գտնելու համար ամենէն արդիւնաւէտ եղանակը՝ ներածեալ վաճառաց՝ կամ արտադրութեանց համար առնուած չափաւոր մաքսն է, որ միայն ընդհանուր սպառման ծառայել քանի մ՚արտադրութեանց վերայ կը ծանրանայ. գլխաւորապէս տարաշխարհիկներու վերայ, ինչպէս են սուրճ, շաքար եւ այլ քանի մի գաղթարերք։ Այս դիտողութիւնն կը հետեւի թէ հասարակապետին գանձն՝ իւր մուտքն աւելցնելոյ համար՝ մաքսական օրէնքը այնպէս է չափաւորել եւ մաքսի տախտակները մեծապէս պարզել։

Այս սկզբանց արդիւնաւէտութիւնն յայտնի եղաւ մանաւանդ Անգղիոյ մէջ 1825 ին եւ 1826 ին Հիւսքիսոնի եւ 1842—1846 Սըր Ռոպերթ—Փիլի ձեռամբք կատարուած նորոգութեամբք, որոց մեծապէս նպաստեցին Ռ. Քոպտէնի եւ նորա բարեկամաց քարոզութեամբք խանդավառեալ հասարակութեան կարծեաց հանճարեղ ստիպմամբ. Նորոգութիւնք՝ որոց կը թուի թէ վաղ կամ անագան ամեն կառավարութիւնք պիտի հետեւին. Հիւսքիսոն մաքսաւորական մետաքսեղինաց վերայ դրուած տուրքերը վերցուց եւ գլխաւոր նախնական նիւթոց եւ զանազան սպառելեաց (առաջ

նի, չարքաշի և այլոց) մտքը թեթևացուց-
ցուցէրթ — ինչի նորոգութիւնն եղաւ. նախ՝
այլ և այլ ներքին արտադրութեանց վր-
ճարած տուրքերը բառնալ կամ թեթև-
ցընել. յետոյ մաքսական օրէնքը փոփոխե-
լով, նախ՝ ներածեալ վաճառոյ կամ
բերոց վերայ դրուած տուրքերը վերցուց.
երկրորդ՝ արմտիքը, դուարն և համայն
նպարեղէնները տուրքէ ազատեց. երրորդ՝
այլ և այլ ճարտարական նիւթոց տուրքն՝
ինչպէս նաև քիչ հասոյթ բերող տուրքե-
րը ջնջեց. չորրորդ՝ մնացեալ տուրքերն
ալ չափաւորեց. այն կերպիւ որ դարուս
կամ հանգստից վերաբերեալ նիւթոց տուր-
քըն հազարին 1656, մինչև ազատուածնոց
վերաբերեալ արտադրութեանց տուրքն
հազարին 1052 և ծովագնացական ապա-
ռանց վերաբերեալ արտադրութեանց
տուրքն հազարին 534 աւելի չլինի:

Այս յաջողութիւններն ալ նաւարկութեան
արգելքը ջնջեցին, և զայդ ակլանութեանց
արտօնութիւնն անոր ընդհանուր աշխար-
հի հետ ազատ առևտուր ընելու:

Վաճառականութեան ընդհանուր այս
դիւրութիւններն ու ամեն ազգաց մերձ-
ուած առևտրական ազատութիւն՝ անգ-
ղիացւոց իրաց ծանուցած ամեն արդիւնքը
իրագործեց. այն է ճոխացուցութեան

առուեւտրից եւ փախստականութեան՝ ինչ-պէս նաեւ նաւարկութեան եւ գաղթականութեանց զարգացումն ու բարգաւաճումը, գործաւոր դասուց բարեկեցութիւնը, աղքատութեան եւ չարագործութեանց նուազումը, հասարակային գանձուն ելամտից աճումը, ժողովրդոց հանդարտութիւնը, օտար ազգաց հետ խաղաղութիւն պահելոյ փոյթը, եւ Ռոպէրթ —Բիլի ու Քօպտէնի անուանց անմահուն սիրելի ընելը։

Դաղղիա 1860 ին մտաւ այս ճանբուն մէջ՝ Անգղիոյ հետ կնքած առեւտրական դաշնադրութեամբ, որով արգելքները վերցան, մաքսական այլ եւ այլ տուրքեր չափաւորեցան, որոնց առեւտուրին ազատութիւնը միջազգական կերպիւ նուիրագործեցաւ, գաղթականաց միճակը բարուոքեցաւ, եւ առեւտրական ազատամիտ դաշնադրութիւնք կնքեցան Իտալիոյ, Գերմանիոյ, Շուէտի և այլոց հետ։

Այս առաջին վերանորոգութիւնն արդէն խիստ յաջող արդիւնք յառաջ բերաւ երկրագործութեան, արուեստից, փախստականութեան, նաւարկութեան, գաղթականութեանց և ժողովրդոց բարեկեցութեան համար։ Միջազգային խաղաղութեան նպաստող առեւտրական նոր քա-

[illegible]

ալէս բարձման գաղափարն, այսուհետեւ աներջանկան չհամարձակութիւն բնական է որ-բոց ձեռքի ու [illegible] որպէս զի թեւութիւնք կարող լինին եկամտից այս ճիւղէն հր[illegible]

[illegible]

ՄԱՍՆ Դ.

ԲԱՇԽՈՒՄՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Ի՛ՆՉՊԷՍ ԿԸ ԲԱՇԽԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆԸ

Նշանակ բաշխման հարստութեան.—Սկզբունք բաշխման.

Նշանակ բաշխման հարստութեան.

Հարստութիւնն արտադրելէ ետեւ՝ ըստանալոյ իրաւունք ունեցողաց մէջ կը բաժնուի, այսինքն նոցա՝ որ արտադրութեան գործակցող ընդհանուր գործեաց տէրն են.

Այս հասութաբեր գործիներն են, ինչպէս որ տեսանք.

Երկիր և այլ բնական գործակատարք.

Դրամագլուխ, այսինքն՝ ամեն տեսակ չէնք, հանդերձանք, արտադրութիւնք և այլք.

Աշխատութիւն, կամ արտադրութեան ուղղապէս գործակցողաց կարողութիւնք.

Այս իրաւատէրանց իւրաքանչիւրին ինկած հասութից բաժինը մասնաւոր անուններ ունի.

Երկրին կամ հողին եկամուտը՝ հաս

կամ հասոյթ կը կոչի․

Աշխատութեան եկամուտը՝ թոշակ կը կոչի․

Դրամագլխոյ եկամուտը՝ տոկոս կամ վարձ կը կոչի․

Այս երեք տարերաց բովանդակութիւնն Արտադրութեան ծախքը կը կազմէ։

Իւրաքանչիւր իրաւատիրոջ ինկած եկամտից բաժինը ձեռնարկուն կը բաշխէ․ այսինքն՝

Աշխատաւորաց, գործաւորաց, պաշտօնէից, եւ Փիզիքական մտաւորական կամ բարոյական աշխատութեամբ գործակցողաց, ինչպէս նաեւ ձեռնարկութին թոշակը․

Մէկ ալ եղած դրամագլուխը մատակարարող սեփականատիրոջ կամ դրամատիրոջ տոկոսը կամ վարձը․

Հողատիրոջ եւ այլ բնական գործակալներու հասոյթը կամ վարձը։

Այս բաշխումէն ետեւ, այսինքն արտադրութեան համար եղած ծախուց վճարումէն ետեւ, ինչ որ մնայ, ձեռնարկութին զուտ շահը կամ վաստակը կը կազմէ՝ նորա աշխատութեան թոշակէն զատ։

Ձեռնարկութեան արդիւնքին աւելորդը խառն Արդիւնք կը կոչի․

Արտադրութեան ծախքն [illegible] եղեւ

մնացեալ չահը Զուտ [illegible]

Եթէ [illegible] արդիւնք [illegible]
ծախքէն աւելի չէ, զուտ արդիւնք կամ
չահ չկայ [illegible]

Եթէ խառն արդիւնքն [illegible]
թեան [illegible] է, [illegible]ու-
թեան [illegible] է [illegible] և ըն-
կերութեան [illegible]

[illegible]
հասնի, նոյնին արտադրութեան հանգամանքնե-
[illegible]
ծախքեր [illegible]
[illegible]
[illegible]

Օրինակի համար բամպակէ թաշկինակի
մի [illegible]
[illegible]
քը հատուցանող գին [illegible]
նարիգոյ [illegible]

Բամպակեղէն [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ուրիշ երկիր [illegible]
[illegible]
մանարան [illegible]
ծաղում [illegible]

տալ ի գործարան, փափկանկատ մը — կատա-
րելագոյն գործածութիւնը. — Ուշադիր գոր-
ծողութիւնն եւ ուրիշ [illegible] — Կըր-
թութիւն՝ մեքենական [illegible] խա-
ղաղութեան, քաջ փորձառութեան.

Այս հանգամանք մեծ նշանակութիւն
եւ ազդեցութիւն [illegible]
լինել, եւ [illegible]
բարօրութիւն [illegible] ամենուն։

Այս ամէն [illegible]
[illegible] գործեաց եւ [illegible]
[illegible] գործա-
կատարաց, [illegible]
ամենուն [illegible] գործաւորաց, [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] եւ գործեաց ծառայութիւնը, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] եւ [illegible] գործեաց [illegible]
[illegible] Այսպէս ալ
գործարանաց մէջ՝ հողին, ընկերային եւ
գործեաց ծառայութիւնը, նոցա պաշտպա-
նութեան՝ ամէն եղած անձին նիւթերը,
[illegible]
[illegible]
եւ [illegible] հողին [illegible]
[illegible]

նը վճարել հարկ եղաւ ։

Նկատենք որ հողին՝ շէնքերուն և արդեանց վերայ դրուած տուրքը վճարել հարկ եղաւ․ նոյնպէս ցամաքի և ծովու վերայ ապահովութեանց վարձերը, յանձնարարութիւնները, միջնորդութիւնները, մատակարարութեան տումարակալութեան և այլ ծախքերը վճարել հարկ եղաւ ։

Եւ կը հասկնանք թէ ո՛րչափ մեծ է արդիւնքի մ՚արտադրութեան և ամեն կերպիւ պատրաստութեան գործակցողաց թիւը, թէ ինչպէս աշխատողք ընդարձակ ընկերակցութիւն մի կը կազմեն, որոց շահերն իրարու կապուած են եւ համերաշխ, եւ թէ վերջապէս ո՛րչափ շատ են թոշակաց շահուց եւ հասութից զանազանութիւնները, զորս վերջին գնողը կամ սպառողը վերջին ձեռնարկուին կը վճարէ, ինչպէս որ վերջին ձեռնարկուն ալ իւր նախորդին կը վճարէ, որոյ առջեւ տպաւորչի դեր կը խաղայ, եւ այսպէս յաջորդաբար ։

Սկզբունք քաղաքական Համագործութեան.

Քաղաքակրթութեամբ յառաջացեալ երկիրներու մէջ՝ ձեռնարկութեան եկամուտներն Աշխատութեամբ Դրամագլխով և Հողով գործակցող երեք կարգ բաժանուէ-

րանց մէջ կը բաժնուին երկու սկզբանց զօրութեամբ՝, որք են.

Սեփականութեան սկզբունք.

Ազատութեան սկզբունք,—կամ Ազատ մրցման, Ազատ փոխանակութեան կամ Առաջարկի ու խնդրանաց սկզբունք:

Սեփականութեան սկզբան զօրութեամբ մարդ մ'որչափ աւելի հող, դրամագլուխ կամ աշխատութիւն մասնակցաբար ար-տադրութեան, այնչափ աւելի իրաւունք կ'ունենայ արտադրութեան արդիւնքին վերայ:

Բայց ազատ մրցման սկզբան զօրու-թեամբ՝ իրաւատէրանց (հողատէրը, դրամատէրը կամ աշխատաւորը) բաժինը կանո-նաւորող օրէնքն՝ Առաջարկի և խնդրա-նաց օրէնքն է, որ ամեն Ընկերութեանց, ամեն Ազգերանց, ամեն Գործերաց և ամեն ծախուց արժէքն ու գինը կը կանոնաւո-րէ, որ՝ ուրիշ կերպ խօսելով թոշակաց, տոկոսեաց, վարձուց, շահուց, ինչպէս նաև միջնորդաց սակը կորոշէ:

Այս երկու հիմնական սկզբանց օրինա-ւորութիւնը՝ նախընթաց գլուխներուն մէջ արտադրութեան վերայ (որոց բանաւոր և հիմնական պայմանները միին են) խօսած ժամանակնիս հաստատեալ ընդունելով, բանա-կան է միայն հոս յիշել:

[illegible] կը կենայ.

Թէ՛ քաղաքական տնտեսութեան դասը-
ջին մասանց մէջ [illegible]
[illegible] կը [illegible]
[illegible]
կը համոզուի [illegible] կը պարզի.

Թէ՛ ինչպէս է [illegible] որ մեզ
[illegible] մեզ ալ [illegible] է.

Թէ՛ [illegible] Ասոր
[illegible] կը [illegible]
[illegible]
թեան մէջ կը կայանայ. այն է [illegible]
[illegible] եւ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Այս [illegible] թեան [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] կը [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
թեամբ կը կատարի [illegible]

ձանաց օգուտ [illegible] ատանց հա-
մութիւն [illegible]

Նոյն բանը կը լինի նաև քիչ տարբե-
րութեամբ այն անեն պէտք [illegible]
ութեանց մէջ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
նէն կը կապտուի կամ կը զրկուի :

Հասարակային պաշտամանց մէջ ծառա-
յութեանց գինն կշռանօւթեան հարցէ,
բայց ազատ մրցում ունենալ տարուելոց
մէջ անեանուած պաշտմանէրուն [illegible]
թեան: Անկէց զատ Հասարակային [illegible]
[illegible]
ուած պաշտօնէն [illegible] կամ [illegible]:

[illegible]

ԳԼՈՒԽ Ի.

ԵԿԱՄՈՒՏ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ ԹՈՇԱԿ

Թոշակաց բարձրանալուն կամ իջնելուն պատճառները։ —Նորաբաց գիներուն, Մալթոս եւ Ազատութեան աճեցութեանը Թոշակաց վերայ։ —Գիւղագործական արուեստից, գիտնոց եւ յեանարկուած Թոշակ։

Թոշակաց ելնելուն կամ իջնելուն պատճառները.

Աշխատաւորաց եկամուտն ընդհանուր անուամբ Թոշակ կը կոչի։ Ուրեմն Թոշակ ըսելով աշխատութեան ամեն ձեւով փոխարինութիւնը պէտք է հասկնալ. այսինքն՝ ծառայից և սպասաւորաց ամսականները, բժշկաց փաստաբանաց եւ այլոց առուած վարձերը, և նոյն իսկ գործաւորաց աւուրչէքը կամ շաբաթականը. որովհետեւ այս ամեն փոխարինութիւնք կամ վարձք մի եւ նոյն բնութիւնն ունին։

Թոշակն աշխատութեան ընթացիկ գինըն է, և այս գինն ուրիշ բաներու գնոյն պէս՝ աշխատողաց եւ զանոնք գործածողաց աղատ մրցմամբը կը կանոնաւորի։

Երբոր աշխատութեան մի համար բաղում գործաւորք կան պատրաստ, իրենց ծառայութիւնը վար գնով կառաջարկեն,

և թոշակը կիջնէ ։ իսկ երբոր գործաւորք քիչ են, կրնան աւելի գին պահանջել, եւ թոշակը կը բարձրանայ ։

Մեւս կողմանէ, երբոր նոյն թուով գործաւորաց համար բազում դրամագըլուխք կան գործածելի, կամ որ նոյնն ըսել է, բազում աշխատութիւն կայ կատարելի, գործաւորք կրնան աւելի պահանջող ըլլալ և թոշակը կը բարձրանայ ։ իսկ երբոր նոյն թուով գործաւորաց համար քիչ դրամագլուխ կայ պատրաստ եւ քիչ ալ աշխատութիւն, գործաւորք չեն կրնար պահանջող ըլլալ եւ թոշակն իջնելու կը միտի ։

Կարճ խօսքով, թոշակը կը բարձրանայ՝ երբոր գործաւորաց թիւը նուազի եւ դրամագլուխք աւելնան. — իսկ կիջնէ թոշակն՝ երբոր գործաւորաց թիւն աւելնայ եւ դրամագլուխք նուազին ։

Այս կը հասկցնէր Ռ. Քօպտէն՝ անգղիացի գործաւորաց ըսելով. «Երբոր երկու «գործաւորք վարպետի մ'ետեւէ վազեն, «թոշակները կիջնեն. իսկ երբոր երկու «վարպետք գործաւորի մ'ետեւէ վազեն, «թոշակները կը բարձրանան ։։

Ուրեմն թոշակները բարձրացնողը՝ դրամագլխոց առատութիւնն և գործաւորաց նուազութիւնն է ։

[illegible] թիւնն եւ [illegible] է :

Այնպէս որ, գործաւորաց [illegible] [illegible]

[illegible]

գործունէութիւնը՝ դրամագլխոյն [illegible]

[illegible] զըլլալ [illegible]

[illegible]

[illegible] գինը [illegible]

* [illegible] այն [illegible] թէ [illegible] թեան թշնամի է : [illegible]

ցայթ ինկ ազնիւ կնոջ մը կամ պարծանաց մա-
մանկական ազնուականութեանց պարծանքներու կամ ի-
ջեցնենք. Այս նպատակ ... պայման ... ունին
ոգի ժամանակակից ... կարգ պարծանաց
նոյնպէս են և շատ մշակութեան մեր կրե-
րաց. Ներսէս ... կրօնական ... ընկեր.
շահերը մինչև իսկ հայոց ... նե-
ղածէն վար կիջնեն. ... ...

Մեր ընդհանուր հասարակութիւնն մշակե-
լը ... ժամանակ ... թշուառական բան
թուական է ... կիջնեն ... կա-
տութեան ... պարծանքներ ...
բոլոր ամենն ... ...

— Անհատական այս երևոյթէն մեկնութիւ-
նը։ Արդէ ժամանակ՝ նպատակ թշնամութիւն
ընելով, գիւղերու մէջ աշխատութիւնք
կը նուազին, վասն զի նոցա ողջութեան
պատճառաւ չեն գործառնոր չեն բանե-
ցըներ։ Միւս կողմանէ, շատ ընտանեաց
թշուակն հայրը իրենց ուտելիքին բաւե-
լով, կատակելէն և այլ սխտորներ չեն
գներ։ Հետեւապէս տաքարդեալ գործա-
րաններն ալ կը պարպուեցին իրենց աշ-
խատութիւնք թողցնել, գործաւորաց մէկ
մասը ճանբէն կամ պանծանուն թշուակն ի-
ջուցնել։

Ասոնց ամենն ալ մշակութիւն կը նուա-
զեցնեն և մեր բանը ճանբով առջևքու-

թիւն կընեն տարապաղագործութեանց վերայ. Միւս կողմանէ՝ անգործ մնացած գործաւորք իրենց աշխատութիւնը վար գնով կառաջարկեն եւ թոշակները կ'իջուցնեն։ —Այսոր հակառակը կը պատահի երբոր առատութիւնը ըլլայ։ Դրամագլխոց քանկաքաց և գործարանաց մէջ աշխատութիւնք կը շատնան, և գործաւորք ալ շահաւորագոյն գիներով կը փնտռուին։ Անկէց զատ սպառողաց մեծ մասը կարող լինելով իրենց եկամուտէն մէկ մասն արուեստական նիւթոց և ձեռագործաց նուիրել, սոցա արտադրիչք ալ աւելի կը վաճառեն, և աւելի շատ գործաւոր կը բանեցնեն աւելի թոշակով։

Գեղարուեստագիտաց գիտնոց և յօրինողաց Թոշակը։

Գիտնոց և գեղարուեստագիտաց կամ տաղանդաւոր գործաւորաց թոշակին բարձրութիւնը՝ նոցա աշխատութեան դժուարութեամբ, ուսման երկարութեամբ և իրենց դէմ եղած քիչ մրցմամբ կը մեկնուի։ Բայց շատ անգամ ալ կը պատահի որ այս աշխատաւորք իրենց տաղանդոյն և հմտութեամբ խել բաւական թոշակ չեն գտներ։ Պատճառն այս է որ պէտք եղածէն աւելի շատ են։ Պէտք է յաւելուլ

թէ պատիւն ու յարգն ալ չկան անգամ սոցա թօշակին պակասը կը լնուն։

Ձեռնարկեցէք ալ իբրեւ աշխատաւոր նըկատուելով, իրենց ձեռնարկութեան ներկայացուցած չափու կամ միասին հաւանականութենէն զատ, իրենց թօշակին համեմատական առաւելութիւնը կը մեկնուի այն բարոյական եւ մտաւորական հանգամանքով՝ զոր պէտք է ունենան իրենց մէջը, եւ որ բաւական հազուագիւտ են։

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

ԵԿԱՄՈՒՏ ԴՐԱՄԱԳԼԽՈՅ. — ՏՈԿՈՍ ԿԱՄ ՎԱՐՁ — ՎԱՇԽ.

Տոկոսին այլ եւ այլ տարբերքը. — Ելնելոյն ու իջնելոյն պատճառները. — Վաշխ եւ այս նկատմամբ ժողովրդական նախապաշարմունք։

Դրամագլխոյ եկամուտը շահ տոկոս կը կոչի՝ երբոր դրամագլուխը դրամի հաշուով կամ ձեւով կը ներկայանայ։ Վարձ կը կոչի, երբոր դրամագլուխը շէնքի, գործարանի, մեքենայի եւ այլ ձեւերով կը ներկայանայ։ Ասոնց միոյն վերայ խօսած ժամանակնիս միւսին վերայ ալ խօսած կը

լինիմք ։ Վաշխի վերայ. ալ վերջը կը խօսիմք ։

Դրամագլխոյ տոկոսին մէջ քանի մի տարերք կան ։

Նախ բուն իսկ վարձ կոչուածը, կամ դրամագլխին վարձման գինը, որովհետև փոխատուն ինքզինք իւր դրամոց վայելքէն զրկելուն համար փոխարինութիւն մ'ստանալու իրաւունք ունի · փոխառուն ու նորա դրամը վայելելուն եւ անկէ օգուտ քաղելուն համար փոխարինութիւն մի տալու պարտականութիւն ունի ։ (Յօհաննէս Հարիւր Փրանքի բան մի փոխ կուտայ ինձ · նորա վայելքէն ու օգուտէն ինքզինք կը զրկէ ու ինձ կը թողու · բնական, արդար և օրինաւոր է որ ես ալ փոխարէն բան մի տամ անոր ։—Ապա թէ ոչ՝ ինչո՞ւ իւր դրամն ինձ փոխ տայ ու ինքզինք զրկէ) ։

Երկրորդ, փոխի տրուած դրամագլխոյն անվճար մնալու վտանգին համար ապահովագին (սիկուրթա) ։

Երրորդ, դրամագլխոյն զետեղմանն ու հսկողութեան հարկ եղած ծախուց և խընամոց համար բաժին ։

Չորրորդ, դրամագլխոյն պահպանութեան ու հետզհետէ վճարման համար բաժին, եթէ դրամագլուխը փճանալու

կամ ատրուերոյ ենթակայ է։

Այս բաժանումը լաւ ըմբռնել կուտայ դրամագլխոյ առկային կամ ընթացիկ գընոյն ելեւէջը, որ ընդհանրապէս արժէքից ելեւէջին տարբերութիւն չունի։

Գանձը հիմա առկային ելեւելոյն կամ իջնելոյն պատճառները քննել։

Տոկոսը կը բարձրանայ՝ երբոր դրամագլուխք հազուագիւտ կամ նուազ են, և կիջնէ՝ երբոր դրամագլուխք առատ են։

Այսինքն կը բարձրանայ՝ — դրամագլխոց նուազութեան — ձեռնարկութեանց բազմապատկութեան — և արուեստական գործունէութեան հետ. և կիջնէ՝ դրամագլխոց առատութեան — ձեռնարկութեանց նուազութեան — և արուեստական անգործութեան հետ։

Տոկոսին մէկ մասն ապահովագին ըլնելով, դրամատիրոջ կրելիք կամ կրելոյ կասկած ունեցած վտանգին համեմատութեամբ բնականաբար կելնէ կամ կիջնէ։

Այս զանազան արդիւնք կրնան զիրար չէզոքացնել։ Պարագաներ կան ՝ ուր՝ առատութեան ու ապահովութեան հակառակ՝ տոկոսը կը բարձրանայ, որովհետեւ ճարտարութեան գործունէութիւնը բազում դրամագլխոյ գործածութիւն կը պահանջէ. պարագաներ ալ կան, ուր՝

դրամագլխոց նուազութեան. հակառակն՝ տոկոսը կ՚իջնէ, որովհետեւ իրերաց հետ մրցող դրամագլխոց համար գործ չնահատան, կայ։

Բայց հանրական ծախքով կրճատեք թէ հասարակ ընծայածը կ՚ըլլայ առաւելութեան, երբոր երկու դրամատէրք փոխառութեամբ մէտաւէն պայքեն, տոկոսը կ՚իջնէ. եւ երբոր երկու փոխառու մը դրամատիրոջ մ՚ետեւէն պայքեն, տոկոսը կը բարձրանայ։

Դրամագլխոց առատութիւնը տոկոսն իջեցնելով եւ ձեռնարկութեանց քաջալերելով, միւս կողմանէ ձեռնարկութեանց շահերը զօրութեամբ. նպաստաւոր ըլլալով, հետ այլ կը ստեղծէ, որ ... է այն խօսքը թէ դրամագլուխն աշխատութեան թշնամի է։

Վաշխ

Ժամանակաւ վաշխ կը կոչուէր դրամոց տոկոսը կամ վարձը, որ միկենօքիկական բարոյական եւ կրօնական սխալ համեցուած պատճառներով ընդհանրապէս կը դատապարտուէր։ Քաղաքական տնտեսութիւնն՝ իրաց բնութիւնն առաւել արդարութեամբ դիտելով՝ եկաւ հաստատեց թէ այն ամեն պատճառները սխալ էին։

Երփնատուներ, որ երկիւղի ժամանակ այս կեցուցիչներէն երբեք մտադրած բաժնուած էր, քանզի թէ յօժարէին գրաւել՝ ուրիշ դրամ չարատանջեր, համարուցուած դիւրամանգլխին վերայ վճարուած տոկոսը բնաթեան դէմ էր, հետեւաբար արգելէին։

Բայց Կրետոյ պատասխանուեցաւ թէ դիւամը որ եւ է չափաւոր տարատրութեան գործ ծածկուած ժամանակ, այլ այս եւ Ցարկ է փոխատուն ու ժամանակին ընդ այն չափանի ինչպէս վերին բանից։

Պօղոսեան* մեր ընդ Պետրոսեան, Արիստոտէլի պատասխանելով, ճշմարտին, է, որ ինքնին չկրնար ուրիշ դաւանելու մէջ այս տարրեր, յետոյ մոլի տանելուած դրամը ետեւ, ինչպէս մեկը կողմն եւ ոչխարները դնել, որոյ գառնուկները ծնանի։

Սուտանութիւն մէջ Արիստոտէլի մեկ խօսքեր այլ** փաստ բանուեցաւ։ Բայց թէ պահք որ այս խօսքին կանոնին վերայ Երբայեցւոց ու Յունաց համաձայն չեն, կրնայ ընդունիլ թէ այս խօսքին մէջ ալ զորութիւններութեան պատուէր կայ, եւ ոչ անհնարինն ու գործածութեան մեր դէմը։ Երփնատու նեխանութեան կրաւունքը մերժելի չափ հետի էր։

* Հին մատենական եւ հելլենական դրամ։
** Տուք միտքն յորոց ոչ ամէն ունեցիք։

Բայց տակաւին հակառակորդաց մեծագոյն սխալը բաղդատութեան մէջ կը հաստատուի ։ Այսօր ես 100000 ֆրանքնոց տուն մ'ունիմ 7000 ֆրանքի վարձու տուած, այն է հարիւրին 7 ի ։ Վաղը իմ տունս 100000 ֆրանքի կը վաճառեմ ։ և ստակը հարիւրին 7 էն շահու կուտամ և 7000 ֆրանքը տոկոս կ'առնեմ ։ Ո՞ւր է տարբերութիւնը ․ ինչո՞ւ համար դրամագլուխս տունին ձևով շահեցուցած ժամանակս դատապարտելի չեմ, և երկրորդ ձևով շահեցուցած ժամանակս դատապարտելի լինիմ ։

Բարոյախօսք, աստուածաբանք, եկեղեցւոյ հայրք և օրէնսդէրք դարերով երկարութիւնը դատապարտեցին տոկոսը կամ վաշխը ։ Բայց իրաց զօրութիւնը միշտ հակառակը գործեց ։ Վաշխը միշտ գործածուեցաւ, և օրէնսդէրք պարտաւորեցան քիչ շատ նուրբ բացառութիւններ ու զանազանութիւններ դնել ․ կարգ մը փոխառութեանց ներել, և կարգ մը փոխառութեանց արգելք դնել ։ Յետոյ տնտեսագէտք եկան, և ութևտասներորդ դարուն վերջն ամէն տեսակ փոխառութեանց տոկոսին օրինաւորութիւնն ապացուցին և հրատարակեցին ։

Այս սխալմանց և ժողովրդական նա-

նախապաշարմանց պատճառաւ, և մանա-ւանդ փոխառուները պաշտպանելու համար փոխատուաց դէմ՝ որք նախատական [illegible] անունը կը կրէին, շատ երկիր-ներու մէջ տոկոսին սահման դրուեցաւ։ Գաղղիոյ մէջ՝ հարիւրին 5 քաղաքային գոր-ծառնութեանց և հարիւրին 6 առևտը-րական գործառնութեանց համար, և հի-մա այս օրինական տոկոսէն աւելի պա-հանջուած վարձն է միայն որ վաշխ կը կոչի։

Բայց այս սեղմումները սեփականու-թեան իրաւանց կը դպչին. փոխանակ պաշտպանելու, վնաս կը պատճառեն փոխ-առուաց, հեռացնելով այն դրամատէրե-րը՝ որք օրինաց դէմ գործել չեն ուզեր, և փոխառուն բոլորովին փոխատուաց ձեռ-քը կը մատնեն, որք պատժուելու վտանգին փոխարէն բարձր տոկոս կ'առնեն, զորս դիւրութեամբ կը ծածկեն միշտ մուրհա-կաց եւ պայմանագրութեանց մէջ։

Վաշխի վերայ օրէնքը՝ որ Անգղիոյ և այլ քանի մ'երկիրներու մէջ վերցած է, ամեն տեղ ալ պիտի վերնայ՝ քանի որ ժո-ղովրդոց նախապաշարմունքը փարատի և օրէնսդիրք ալ աւելի լուսաւորին։

Դրամագլխոյ տոկոսին իջնելն ընկերա-կան օգուտ մ'է, որ փոխատուութեան

կատարեալ ազատութեամբ, փոխադարձ համաձայնութեամբ, և Քանիքայից և այլ միաբանութեան հանդարտութեանց կատարելագործութեանը ձեռք կը բերուի :

Փորձը կ'ապացուցանէ թէ միաբանութիւն մ'այնչափ առաւել դիւրութեամբ և վարդնով դրամագլուխ կը գտնէ, որչափ իւր ստացուածքը ձեռքէն առնելու դիւրութիւն կընծայէ : Վաճառականին մի, որոյ գոյքը դիւրաւ կրնայ ցրուիլ, առաւել վարկ ունի քան կալուածատէր մի, որոյ սեփականութեան գրաւումն անձնական խոչերու տակ դրուած է, որք միախանականոր օգտակար լինելով առաւել վնասակար են, եւ չեն թողուր որ իւր հողներաշխատութիւն այս այն անձին առաւելութեամբք՝ զորս շարժական գոյք ունեցողները կը վայելեն :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

ԵՐԿՐԻ ԵԿԱՄՈՒՏԸ ԿԱՄ ՀՈՂԱՅԻՆ ՀԱՍ ԵՒ ՎԱՐՁ

Երկրագործական արդիւնաբերութեան արդիւնք. — Հողային հասք և վարձու բնութիւնը. — Հողային հասին քաղաքատնտեսական կամ էական պատճառները.

Երկրագործական արդիւնաբերութեան արդիւնք — Հասք եւ վարձու բնութիւնը.

Երկիր բառով ոչ միայն մշակելի հողը պէտք է հասկնալ, այլ եւ մետաղոց, քարանց, ածխոյ և այլ վառելեաց հանքերը, հողերուն բարւոքման և շինութեանց վերաբերեալ նիւթերը ՝ արօտները, անտառները, լիճերը, առուները, աղբիւրները, քաղաքը ամենայն տեղերը, ուր հողն իբրեւ շարժիչ զօրութիւն կրնայ գործածիլ, կամ ուր աւելի մեղմ եւ քաղցր օդ կը ծծէ մարդ, և կամ այն տեղերն՝ ուր արեւն աւելի յաւ կը ներգործէ, կամ գեղեցիկ տեսարան ունին ունեցին:

Երկիր բառով տնտեսագէտք կը հասկնան նաեւ հողին մէջը կամ երկրը և կամ մթնոլորտին մէջը կեցած բնական գործակալութիւնները

Ասկէ մասնաւորաբար պիտի խօսինք մշակելի երկրին կամ հողին վրայ, բայց մեր դիտողութիւններն ուրիշ բնական գործակատարաց կամ առաւելութեանց ալ կը վերաբերին։

Երկիրը կը մշակուի հողատէրերէն՝ որք իրենց ընտանեաց, ծառայից, գործակատարաց ձեռօք կարժէքաւորեն զանոնք։ Ասոր կըսեն ինքնամշակութիւն. կամ վարձակալաց կը տրուի։ Եթէ վարձակալք ոչ միայն հողն ու վրայի շէնքերն, այլ և մշակութեան պէտք եղած գործիներն ու կենդանիները մասամբ կամ ամբողջապէս ընդունին և հողին բնական բերքը կամ արտադրութիւնները հողատիրոջ հետ բաժնեն, ասոր ալ կըսուի բաժանակալութիւն։ Եթէ վարձակալք իրենց սեփական դրամագլխովը մշակեն և որոշեալ տարեկան վարձ մի վճարեն հողատիրոջ, ասոր ալ կըսուի վարձակալութիւն, որ մէկ կամ բազում տարիներու համար կրնայ լինել։

Երկրագործութեան ամբողջ արդիւնքէն պէտք է հանել նախ՝ մշակութեան համար եղած ծախքը. այն է սերմանիք, պարարտութիւն, բարւոքմունք կամ շինութիւնք, աշխատաւորաց թոշակք, գործեաց պահպանութեան կամ խնամոց

ծախք, և այլն։

Մնացեալ արդիւնքէն ալ այսպէս է հանել.

1. Վերոյիշեալ ծախքերն ընելոյ համար գործածուած դրամագլխին վարձք կամ տոկոսը.

2. Երկրին վրայ հաստատեալ դրամագլխին՝ այն է չինուածոց վարձն և գըլխավճարը։

3. Հաս կամ վարձ կոչուած բաժինը, որ հողատիրոջ կը վերաբերի, 'ի վարձ նորա հողին, զոր քիչ շատ բարւոքած է հերկելով, հարթելով, պատելով, խրամներ ու առուներ բանալով, ծառեր տնկելով և այլն և այլն, որք զայն առաւել արդիւնաւէտ ըրած և նորա հետ միացած են*.

4. Վերջապէս մշակողին (հողատէր կամ վարձակալ) շահը կամ վաստակը, երբ է ամէն ծախք ելնելէ ետև դուտ արդիւնք մնայ. այսինքն մշակութեան ծախքը, տէրութեան վճարուած տուրքը, հողատիրոջ վարձը կամ հասը և դրամագլխին

---

* Երբ այս գործողութիւնք իմաստութեամբ կատարուին, գործածուած դրամագլուխը կը փճանայ, բայց հողին արժէքը կաւելնայ. իսկ երբ ոչ, դրամագլխոյ չոր կորուստ մ'է։

Տոկոսը վճարուելէ ետեւ՝ արտադրութեան ամբողջ կամ ընդհանուր արդիւնքէն բան մ'աւելնայ։

Ուսկից և երկրորդ տարրն՝ այն է մշակական դրամագլխին՝ տոկոսը՝ նախընթաց գլխոյն մէջ յիշուած ուրիշ որ և է դրամագլխոյ տոկոսին բնութիւնն ունի։ Շահուց վերայ յաջորդ գլխով կը խօսինք։ Հոս մեր խօսելիքը մի միայն հողատիրոջ ինկած բաժնին վերայ է։

Հողատիրոջ ինկած այս բաժինը՝ Հայ Երկրագործն Հաս կամ վարձ անունով կը ճանչնայ։ Վարձ կըսուի երբոր պէտք լինի նշանակել այն գումարը՝ զոր վարձակալն իրօք կը վճարէ հողատիրոջ՝ հողին հետ վարձու տրուած շէնքերուն և այլ որ և է դրամագլխոյ համար։ Հաս կամ Հասոյթ կըսուի երբոր պէտք լինի նշանակել այն բաժինը, որ բնականաբար կիյնայ հողատիրոջ՝ հողին տէրը լինելուն համար։ Այնպէս որ Հաս և վարձ բառերն՝ առանց հոմանիշ լինելոյ՝ նմանօրինակ իմաստ ունին հոս։

Հողային Հասք և վարձու բնութիւնը.

Տեսնենք հիմա թէ ինչպէս կարտադրուի Հողային Հասը։

Բնակիչ շատ չունեցող երկրի մէջ, եր-

բոր՝ արգասաբեր հողեր դեռ դրուեալ չեն ; այսինքն երբ իւրաքանչիւր երկրագործ կամ մշակ ուզածին չափ հող կրնայ ունենալ իւր ճարտարութեանը գործադրելոյ համար, հողային հաս չկայ ։ Հասն այն ժամանակ կը ծնի երբոր հետզհետէ արգասաւոր հողերը կը պակսին ; կամ մշակողներէ ոմանք գործէ քաշուելով իրենց մշակած հողին տեղը կը յանձնեն, որք լաւագոյն կը համարին տուրք մի վճարել՝ քան թէ աւելի հեռուներն երթալ և նոյն արգասաւորութենէ ունեցող ուրիշ հողեր մշակել ։

Եւ որովհետեւ այս առիթը նոյն իսկ նորածին ընկերութեանց մէջ ալ կրնայ ներկայանալ, ուր հողերը դեռ առատ են, մշակութեան հետ գրեթէ հասն ալ կ'սկսի։

Նուազ արգասաբեր կամ վաճառանոցէ ու սպառիչէ հեռի գտնուող հողերէ ձեռք բերուած արդիւնքը՝ լաւագոյն կամ յարմար դիրք ունեցող հողերէ ձեռք բերուած արդիւնքէն սուղ կելնէ, և դիւրաւ չծախուիր։ Ասկէ կը հետեւի որ վերջին հողերը մշակողներն աւելի շահաւոր կելնեն, և այս շահէն հարկաւ մաս կելնէ հողին տիրոջը ; և այս մասը վարձուն մէջ քիչ շատ ներկայացեալ հողային հասը կը կազմէ ։

Արդարեւ կրնայ լինել որ վարձը՝ հողային հասին հաւասար կամ անկէ նուազ լինի. եթէ վարձակալը լաւ պայմաններ ձեռք բերած է. կամ հասէն բարձր լինի, եթէ վարձակալը մրցման հանդիպելով պարտաւորուած է իւր շահուն մէկ մասը վարձուն մէջ դնել։ Կրնայ նաեւ պատահիլ որ հաճի վարձ վճարել այնպիսի հողի մը համար՝ որ հազիւ արտադրութեան ծախքը հանէ և բնաւ հաս չտայ։

Ուրեմն հասը ցորենի և այլ հողային արդեանց գնոյն անհրաժեշտ տարրներէն մին չէ. կրնայ արտադրութեան ծախուց մասն չլինիլ, որովհետեւ երկրին որակութեան համեմատ արտադրեալ հնձոց գիներուն տարբերութենէն յառաջ կուգայ։ Ուրեմն նպարաց գնոյն բարձրանալոյ պատճառն հողատիրաց ստացած հասը չը կրնար համարուիլ։ Սակայն տոկոսը, որ վարձակալութեան մէջ Հասին հետ՝ կը միանայ, գիները սահմանող տարերաց մին է։

Հողային Հասին բարձրանալոյ կամ իջնելոյ պատճառները.

Հողատիրաց հասը՝ երկրագործական յառաջդիմութեան, նոր հողերու մշակութեան և մշակական գործեաց և միջոցաց կատարելագործման համեմատու-

թեամբ կ'իջնէ . Նմանապէս ճամբաներու կատարելագործութիւնը , առեւտրական արդիւնքներու բարձումն և նպարեղինաց ներածման աւելնալը նոյն արդիւնքն յառաջ կը բերեն , այսինքն գիներն իջեցնելով հողատերաց հասոյթ ալ իջուցնելու կը ծառայեն :

Իսկ երբոր հանկարծ պարագաներ վերայ գան , երբոր ժողովուրդն աւելնայ և նպար գնելու համար մրցում ծագի , և հետեւաբար նպարաց գինը բարձրանայ , հողատէրը ալ աւելի մեծ հաս պահանջելով՝ հասը կը բարձրանայ :

Հողային հասը դրամագլխոյ տոկոսէն և մշակողին աշխատութեանց գումարէն աւելի է : Հողեր կան՝ որք առանց երբէք աշխատութեան պէտք ունենալու հաս կուտան . ինչպէս են արօտները , լճակները , անտառներն և այլն : Հողեր ալ կան՝ որք ուրիշ հողերէ աւելի դրամագլխոյ և աշխատութեան կարօտութիւն չունին , բայց և այնպէս աւելի բարձր հաս կուտան : Օրինակի համար -համբաւեալ այգի մի , որոյ բերքը 3000 Փրանքի կը վաճառի , աւելի քիչ ծախք և աշխատութիւն կը պահանջէ քան զուրիշ այգի մի , որոյ նոյնչափ բերքն 300 Փրանքի կը վաճառի : Այս ծախուց մէջ այգիին գնոյն վերայ

Բայց տոկոսի հակառակորդաց սխալը պարզ բաղդատութեամբ մը կը հաստատուի: Այսօր ես 100000 Ֆրանկնոց տուն մ'ունիմ 7000 Ֆրանկի վարձու տուած, այն է հարիւրին 7-ի: Վաղն իմ տունս 100000 Ֆրանկի կը վաճառեմ, և տոկոսի հարիւրին 7 էն շահու կուտամ և 7000 Ֆրանկը տոկոս կ'ստանամ: Ո՞ւր է տարբերութիւնը. ինչո՞ւ համար դրամագլուխս առաջին ձևով շահեցուցած ժամանակս դատապարտելի չեմ, և երկրորդ ձևով շահեցուցած ժամանակս դատապարտելի լինիմ.

Յարգախօսք, աստուածաբանք, եկեղեցւոյ հայրք և օրէնսդէտք դարերով իբրև ոճիր դատապարտեցին տոկոսը կամ վաշխը: Բայց իրաց զօրութիւնը միշտ հակառակը գործեց: Վաշխը միշտ գործածուեցաւ, և օրէնսդէտք պարտաւորեցան քիչ շատ նորէն բացառութիւններ ու զանազանութիւններ դնել. կարգ մի փոխառութեանց ներել, և կարգ մի փոխառութեանց արգելք դնել: Յետոյ տնտեսագէտք եկան, և ութևտասներորդ դարուն վերջին ամեն տեսակ փոխառութեանց տոկոսին օրինաւորութիւնն ապացուցին և հրատարակեցին.

Այս սխալմանց և ժողովրդական նա-

նախապաշարմանց պատճառաւ, և մանաւանդ փոխատուները պաշտպանելոյ համար փոխառուաց դէմ՝ որք նախատական վաշխառու անունը կը կրէին, շատ երկիրներու մէջ տոկոսին սահման դրուեցաւ։ Գաղղիոյ մէջ՝ հարիւրին 5 քաղաքային գործառնութեանց և հարիւրին 6 առեւտրական գործառնութեանց համար, և հիմա այս օրինական տոկոսէն աւելի պահանջուած վարձն է միայն որ վաշխ կը կոչի։

Բայց այս սեղմումները սեփականութեան իրաւանց կը դպչին. փոխանակ պաշտպանելոյ, վնաս կը պատճառեն փոխառուաց, հեռացնելով այն դրամատէրերը՝ որք օրինաց դէմ գործել չեն ուզեր, և փոխառուն բոլորովին փոխատուաց ձեռքը կը մատնեն, որք պատժուելոյ վտանգին փոխարէն բարձր տոկոս կ՚ստանան, զորս դիւրութեամբ կը ծածկեն միշտ մուրհակաց եւ պայմանագրութեանց մէջ։

Վաշխի վրայ օրէնքը՝ որ Անգղիոյ և այլ քանի մ՚երկիրներու մէջ վերցած է, ամեն տեղ ալ պիտի վերնայ՝ քանի որ ժողովրդոց նախապաշարմունքը փարատի և օրէնսդիրք ալ աւելի լուսաւորին։

Դրամագլխոյ տոկոսին իջնելն ընկերական օգուտ մ՚է, որ փոխատուութեան

կատարեալ աղքատութեամբ, փոխադարձ ապահովութեամբ, և Բանքայից և այլ միախառնութեան համեստութեանց կատարելագործութեամբ ձեռք կը բերուի :

Փորձը կ'ապացուցանէ թէ մինչդեռ մ'այնչափ առատել դիւրութեամբ և վարդնով դրամագլուխ կը գտնէ, որչափ իր ստացուածքը ձեռքէն առնուելը դիւրութիւն կընծայէ : Մանաւանդ մի, որոյ գոյքը դիւրաւ կրնայ գրաւել, առնուել փարկ ունի քան կալուածատէր մի ; որոյ անփոփոխանութեան գրաւումն անձնական խոչերու տակ դրուած է, որք մինչանականոր օգտակար լինելոյ առաւել վտանգաւոր են, եւ չեն թողուր որ իր հողներուն իրաւորութիւն տայ այն ամեն առաւելութեանցը՝ զորս շարժական գոյք ունեցողները կը վայելեն :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

ԵՐԿՐԻ ԵԿԱՄՈՒՏԸ ԿԱՄ ՀՈՂԱՅԻՆ ՀԱՍ ԵՒ ՎԱՐՁ

Երկրագործական արդիւնաբերութեան ազդակներ. — Հողային հաս և մշակոյթ բնութիւնը. — Հողային հասին բացատրութեան համեմատական պատճառները.

Երկրագործական արդիւնաբերութեան ազդակներ — Հաս եւ մշակոյթ բնութիւնը.

Երկիր ըսելով ոչ միայն մշակելի հողը պէտք է հասկնալ, այլ եւ մետաղաց, քարանց, ածխոյ և այլ վառելեաց հանքերը, հողերուն բարերարական և ձկնորսութեանց վերաբերեալ նիւթերը, անտառները, անասունները, լիճերը, առուները, աղբիւրները, [illegible] ունեցած տեղերը, ուր հոսանք իբրեւ ջրաթափ զօրութիւն կրնայ գործածիլ, կամ ուր աւելի մեղմ եւ քաղցր օդ կը ծծէ մարդ, և կամ այն տեղերն՝ ուր արեւն աւելի լաւ կը ներգործէ, կամ գեղեցիկ տեսարան ունին ուրիշին։

Երկիր ըսելով սովորաբար կը հասկընանք նաեւ՝ հողին մէջը կամ երկիրը և կամ մթնոլորտին մէջը կեցած բնական գործակալութիւնները։

Աւելի մասնաւորաբար պիտի խօսիմք մշակելի երկրին կամ հողին վրայ, բայց մեր դիտողութիւններն ուրիշ բնական գործակատարաց կամ առաւելութեանց ալ կը վերաբերին։

Նախ կը մշակուի հողատէրերէն, որք իրենց ընտանեաց, ծառայից, գործակատարաց ձեռօք կարժէքաւորեն զանոնք։ Ասոր կըսեն ինքնամշակութիւն։ Կամ վարձակալաց կը տրուի։ Եթէ վարձակալք ոչ միայն հողն ու վրայի շէնքերն, այլ և մշակութեան պէտք եղած գործիներն ու կենդանիները մասամբ կամ ամբողջապէս ընդունին և հողին բնական բերքը կամ արտադրութիւնները հողատիրոջ հետ բաժնեն, ասոր ալ կըսուի բաժանակալութիւն։ Եթէ վարձակալք իրենց սեփական դրամագլխովը մշակեն և որոշեալ տարեկան վարձ մի վճարեն հողատիրոջ, ասոր ալ կըսուի վարձակալութիւն, որ մէկ կամ բազում տարիներու համար կրնայ լինել։

Երկրագործութեան ամբողջ արդիւնքէն պէտք է հանել նախ մշակութեան համար եղած ծախքը. այն է սերմանիք, պարարտութիւն, բարւոքմունք կամ շինութիւնք, աշխատաւորաց թոշակք, գործեաց պահպանութեան կամ խնամոց

ծախք, և այլն։

Մնացեալ արդիւնքէն ալ պէտք է հանել.

1. Վերոյիշեալ ծախքերն ընելու համար գործածուած դրամագլխին վարձը կամ տոկոսը.

2. Երկրին վրայ հաստատեալ դրամագլխին՝ այն է շինուածոց վարձն և գըլխավճարը։

3. Հաս կամ վարձ կոչուած բաժինը, որ հողատիրոջ կը վերաբերի, 'ի վարձ նորա հողին, զոր քիչ շատ բարւոքած է հերկելով, հարթելով, պատելով, խրամներ ու առուներ բանալով, ծառեր տնկելով և այլն և այլն, որք զայն առաւել արդիւնաբեր ըրած և նորա հետ միացած են*.

4. Վերջապէս մշակողին (հողատէր կամ վարձակալ) շահը կամ վաստակը, եթէ ամեն ծախք ելնելէ ետեւ զուտ արդիւնք մնայ. այսինքն մշակութեան ծախքը, տէրութեան վճարուած տուրքը, հողատիրոջ վարձը կամ հասը և դրամագլխին

* Եթէ այս գործողութիւնք իմաստութեամբ կատարուին, գործածուած դըրամագլուխը կը փճանայ; բայց հողին արժէքը կաւելնայ. իսկ եթէ ոչ, դրամագըլխոյ չոր կորուստ մ'է։

Տոկոսը վճարուելէ ետեւ՝ արտադրութեան ամբողջ կամ ընդհանուր արդիւնքէն բան մ'աւելնայ :

Առաջին և երկրորդ տարրն՝ այն է մշակական դրամագլխին՝ տոկոսը՝ նախընթաց գլխոյն մէջ յիշուած ուրիշ որ և է դրամագլխոյ տոկոսին բնութիւնն ունի : Տանուց վերայ յաւելող գինով կը տեսնենք : Հոս մեր խօսելիքը մի միայն հողատիրոջ ինկած բաժնին վերայ է :

Հողատիրոջ ինկած այս բաժինը՝ հաս, երկրական հաս կամ վարձ անուանով կը նշանակուի : Վարձ կըսուի երբոր պէտք ըլլայ նշանակել այն գումարը՝ զոր վարձակալն իրեն կը վճարէ հողատիրոջ՝ հողին հետ վարձու տրուած շէնքերուն և այլ որ և է դրամագլխոյ համար : Հաս կամ հասոյթ կըսուի երբոր պէտք ըլլայ նշանակել այն բաժինը, որ բնականաբար կիյնայ հողատիրոջ՝ հողին տէրը ըլլալուն համար : Այնպէս որ հաս և վարձ բառերն՝ առանց հոմանիշ ըլլալոյ՝ նմանօրինակ իմաստ ունին հոս :

Հողային հասոյ և վարձու բնութիւնը.

Տեսնենք հիմա թէ ինչպէս կարտադրի հողային հասը :

Բնակիչ շատ չունեցող երկրի մէջ , եր-

քոր արգասաւոր հողերը դեռ դրուեալ չեն ։ Այսինքն երբ իւրաքանչիւր երկրագործ կամ մշակ ուզածին չափ հող կրնայ ունենալ իր ճարտարութեանը փորձառութեանց համեմատ , հողային հաս չկայ ։ Հասն այն ժամանակ կը ծնի երբոր հետզհետէ արգասաւոր հողերը կը սպառին ; կամ մշակողներէն ոմանք գործէ քաշուելով իրենց մշակած հողի տեղը կը յանձնեն , որք լաւագոյն կը համարին աուրք մի մըճարել՝ քան թէ աւելի հեռաւորներն երթալ և նոյն արգասաւորութիւնն ունեցող ուրիշ հողեր մշակել ։

Եւ որովհետեւ այս առիթը նոյն իսկ նորածին ընկերութեանց մէջ ալ կրնայ ներկայանալ , ուր հողերը դեռ առատ են , մշակութեան հետ գրեթէ հասն ալ կ՚սկսի ։

Նուազ արգասաւոր կամ վաճառանոցէ ու սպառիչէ հեռի գտնուող հողերէ ձեռք բերուած արդիւնքը լաւագոյն կամ յարմար դիրք ունեցող հողերէ ձեռք բերուած արդիւնքէն սուղ կ՚ելնէ և դիւրաւ չծախուիր ։ Ասկէ կը հետեւի որ վերջին հողերը մշակողներն աւելի շահաւոր կ՚ելնեն ; և այս շահէն հարկաւ մաս կ՚ելնէ հողին տիրոջը , և այս մասը վարձուն մէջ քիչ շատ ներկայացեալ Հողային Հասը կը կազմէ ։

Արդարեւ կրնայ լինել որ վարձը՝ հողային հասին հաւասար կամ անկէ նուազ լինի. եթէ վարձակալը լաւ պայմաններ ձեռք բերած է. կամ հասէն բարձր լինի, եթէ վարձակալը մրցման հանդիպելով պարտաւորուած է իր շահուն մէկ մասը վարձուն մէջ դնել: Կրնայ նաեւ պատահիլ որ հանքի վարձ վճարել այնպիսի հողի մը համար՝ որ հազիւ արտադրութեան ծախքը հանէ և բնաւ հաս չտայ:

Ուրեմն հասը ցորենի և այլ հողային արդեանց գնոյն անհրաժեշտ տարրներէն մին չէ. կրնայ արտադրութեան ծախուց միայն չլինիլ, որովհետեւ երկրին որակութեան համեմատ արտադրեալ հնձոց գիներուն տարբերութիւնէն յառաջ կուգայ: Ուրեմն նպարաց գնոյն բարձրանալը պատճառն հողատիրաց ստացած հասը չը կրնար համարուիլ: Սակայն տոկոսը, որ վարձակալութեան մէջ շահին հետ կը միանայ, գիները սահմանող տարերաց մին է:

Հողային հասին բարձրանալուն կամ իջնելուն պատճառները.

Հողատիրաց հասը՝ երկրագործական յառաջդիմութեան, նոր հողերու մշակութեան և մշակական գործեաց և միջոցաց կատարելագործման համեմատու-

թեամբ կիջնէ . Նմանապէս ճանապարհներու կատարելագործութիւնը , առեւտրական արգելքներու բարձումն և նպարեղինաց ներածման ազատութիւնը նոյն արդիւնքն յառաջ կը բերեն , այսինքն գիներն իջեցնելով հողատարաց հասոյթ ալ իջուցնելու կը ծառայեն ։

Իսկ երբոր հանրական սպառողներ վերայ գան , երբոր ժողովուրդն աւելնայ և նպար գնելու համար մրցում ծագի , և հետեւաբար նպարաց գինը բարձրանայ , հողատարք ալ աւելի մեծ հաս պահանջելով հասը կը բարձրանայ ։

Հողային հասը դրամագլխոյ տոկոսէն և մշակականի աշխատութեանց գումարէն տարբեր է ։ Հողեր կան՝ որք առանց երբէք աշխատութեան պէտք ունենալոյ հաս կուտան. ինչպէս են արօտները, լճակները, անտառներն և այլն ։ Հողեր ալ կան՝ որք ուրիշ հողերէ աւելի դրամագլխոյ և աշխատութեան կարօտութիւն չունին , բայց և այնպէս աւելի բարձր հաս կուտան ։ Օրինակի համար համբաւեալ այգի մը , որոյ բերքը 3000 Ֆրանքի կը վաճառի, աւելի քիչ ծախք և աշխատութիւն կը պահանջէ քան զուրիշ այգի մը , որոյ նոյնչափ բերքն 300 Ֆրանքի կը վաճառի ։ Այս ծախուց մէջ այգիին գնոյն վերայ

չենք խօսիր, որ տուած բերքին վերայ հիմնուած է և մրցման առարկան է։ Որոնց հողեր ալ կան՝ որք երկրին վերայ ծախուած դրամագլխոյ և աշխատութեանց տակաւին չեն տար հարկ հասոյթն, և այս ալ գրեթէ ընդհանուր է։ Արդեօք ո՞րչափ աշխատութիւնք և դրամագլուխք անցեալին մէջ անպտղաբերաբար թափուած են հողին վերայ։

Վերջին դիտողութիւն մ'ալ այս է որ հողին լաւ յատկութեանց կամ յաջող գըրիցն՝ այսինքն բնական միջավայրին համեմատ քիչ կամ շատ բարձր հասոյթ՝ բերելու տարբերութիւն, նոր գիտցող, կամ յաջողակ դրամագլխոյ մը տուած շահուն կը նմանի բոլորովին։

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

ՇԱՀ*

Ձեռնարկողաց շահուն ծննդութիւնն ու օրէնաւորութիւնը.— Դրամատերաց եւ ձեռնատորաց յանձնառութիւնը.— Թոշակաւորութեան եւ ընկերակցութեան։

Ձեռնարկողաց շահուն ծննդութիւնն ու օրէնաւորութիւնը.

Երբոր ձեռնարկուն վճարեց երկրին

* Քեար.

վարձը,—գործածած գրամագլխին տոկո-սը,—իրենց կարողութեամբք այն գործին նպաստող գործաւորաց սպասաւորաց գիտնոց կամ պրուեստագիտաց թոշակը,—երբոր իւր բուն աշխատութեան վարձն ալ մէջէն հանէ,—արտադրութեան ար-դիւնքէն մնացածը շահ կամ օգուտ կամ զուտ արդիւնք կը կոչուի։

Այս շահը կա՛մ ամբողջապէս իրեն կը սեփականի, կա՛մ իւր ձեռնարկութեան ընկեր կամ շահակից առած անձանց հետ կը բաժնուի։

Ձեռնարկուն աշխատաւոր մ'է, և իւր ձեռնարկութեան նկատմամբ՝ որոյ տա-րերքը կը յղանայ և կը վարէ, առաջին կարգի աշխատաւոր մ'է։ Պէտք է որ իւր արհեստին յատուկ եղած ծանօթութիւն-ներն և զանոնք ձեռնարկութեան բնու-թեանը համեմատ գործադրելոյ տաղանդն ունենայ։ Պէտք է որ իրեն պէտք եղած օ-ժանդակներն ընտրել վարել և նոցա կա-րողութիւններէն ու աշխատութենէն հնար եղածին չափ աւելի օգուտ քաղել գիտնայ։ Պէտք է որ հարկ եղած դրամագլուխն ու միջոցները հայթայթել գիտնայ վարկով (փոխառութեամբ) կամ ընկերակցու-թեամբ, որք իւր տաղանդին և ուղղու-թեան վրայ վստահութիւն գրաւել կը

նշանակէին։ Պէտք է որ փոխանակական լինի, այսինքն իր արտադրութիւնները փոխառելու յանձնառուներ գտնել և զանոնք գոհ ընել գիտնայ։ Վերջապէս պէտք է որ մարդիկն և իրենց վարելոյ և արտադրութեան բոլոր տարերքն իր նպատակին ծառայեցնելու կերպին տեղեկագէտ ունենայ։

« Պէտք է որ, ըսաւ Ժ. Բ. Սէյ, դատաւորութիւն հաստատամտութիւն և քիչ շատ մարդ ճանչելու կարողութիւն ունենայ. պէտք է որ իր արտադրութեան կարեւորութիւնը, պէտքը, միջոցները քիչ շատ ճշդութեամբ գնահատելու կարող լինի։ Քանզի մարդիկ աշխատեցնել պէտք է. նախանական նիւթեր գնել կամ գտնել տալ, գործաւորներ ժողվել, սպառողներ գտնենել պէտք է. արտադրութեան վրայ հաշւելու և առաջարկեալ արդեանց գնոյն հետ բաղդատելու կարող գլուխ պէտք է ունենալ։ Այս ամէն գործողութեանց ընթացքին մէջ դժուարութիւնք կան յաղթելիք. որք բաւական կորով կուզեն. որքտառապանք երկիւղներ կան կրելիք, որք բաւական քաջութեան կուզեն. ձախողւածներ կան դարմանելիք, որոց համար հնարագիտութեան միտք կուզէ։ Վերջապէս ձեռնարկութեան արհեստն հմտութիւն կը պահանջէ, այսինքն շահաւէտ գործածու-

թիւններ և միանգամայն զանոնք իրացը-նելու յաւագոյն միջոցներ խորհող տաղանդ կը պահանջէ ։»

Այս ամէն պայմանք չեն կրնար լրաց-ուիլ առանց ձեռնարկութիւն մտաւորական և ֆիզիքական ճգանց և հանճարոյն մեծ մտաջանութեան ։

Ասոնք կը բացատրեն և կարգաւորացը-նեն ձեռնարկութիւն ձեռք բերած թռչա-կին մեծութիւնը · բայց այն թռչակին ալ ուրիշ արժէքից պէս առաջարկի և խնդրա-նաց օրէնքին ներքեւ է , և իր բնական սահմանին կը վերածի նմանօրինակ տա-ղանդոյ և կարողութեան տէր մարդոց մրցմամբ , որք նոյն օգուտները կրնան ընծայել սպառողաց գործաւորաց և դը-րամատեարց ։

Ասկէց զատ՝ ամէն գործողութիւն իւր հետ կորուստի վտանգներ ալ կը բե-րէ , որք կործանման և մինչեւ իսկ ան-պատուութեան կը հասցունեն ձեռնար-կուները , կամ գոնէ նոցա ինքնասիրու-թիւնը ծանրապէս կը վիրաւորեն , և որք հանապազօրեայ մտահոգութեան նիւթ լինելով նոցա հանգիստն ու առողջու-թիւնը կը խանգարեն ։

Այս ահաւոր պատասխանատուութիւ-նը , այս վտանգներն ու հոգերը , զորս

արտադրութեան ուրիշ գործակատարները չունին, հնարագէտ հանճարի և գործադրական տաղանդոյ հետ միանալով ձեռնարկուին, շահը նոյնպէս կը բացատրեն ու կարդարացնեն :

Այս վերլուծական բացատրութեամբ՝ ձեռնարկուին և արտադրութեան միւս գործակիցներուն իրաւանց և վիճակին տարբերութիւնն յայտնի կը տեսնուի :

Մնաց որ, ազատ երկիրներու մէջ ճանբան բաց է այն ամեն մարդոց առջեւ՝ որք վերը ցոյց տրուած օգտակար հանգամանքները կրնան 'ի գործ դնել, հանգամանք՝ որք հրամանակատար մարդոց պէտք եղածին չափ հասարակ չեն :

Իրօք, մեր օրովը, ազատ մրցման շնորհիւ և օրինաց ու տրոց առջև ամեն մարդոց հաւասար լինելու դրութեան ներքև, ընկերութեան ամեն կարգերուն մէջէն ձեռնարկուք կելնեն. կը տեսնեմք մէկ կողմանէ երկրագործական, արուեստական, առեւտրական, դրամական և այլ ձեռնարկութիւնք ազնուական տոհմէ սերեալ մարդոցմէ տնօրինեալ, միւս կողմանէ՝ շատ անգամ աւելի կարեւոր ձեռնարկութիւնք ամենախոնարհ տուներէ սերեալ մարդոց տնօրինութեան ներքև, որք արուեստին ամենաստորին աստիճանէն սկսելով մին-

չեւ վերի աստիճանն եղած են։

Այս բացատրութենէն և թոշակի ու շահու վրայ մեր խօսածներէն կը հետեւի թէ գործաւորք եւ արտադրութեան տրիչ գործակատարք նախանձելու բան մը չունին ձեռնարկուաց վրայ, որոց գործն այնչափ օգտակար է թէ՛ իրենց եւ թէ՛ բովանդակ ընկերութեան։—Գործաւորաց շահը ձեռնարկուաց շատնալուն և յաջողելուն մէջ է։

Դրամատերաց և գործաւորաց շահակցութիւն։—Թոշակաւորութիւն և ընկերակցութիւն.

Ձեռնարկութեան շահերուն մասնակցութիւնը՝ դրամագլուխ ձեռք բերելու և գործաւորները շահու եւ թոշակի բարձրացմամբ հանդերձ ձեռնարկութեան յաջողութեանը փափաքող և ջանադիր ընելու միջոց մ'է։

Երբոր ձեռնարկութիւնն ընկերակցութեամբ կազմուած է, այնպէս որ թէ՛ դրամատէրք և թէ՛ աշխատաւորք մաս մ'ունենան նորա վարչութեան մէջ, կը հետեւի որ ձեռնարկուին պաշտօնը, ինչպէս նաև որոշողական իրաւունքը, աշխատութիւնը՝ վտանգներն ու հոգերը թեթեւցած են։ Այս պարագայիս մէջ ձեռնարկ-

ուխն Թոշակն ալ կրնայ պահպանիլ, որովհետեւ չանք քննականաբար վարչութեան մանակցողներուն հետ կը բաժնէ։

Վերջին ժամանակներս շատ խօսուեցաւ թէ Թոշակաւորութեան առեղ ընկերակցութիւնը պէտք է անցնի։ Բայց որպէս զի գործաւորը Թոշակաւոր ըլլալէ դադրի եւ ձեռնարկութեան ընկերակից ըլլայ, պէտք է որ նախ իր դրամագլխոյ բաժինն ունենայ կամ փոխ առնու. յետոյ պէտք է որ բաւական պատրաստ դրամ ունենայ՝ որպէս զի ձեռնարկութեան արդեանցն սպասած ժամանակ կարենայ ապրիլ. պէտք է որ կարենայ մինչ կրած կորուստ աչքն առնուլ. այս ամէն պայմանները լցնել դժուարին է։ Պէտք է նաեւ որ ընկերակցեալք մէջերնին միաբանելով հրահանգի մի հպատակին, և յաջողակ աշխատաւոր ու հաւատարիմ անձ մը գտնեն. Հաւատալ թէ այս պայմանները կրնան զանց առնուլ, անհնարութեան հաւատալ է։ Այս պայմանները կատարուած ենթադրելով՝ ընկերակցեալ գործաւորը՝ շատ անգամ ձեռնարկութեան միաներն ելնելէ ետեւ՝ արագ ու ապահովելով Թոշակի ձեւով ստացածէն աւելի բան մը չշահիր։ Բնական խնդրագործութիւն չունեցող բազմաթիւ մարդոց համար, այս արագ պա-

պահողներու՝ և հոգերէ ու համարատու-թիւններէ ազատ թոշակին առաւել նախա-մեծար է՝ քան աւելի բարձր բայց հեռաւոր և կեղակարծ շահ մը ։

Քողներ ալ նզանեմ թէ թոշակաւորու-թիւնն ստրկութեան մէկ ձեւափոխու-թիւնն է ։ Այս ալ սխալ է ։ Ճորտուկը գե-րիին քիչ մը թեթեւ տեսակն է ․ իսկ թո-շակաւորը կատարելապէս տէր՝ է իր ան-ձին և աշխատութեան ։ Բաղդատութեան կէտ չկայ երկուքին մէջ ։ Եթէ ըսել կուզ-ւի թէ թոշակաւորութիւնը գերութեան կամ ստրկութեան ձեւափոխութիւնն է, ինչպէս ցերեկը գիշերուան, այն ժամանակ բնաւ նշանակութիւն չունենար ․

Պէտք է խոստովանիլ սակայն թէ կա-մաւոր աշխատաւոր ընկերակցութիւնը փափաքելի բան է՝ թէ՛ գործաւորին դը-րամական օգտին համար, թէ՛ ազատագ-րութեան ընկերական օգտին համար՝ ո-րում գործաւորն առաւել փոյթ և խը-նամք կը նուիրէ, և թէ՛ գործաւոր դա-սուց բարոյականութեան և այլ դասուց հետ ներդաշնակութեան օգտին համար։ Վասն զի ընկերակցեալ գործաւորք բը-նականաբար առաւել ժրութեամբ կաշ-խատին իրենց համար՝ քան թէ զիրենք գործածողին ․ և իրենց շահէն ու ինքնա-

սիրութենէն յորդորեալ՝ առաւել զգաստ և առաւել խնայող լինելու միտում կունենան ։

Ընկերակցական հոգին ծնանելու կամ զարգացնելու և վերը ցոյց տրուած՝ օգուտները ձեռք բերելու լաւ միջոց մ'է՝ գործաւորներն և արտադրութեան ուրիշ գործակիցներն յանկուցանել՝ շահէն մաս մի հանելով նոցա համար, մաս մի՝ որ վնասի կամ կորստի մասնակցողներուն շահէն թեթեւ կը լինի բնականաբար ։

Այս ամեն ըսածնիս կրնայ այն ամեն ձեռնարկութեանց յարմարիլ, որք դրամատերց և գործաւորաց միանգամայն շահու բաժին հանելու կերպիւ մտածուած են։ Այս շահը բազմաթիւ բաժանորդաց մէջ հաստատեալ պայմանաց համեմատ բաժիններու բաժնուած լինելով իւր բնութիւնը չփոխեր ։

ՄԱՍՆ Ե.

ՍՊԱՌՈՒՄՆ ԵՒ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԻԴ.

Ի՛ՆՉՊԷՍ ԿԸ ԳՈՐԾԱԾՈՒԻ ԿԱՄ Կ'ՍՊԱՌԻ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆՆ.

Ի՞նչ է Սպառումն.—Արդիւնաւոր եւ Անարդիւն Սպառումն.—Կանոնք Սպառման.—Շռայլութիւն և Պերճանք.—Սպառումն անհեցնող պարծանք.—Կառավարութեան սպառածը։

Ի՛նչ է Սպառումն.—Արդիւնաւոր եւ Անարդիւն Սպառումն.

Ինչպէս որ Հարստութիւն արտադրելն Օգտակարութիւն և Արժէք հաստել է, այնպէս ալ Հարստութիւն սպառելն՝ արտադրութեանց մէջ կեցած Օգտակարութիւնը գործածել է. այսինքն այն Օգտակարութիւնն՝ ու Արժէքը կամ ձեւափոխել, կամ նուազեցնել, և կամ բոլորովին մըճացընել ։

Սպառման արտադրութիւնը կամ յամրութիւնն անոր բնութիւնը չփոխեր ։ Գոհարը՝ որ բազում դարեր կը տեւէ, զգեստը, որ տարիներ կը տեւէ, պտուղը կամ ան-

նիւթական արդիւնքը՝ որ մէկ օր, մէկ ժամ, մէկ վայրկեան կը տեւէ, իրարմէ աւելի կամ պակաս արագութեամբ՝ բայց նմանօրինակ կերպիւ իրենց արժէքը կը կորուսանեն ։

Սպառմանց մէջ պէտք է հասկցուին նաեւ արտադրեալ արդիւնք. որովհետեւ ուրիշ արտադրութիւններ յօրինելու համար գործածուած նախնական կամ չքանուած նիւթոց կարգն են. նմանապէս երկիր մ'արտադրութիւններն 'ի հողին տնկուած ծառատունկ՝ ներածեալ արտադրութիւնք ալ այն հողոյն մէջ պէտք է անցնին.

Սպառմունք՝ յառաջադրեալ նպատակին եւ անոնցմէ քաղեալ օգտին համեմատ կը դասակարգին.

Վերարտադրիչ կամ Արդիւնաւոր ըսպառմունք կը կոչեմք զանոնք, որ սպառեալ արժէքին համար կամ անկէ աւելի հարստութիւն մ'արտադրելու կը գործածուին, եւ այսպէս ճշմարիտ փոխանակութիւն մի կը կազմեն, որոյ մէջ ստացեալ հարստութիւնք, կամ աշխատութեան գործեալ ծառայութիւնք (Հող, Աշխատութիւն, կամ Դրամագլուխ) տրուելով նոր հարստութիւնք կ'ստացուին ։ Յորմէ կը հետեւի որ Վերարտադրիչ սպառումն ուրիշ բան չէ, բայց եթէ արտադրու-

թեան ծառայող դրամագլխոց գործածութիւն ։

Ը.— Վերարտադրիչ* կամ Ապարդիւն սպառումնը կը կոչենք զանոնք՝ որք մարդոց ապրուստին կը ծառայեն, կամ ընդհանրապէս նոցա բարեկեցութեան՝ որ պիտոյքի մի կամ զուարճութեան յագուրդէն յառաջ կուգայ ։

Արդէն խօսեցանք արդիւնաւոր սպառման կամ դրամագլխոց գործածութեան վերայ, որ հարստութեան ամենէն կարեւոր գործածութիւններէն մին է (Գլ. Դ)։ Կը մնայ հոս ապարդիւն սպառման վերայ քանի մի կանոններ ցոյց տալ ։

Կանոնք Սպառման ։

Ամենէն օրինաւոր և հետեւաբար բաղձալի սպառմանց կարգը պէտք է դնել ․

1․ Այն սպառումներն՝ որ մարդոց գըտնուած վիճակին համեմատ՝ իրական և ճշմարիտ պիտոյք կը յագեցնեն ։

2․ Յամր՝ այսինքն տեւական հարըստութեանց սպառումներն՝ որք երկար

* Այս բառն Ապարդիւն բառէն աւելի համաձայն է տնտեսական իմաստին, որովհետեւ աշխատողին կենացը կամ պարունակին հանգոյն եղած սպառումը բարոյական ապարդիւն չէ ։

ժամանակ օգտակար կը լինին անհատի մի կամ ընտանեաց, օրինակի համար՝ շարժական ստացուած մի՝ շուայլ կամ պերճ ճաշէ մ'աղէկ է․ տղու մի համար՝ խաղալիկ մի կամ լաւ եւ՝ հրահանգիչ գրոսանաց նիւթ մի՝ շաքարեղէններէ աւելի ընտրելի է․

3․ Այն սպառումներն՝ որք առողջութեան չեն վնասեր, և ողջպահական կանոնաց համաձայն են։

4․ Այն սպառումներն՝ որք մարդոյ մ'եկամուտին կը յարմարին և թոյլ կուտան խնայութիւն մ'ընել։

Պէտք է հնար եղածին չափ զգուշանալ.

Նախ՝ այն սպառումներէն՝ զորս խոհականութիւնն ու ողջմտութիւնն անօգուտ կամ աւելորդ կը դատին։

Երկրորդ՝ ապառիկ կամ պարտքով սպառումներէ, զորս անհրաժեշտ հարկը միայն կրնայ արդարացնել։ Որովհետեւ ապառիկ գնելուն արդիւնքն է՝ աւելի ծախք ընել, սուղ գնել, վաճառողին պահանջմանց գլուխ ծռել, և վերջին ալ վճարելու անկարողութիւն, յուսահատութիւն, անբարոյականութիւն, և երբեմն ալ նոյն իսկ վաճառողին կործանում։

Պէտք է նաև ցոյց տանք մեծագումար պաշար գնելուն վտանգներն այն ատեն

տեղ՝ ուր ամեն ժամանակ կրնամք մեր կարեւոր պիտոյքը դիւրութեամբ հայթայթել։ Գաւառական մոլութիւն մ'է այս տարբերութեան անկատար ժամանակներէ մնացած, զոր անափառութիւնն ու թիւր հաշիւը կը շարունակեն։ Լաւագոյն և կատարեալ պաշարներն անոնք են՝ որ դիւրաւ և առանց ծախուց կը պահուին, և վաճառողին քով գտնուելով, կորուսանելոյ վտանգ չեմք ունենար։

Վերջապէս, խնայողութիւնն՝ ոչ թէ՝ բացարձակ կերպիւ մեզ զրկելն է, այլ մեր պիտոյքն յագեցնել մեր վաստըկածին չափովն ու խոհական նախատեսութեան հրամայած խնայողութեամբ՝ թէ ապագային համար և թէ՝ մեր գործած արուեստին մէջ յառաջ երթալոյ՝ այսինքն դրամագլուխ և աշխատութեան գործիք գոյացնելոյ համար։

Մարդիկ՝ իրենց պիտոյքն յագեցնելոյ սահմանները բարոյականէն, առողջապահութենէն, կենաց փորձառութենէն, միով բանիւ՝ խոհեմութենէն կրնան խընդրել։ Բայց քաղաքական տնտեսութիւնն ալ այս բարի խորհրդականաց հետ համաձայնութեամբ կը ցուցնէ այն օգուտները՝ զոր ամեն մարդ կրնայ քաղել՝ երբոր իւր պիտոյքն հնար եղածին չափ խո-

հեմութեամբ յարգեցնէ, այսինքն օգտակար կերպիւ։

Շռայլութիւն և Պերճանք.

Շռայլութիւնը՝ մեր ցոյց տուած սահմանէն անդին չափազանց ծախք ընելն է հագուստի, կերակրոյ, կարասեաց, ևայլն։

Շռայլութեան արդիւնքն է ընտանիքները նեղութեան մէջ ձգել և 'ի կործանումն առաջնորդել. բովանդակ ընկերութեան ալ վնասակար է, որովհետև դրամագլուխներ կը վատնէ, այսինքն աշխատութեան միջոցներ՝ որք թէ՛ ունեցողին օգտակար են, և թէ՛ այլոց՝ որոց աշխատութեան կրնան նպաստել.

Ամեն անգամ որ դրամագլուխ մը վատնուի, անոր համապատասխան ճարտարութիւն մը կը մարի. Շռայլը՝ որ իւր եկամուտը վատնելով կը կորուսանէ, միանգամայն աշխատաւոր մարդ մ'իւր թոշակէն կը զրկէ։

« Տեսէք մարդ մը, կըսէ Ադամ Ըսմիթ, հասարակային գործարան մի հիմնողի պէս է. գրեթէ դրամագլուխ մի կը հաստատէ՝ խումբ մի թոշակաւոր արհեստագործաց մշտնջենաւոր ապրուստին համար։ Իսկ շռայլն ; ընդհակառակն, անդառնալի կերպիւ դատարկութեան

կը բաշխէ այն դրամագլուխները, զորս իւր հօրը տնտեսագիտութիւնն ու ուղղա-տեսութիւնն առեւտուրի կամ ճարտա-րութեան նուիրած էին, որոյ ձեռաց մէջ անդադար կը վերածնէին։ Բարեպաշտօ-նեան հաստատութեան մը դրամները ազնիւ գործածութեան կը նուիրէ . . . .

«Ամեն շռայլ հասարակաց թշնամի մ'է, ու հանճարեղ աշխատութեան շահերը կը պակսեցնէ. իսկ ամեն տնտես մարդ՝ իբրև ընկերութեան բարերար պէտք է նկատ-ուի։»

Պերճանքը թանկագին իրաց սպառումն է։ Շռայլութեան բնութիւն՝ կառնու՝ եր-բոր հասոյթէ աւելի ծախք պատճառէ կամ աւելի կարևոր և բանաւոր ծախուց տեղն անցնի։ Օրինաւոր և բաղձալի է՝ եթէ դիւրակեցութեան հետ համեմա-տութիւն ունենայ, և պատշաճից՝ բարո-յականութեան և կիրթ ճաշակի սահման-ներուն մէջ պահուի։ Ուրեմն լաւ և գէշ պերճանք կայ։

Պերճանքն աշխատութիւն ծնանելուն պատճառաւ օրինաւորել ուզուեցաւ, բայց եթէ պերճանքը կարգ մի գործաւորաց աշխատութիւն կը հայթայթէ, խնայու-թիւնն ուրիշ շատ աւելի գործաւորներ կաշխատեցնէ։ Պերճանաց և շռայլութեան

նկատմամբ. կրնայ ըսուիլ թէ՝ հաճոյքէ և զուարճութիւններէ խնայուած դրամագլուխը կրնայ օգտակար արուեստներ ու ճարտարութիւններ սնուցանելու ծառայել։ Մէկ կողմանէ՝ օգտակար նիւթեր արտադրող աշխատաւորաց թիւը կաւելնայ, միւս կողմանէ անոտեաց համար աշխատողներու։

Մնաց որ, Պերճանք բառին իմա[illegible] կը չափաւորի քանի որ ճարտարութ[illegible] կը յառաջադիմէ և քաղաքակրթութիւնը կը տարածի։ Անձանց և անոնց վիճակին համեմատ կը զանազանի. Լաւ կամ գէշ է. Լաւ է՝ երբոր դիւրակեցութեան հետ համեմատութիւն ունի. գէշ է՝ երբոր չունի։ Օրինակի համար, հագուստի կամ կարասեաց վերաբերեալ շատ բաներ կան՝ այսօրուան օրս ամենէն համեստ ընտանեաց մէջ անհրաժեշտ համարուած, ինչպէս են շապիկ, թաշկինակ, անձեռոց, գուլպայ ևայլն, որք ժամանակաւ պերճանաց նիւթեր էին՝ հարուստներու միայն դիւրամատոյց։ Այսպէս դիւրութիւնըն ու բարեկեցութիւնն օր քան զօր կը տարածի։ Մեր օրով, պարզ գործաւոր մի կրնայ այլ և այլ վայելքներ հայթայթել, զորս անցեալ դարուն մէջ ամենէն հարուստ մարդիկ չէին կրնար ձեռք բերել։

Սովորական [illegible] [illegible]

[illegible]

Օրինաւոր սպառմանց անունը՝ Փիզիքական և մտաւորական աշխատութիւն եւս քան զևս յաջողեցներու հնարաւորութիւնն է, բարեկեցութեան և լուսաւորութեան յառաջումն է։

Իւրաքանչիւրին է՝ արդարութիւնն աճեցնել, արուեստները զարգացնել և աշխատութիւնն ու թոշակներն աւելցնել։

Սպառման աւելնալուն պատճառն՝ արտադրութեանց գիներուն հետզհետէ իջնելն է, որով աւելի բազմաթիւ մարդոց մատչելի կը լինին։ Քանի որ արտադրութեան մի գինը՝ օրինակի համար 25 Փրրանք լինի, սակաւաթիւ հարուստ սպառիչներէ մէջոյն կը գնուի։ Իսկ երբոր հետզհետէ 20, 15, 10, 5, 4, 3, 2 և 1 Փրանքի իջնէ, սպառողներն ալ նոյն համեմատութեամբ կաւելնան [illegible] խել։ Առաջ [illegible] յառաջադիմութենէն է որ արտադրութեանց սպառումը կրկնապատկած, եռապատկած, տասնապատկած և հարիւրապատկած է։

[illegible]

[illegible]

Ամէն արտադրող՝ անհատականութեամբ արդեանց և ծառայութեանց արտադրիչ է, բայց ուրիշ բազմատեսակ արդեանց և ծառայութեանց սպառիչ է։

Ուրեմն իւրաքանչիւր ոք սպառող է, և սպառող ըսելով ամէն մարդ կը հասկցուի։

Հետեւաբար սպառումն լինի և հանրութեան լինի հանելի են։

ԳԼՈՒԽ ԻԵ.

ՀԱՍԱՐԱԿԱՑԻՆ ՍՊԱՌՈՒՄ.—ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՐԿ.

Կառավարութեան պաշտօնն ու օգուտը.— Հասարակաց անդորրութիւնը, արդարադատը, ոստիկանութիւնը, և այլն կարգադրելը.— Հարկին բնութիւնը.— Այլ և այլ տեսակ հարկեր.— Հարկ տալու կանոնք.

Կառավարութեան պաշտօնն ու օգուտը.— Հասարակաց անդորրութիւնը, արդարադատը, ոստիկանութիւնը, և այլն կարգադրելը.

Աշխարհի մէջ մարդուն ամենէն մեծ հոգն է աշխատիլ, որպէս զի ապրի, իւր ընտանիքն ապրեցնէ, և անոր համար բա-

ընկերութիւնն ու մտաւորական և բարոյական վայելքը ձեռք բերէ ։ Աշխատինք արդիւնք արտադրել և փոխանակել է , նախ կենաց անհրաժեշտ կամ հարկաւոր եղող և երկրորդ իր ընտանեաց բարոյական և մտաւորական սիրոյքն յառաջեցնող բաները ձեռք բերելոյ համար ։

Արդիւնք արտադրելոյ և փոխանակելու համար մարդիկ ընկերացում մ'ունին , որ իրենց աշխատութիւնն ընտրելու կ'առաջնորդէ , և իրենց կարողութիւններէն , աշխատութեան գործիներէն և իրենց ճարտարութենէն օգուտ քաղելու լաւագոյն եղանակները կը ցուցնէ անոնց ։ Այս ընկերացման զօրութեամբն է որ իրենց առաւելագոյն շահուն համար կը խմբուին ու կը կազմաւորին ։

Բայց այս ընկերացումն իւր բոլոր արդիւնքն յառաջ բերելոյ համար պէտք է որ մարդիկ ապահովութիւն ունենան , այսինքն կարենան խաղաղութեամբ գործել ու աշխատիլ , անկասկած լինելով որ իրենց աշխատութեան պտուղներն և օրինաւորապէս ստացած իրերը պիտի վայելեն ։ —Այս ապահովութիւնը ձեռք բերելոյ համար կը մեկտեղին , գեղեր , գաւառներ , դաշնակցութիւններ , ազգեր կը կազմեն , և իրենց գլուխն հասարա-

կայքին․ իշխանութիւններ կը դնեն, կամ կեդրոնին, որոց յառաջ պաշտօնն է իրենց անկախութիւնը, անդորրութիւնը, ստացուածքն և իրաւունքը պաշտպանել թէ՛ արտաքին յարձակումներէ և թէ՛ ներքին բռնաբարումներէ ։ Մեր խօսքը քաղաքակրթութեան մէջ յառաջացեալ երկիրներու վրայ է․ վասն զի, յետամնաց երկիրներու մէջ՝ գլուխները, հզօրագոյները, արտօնեալը կամ գերագոյն դաս մը կը կազմեն, և անկարգութեան ու անապահովութեան նպաստելով՝ ժողովուրդը քիչ շատ կը ճնշեն ու կը կողոպտեն ։

Ապահովութեան պետութիւնք չը կրնար ուրիշ, ամէն առաջադրութեանց մէջ, քաղաքացեաց պէտք եղածը թողուլ, որք իրենց անհատական իշխանութիւնն ուղղակի՝ կամ անուղղակի բարձրագոյն և վեհապետ իշխանութեան մը կը յանձնեն ։

Այն իշխանութիւնք իւր պաշտօնն այլ և այլ գործակատարաց օգնութեամբ կը կատարէ՝ զանազան տեսակ սպասումներ ընելով, և այս հասարակային ծախքերը՝ բոլոր քաղաքացւոցմէ վճարեալ ընդհանուր հանգանակութեամբը, հարկերով, մաքսերով, տուրքերով կը հոգացուին ։

Մարդոց պահանջողը բնազդըմ՝ իւր

բոլոր առաքինեացն տարածողներոյ՝ Հանճար՝ ապահովութենէ զատ, և իբրև լրումն ապահովութեան, Ազատութեան մէջ տեղ ունի. այն է՝ իւր ունեցածն առանց այլոց վնասելոյ գործածելու, իւր չափովն և հաճոյից համեմատ աշխատելու, վաճառականելու և երթևեկելու ազատութիւն ։ Այդ՝ հասարակութեան Տնտեսական պաշտօնն է այս՝ Ազատութիւնը նեղող ամեն արգելք բառնալ, ինքնակամ կամ ուղղակի զերծումները, մենավաճառները ու առանձնաշնորհութիւնները ։

Իշխանութիւնն ալ քանի մը հասարակային պաշտօններ ալ կառնու իւր վերայ, որք չեն կրնար նոյնչափ ազատակար կերպիւ անհատական ձեռնարկութեան յանձնուիլ, և ըստ տեղեաց և աշխարհաց իր զանազանին ։ Այս պաշտօններն՝ օրինակի համար՝ հասարակաց ուղիներու և հրապարակներու շինութեան և պահպանութեան հոգը, նաւահանգից մաքրութիւնը, և այլն ։

Երկիր մ'որչափ աւելի քաղաքակրթեալ է, այնչափ աւելի Ազատութիւն ու Ապահովութիւն կայ հոն, և Իշխանութիւնն ալ այնչափ քիչ կը պարտաւորի ինքնին գործել և քաղաքացւոց ձեռնարկութիւններուն ու գործերուն միջամտել ։

Հարկին բնութիւնը.—Այլ և այլ տեսակ Հարկեր.

Ուրեմն հարկը՝ պետութեան, գաւառին կամ գիւղին կառավարութեան ձեռաց մասնաւորաց հարստութենէն առնըւած մաս մ'է՝ նորա գործակատարաց թոշակին և պաշտօնին հարկ եղած ուրիշ ծախքերը վճարելու համար.—Ապահովագին մ'է զոր ընկերութեան իւրաքանչիւր անդամ՝ քաղաքացեաց անձն և ստացուածքն ապահովելոյ համար հարկ եղած ծախուքէն իբրև իրեն ինկած բաժին կը վճարէ։ Միանգամայն այս հիմնական և կարևոր ծառայութեանց դէմ՝ կառավարութեանց յարմար դատած ուրիշ ծառայութեանց ալ թոշակը կամ հատուցումըն է։

Հարկն ապահովագին մ'և անհրաժեշտ ծառայութեանց հատուցում լինելով, կը հետևի ուրեմն թէ ազատ և բարւոք կառավարեալ երկրի մի քաղաքացւոյ համար նուիրական պարտք մ'է։

Հարկը քաղաքացեաց հասոյթէն մէկ մասն և վճարողաց համար զրկում մի լինելով, կը հետևի ուրեմն թէ ամենօգտակար և ամենաբանաւոր կերպիւ պէտք է գործածուի, և հնար եղածին չափ քիչ պահանջուի։

Այլ և այլ տեսակ հարկեր կան ։

Ուղղակի հարկն այն է, որ ուղղակէս յանուանէ կը խնդրուի հարկատուէն ըզ-գալի իրաց վերայ. այն է՝ հողի, տան, դրամոց և պատուհանաց, շարժական ըն-չից, դրամագլխոյ, եկամուտի ։

Անուղղակի հարկն այն է որ որոշեալ սակագնով ճանիբով վաճառուց վերայ կը խնդրուին կա՛մ արտադրութեան տեղը, կա՛մ շրջաբերութեան ժամանակը, կա՛մ վաճառողին քով ։ Կենթադրուի, թէ և ոչ ամեն ժամանակ և ամեն տաթի մէջ, որ հարկ վճարողը միջնորդ մ'է՝ որ իւր վճա-րածն սպառողէն կ'առանայ ։—Եթէ հար-կը պետութեան կամ գաւառին սահմա-նագլխէն ներս մտած կամ դուրս ելած ժամանակ վճարուի Մաքս կը կոչուի ։ Իսկ եթէ քաղաքէն կամ գեղէն ներս, մտած կամ դուրս ելած ժամանակ վճարուի, Բաժ կը կոչուի ։

Այս հարկերն Ապառամին տուրք ալ կը կոչուին ։

Կան պարագաներ ուր Պետութիւնն իրեն միայն կը պահէ արտադրութեան մը կերտման և վաճառման իրաւունքը, կամ միայն վաճառման, ինչպէս է ծխախոտի-նը շատ երկիրներու մէջ ։ Այս է եւրոպա-կան Մենավաճառ կոչուածը ։

Հարկը կրնայ առևտրականութենէն կամ աշխատասիրութենէն, գործերէ և կամ նկատառեալ մեծագոյն գումարէն՝ անձանց արդիւնքը կամ գինը հաշուելով։ Այն ժամանակ Հարկ ընթացական կամ ժամանակաւոր կը կոչուի։

Հաստատուն Հարկ կը կոչուի՝ երբոր ամեն Հանգամանքներէն անխտրաբար մի և նոյն գումարն ուղղուի։

Համեմատական Հարկ կը կոչուի՝ երբոր Համապատասխանող իւրաքանչիւրին Հարկատուութեանը, դրամագլխին կամ եկամուտին Համեմատ պահանջուի, այսինքն երբոր օրինակի Համար՝ դրամագլխոյն կամ եկամուտի մի կրկնապատիկը կամ եռապատիկը, կրկնապատիկ կամ եռապատիկ Հարկ կը վճարէ։

Յառաջադիմական կը կոչուի. երբոր դրամագլխոյ կամ եկամուտի մի կրկնապատկերով կամ եռապատկերով՝ այսինքն դրամագլխոյ կամ եկամուտի կրկնապատիկէն կամ եռապատիկէն աւելի վճարէ։

Հարկի դնելու կանոնք.

Ուղղակի կամ անուղղակի, Համեմատական կամ յառաջադիմական, դրամագլխոյ կամ եկամտից Հարկերուն թէ՛ պետութեան և թէ՛ քաղաքացւոց նկատմամբ ունեցած օգտից կամ անպատեհութեանց

վերայ չափը միմաբանութիւններ ծագած են, որոց վերայ մանկավարժանքը է և խոտած եւթը ամեր մտածողական հասակին մէջ։

Հարկ դնելոյ համար բաղդատ կանոններ դրուած են։

1. Հարկին հաստատութեան միջոցաւ վերայ ճշմարտութեան պէտք է ըլլայ այնպիսի մեծութեան կարողութիւն ունեցող անձեր պէտք է վճարեն։

2. Հարկը քաղաքացւոց հարստութեան համեմատ պէտք է ըլլայ։

Այս երկու կանոններն արդարութեան սկզբանց գործադրութիւններ են։

3. Հարկը պէտք է չափաւոր ըլլայ և բագործածուի։

Զգուշութիւն պէտք է ըլլայ այն պատճառներով զորս վերը ցոյց տուած ենք, և ուրիշ պատճառներով որք երկրագործական հասութի մէջ ցոյց տրուած են, մանաւանդ այս նկատողութեամբ, որ հարկին առատութենէ զինք կը պարզանայ, որոց մէկն անհրաժեշտ է ազատ մնալու նուազում. պահելու մէկ կողմանէ չարաչարութեանց մէջ ճշգրտութեան անկեղծը, միւս կողմանէ դժուարանաց նուազ գործ ասպարէզին, այնպէս որ հարկերուն բարձրանալն և թուականներուն իջնելը առնչակից իրողութիւններ են. Վասն զի աշխատութիւնը պակսելով թո-

չակներն ալ կիջնեն , և նայարաց և այլ ախտոյից գիները բարձրանալով՝ թշուառուն չկրնար իրեն պէտք եղած քանակէրուն հասնիլ ։

Երբոր հասարակութիւնք կամ պետութիւնք ըստ բաւականի հարկ կամ իրենց սեփականութիւններէն եկամուտ չունին իրենց ծախքը գոցելու , իրենց սեփականութիւնները կը ծախեն կամ քիչ չափ ծանր պայմաններով փոխառութիւն կ'ընեն իրենց ունեցած վարկին համեմատ, որ հասարակային վարկ կը կոչուի ։

Փոխառութիւնն այս առաւելութիւնն ունի որ առանց հարկատուին դիմելու , որ շատ անգամ ծանր պարտուցներքև ինկած է , պէտք եղած ծախքն անմիջապէս հոգալու միջոցներ կը մատակարարէ , բայց վտանգներ ալ ունի իր հետ ; վասն զի ապագայ եկամուտը կանխաւ կ'սպառէ , անխոհեմ կամ ապարդիւն ծախքերը կը դիւրացնէ , և երկրին վերայ անջնջելու պարտք մի կը բեռցնէ , որոյ տարեկան տոկոսներն իրաց գիները կը բարձրացընեն և հարկերը կաւելցնեն ։

ՄԱՍՆ Զ.

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ — ԲԱՐԵԿԵՑՈՒԹԻՒՆ · — ԱՂՔԱՏՈՒԹԻՒՆ · ԱՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ — ԸՆԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ · — ՀԱՒԱՍԱՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ · ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ — ՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԻՒՆ · — ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ ·

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

ԺՈՂՈՎՐԴԵԱՆ ԱՃՈՒՄԸ

Մարդոց աճեցական զօրութիւնը. — Ապրելու միջոցներն աւելցնելու դժուարութիւնք. — Առանց աշխատութեան և նախատեսութեան՝ մարդոց աճման հրանքը. — Ժողովրդեան աճումն ընկերական խթան կամ աղքատութեան պատճառ մ'է. — Ո՞ր պարագային մէջ ժողովրդեան աճումը փափաքելի է:

Մարդոց աճեցական զօրութիւնը.

Ժողովուրդն աճեցական մեծ զօրութիւն մ'ունի:

Նշմարուած է, որ եթէ բնական կամ բարոյական արգելք մը չըլլայ իր դէմ, անդադար կաճի արագ յառաջատութեամբ և առանց որոշ սահմանի: Տես-

նուած են անդ՚ենեզ ընտանիքի մարդկան խումբեր, որք տասնեւհինգ, քսան և քըսանեւհինգ տարուան և մինչեւ յիսնի տարի նուազ ժամանակի մէջ՝ կրկնապատիկ աճած են։

Այս պրապ. աճման զարմանալի օրինակ մի կ՚ընծայեն Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգները՝

1782	ին	2,389,000	բնակիչ	ունէին .
1790	»	3,929,000	»	»
1800	»	5,305,000	»	»
1810	»	7,239,000	»	»
1820	»	9,638,000	»	»
1830	»	12,866,000	»	»
1840	»	17,062,000	»	»
1850	»	22,806,000	»	»
1860	»	31,443,000	»	» (*)

Հաշիւ եղած է որ գաղթականութիւնը խիստ փոքր մաս մ՚ունի այս աճման մէջ։

Սաքսոնիոյ ազգ և Վիւրթեմպէրկեան բընակիչք մեր օրով կրկնապատկեցան խիստ քիչ ժամանակի մէջ։ Պատէնի դքսութեան ժողովուրդն երեսուն ու չորս տարուան մէջ. Հունգարիոյ ժողովուրդն երեսուն և ութ տարուան մէջ. Պէլճիոյ ժողովուրդը

(*) Հիմա 40 միլիոնէն անցած են։

քառասունևերկու տարուան մէջ։ Թօսքանայի և կալիֆեռնիոյ ժողովուրդը քառասունուերեք տարուան մէջ։ Սարտենիոյ ժողովուրդը քառասուն ու չորս տարուան մէջ, և այլն ։

Մալթիւս՝ միջին հաշիւ մը բռնելով՝ այս սկզբունքէն, յայտնեց թէ երկիր մը ժողովուրդն իւր աճեցական զօրութեամբ կրնայ քսանևհինգ տարուան մէջ կրկնապատկիլ՝ եթէ նիւթական կամ բարոյական արգելքներու չհանդիպի ։

Արգելք [illegible] աճեցնելու զօրութեան.—Առանց ողջախոհութեան և նախատեսութեան [illegible] ժամանակը.—Ինչ դարագլխոյ մէջ ժողովրդեան աճման փոփոխելի է.

Բացառիկ պարագաներէ զատ ։ և որչափ երկրագործական ճարտարութիւնը յառաջադիմած ըլլայ, կարելի է չէ երկրին կրկնապատկել բերքը և պարէն արտադրել այս այնչափ սուղ ժամանակներու մէջ ։ Որովհետև միակ երկիրը սահմանաւոր գործիք մ'է ու [illegible] գործածութիւն կը պահանջէ (սահմանաւորեալ [illegible] ծա[illegible]) [illegible] արդիւնաբերութիւնը նոյն սահմանները ունի ։

Այս պատճառաւ, ժողովրդեան չափէն աւելի աճումը չափազանց մեծ մըրցում յառաջ բերելու, թոշակներն իջեցընելու, և աղքատութիւնն ու անոր արտադրած չարիքներն աճեցնելու վտանգն ունի։

Այս վտանգը նշանակեց Մալթիւս և միանգամայն ցոյց տուաւ որ մարդիկ կըրնան զերծ մնալ այս վտանգէն նախատեսութեամբ, բարի վարուք, ժրաջան աշխատութեամբ, քաջ համոզուելով որ ժողովրդեան չափազանց աճելուն աղետաբեր հետեւանքները չեզոքացնելոյ համար պէտք չէ՝ ո՛չ գաղթականութեան վերայ յոյս դնել, ո՛չ հասարակային կամ առանձնական ողորմութեան, ո՛չ կառավարական միջոցներու, ո՛չ յեղափոխութեանց, ո՛չ ալ կարծեցեալ ընկերական վերակազմութեանց, որք առաւել պատիր դեղեր են։ Այս նիւթոց վերայ խօսուած է հետագայ գլխոց մէջ։

Այսպէս նախատեսութեամբ չափաւորուելով ժողովրդեան աճումը կրնայ հզօր խթան մի լինիլ մարդկային սեռին, որ իւր բոլոր կարողութիւններն անդադար իրեն օգնութեան կոչելու, և իւր արտադրութեան միջոցները կատարելագործելու հարկադրեալ է, որպէս զի ա-

նօթութենէ և ուրիշ թշուառութիւններէ ազատ մնայ ։

Անցեալին մէջ ժողովրդեան չափազանց աճումը շատ չարիք արտադրեց . տարաժամ մեռնողները բազմացուց շատ ժողովրդոց և շատ պարագաներու մէջ ։

Այսօր ալ քանի մը տեղեր , շատ արհեստներու և շատ ընտանիքներու մէջ , այնպէս է ։

Ուրեմն սխալ է հաւատալը , ինչպէս որ երկար ժամանակ կարծուեցաւ , թէ ժողովրդեան աճումը միշտ բարիք և միշտ զօրութիւն մ'է ։ Միթէ երկու միլիոն բարեկեցիկ Զուիցերացիք ութ միլիոն թըշուառ Իռլանտացիներէ նախամեծար չե՞ն ։

Ժողովրդեան աճումն իսկապէս այն ժամանակ բաղձալի է երբոր դրամագլուխըն և ապրուստի միջոցներն ալ զուգահեռաբար աճին ։

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

ԱՂՔԱՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ

Աղքատութեան պատճառներն ու դեղերը.—Ողորմածութեան նպաստաւորութիւնն ու վնասակարութիւնը.

Պատճառք Աղքատութեան.

Աղքատութիւն, չքաւորութիւն, թշուառութիւն, կենաց այն վիճակները կը նշանակեն, որոց մէջ մարդիկ կենաց հարկաւոր եղած իրերէն զուրկ են.

Այն իրերուն քանակութիւնն ընկերական այլ և այլ դիրից համեմատ կը զանազանի. բայց մեք հոս աղքատութիւն ըսելով այն վիճակը կը հասկնանք, ուր մարդ մ'ապրելու համար օգնութեան կը կարօտի, և ուր դաս մը մարդիկ մուրացկութեան և ողորմութեան տուամարին մէջ ինկած են.

Աղքատութիւնը զանազան պատճառներ ունի, որք հետեւեալներուն մէջ կը բովանդակին.

Աննախատեսութիւն.

Մոլութիւն.

Ժողովրդեան չափազանց բազմութիւն.

Ձախորդութիւն.

Տնտեսական սխալ միջոցներ.

Հասարակային կամ առանձնական ուղղութեան մասին գործածութիւն.

Հասարակային ծախուց չափազանցութիւն.

Ժողովրդական նախապաշարմունք:

Յուզմունք և Յեղափոխութիւնք:

Աղքատութիւնը՝ կա՛մ անհատներէ կախումն ունի, կա՛մ ընկերական կազմութեան թերութիւններէ:

Կամաւոր է կամ ակամայ:

Աղքատութեան դեղերը — Արտադրութեան նշանակութիւնն ու ազդեցութիւնը.

Աղքատութիւնը պակսելոյ և անհետանալոյ համար երկու պայմանք հարկաւոր են և միանգամայն պէտք է տարածուին.

1. Թոշակաց բարձրացումն.

2. Ժողովրդոց բարոյականին ուղղութիւն:

Այս պայմաններուն երկուքն ալ ձեռք բերելու համար բազմաթիւ միջոցներու պէտք է դիմել, որոց գլխաւորները միայն հոս կը դնենք:

Թոշակները բարձրացնելու պատշաճ միջոցներն են այսպէս, բան՝ որ կենաց սատարելու դրամագլխոյ աւելնալը, և արդեանց գործունէութիւնը, կամ երկրայ

հետ միայն աշխատաւորաց թուոյն պակսիլը, ինչպէս են գաղթականութիւնք, ծննդոց նուազումը. ասկէց զատ կրթութիւնն ու բարոյականութիւնը, որով աշխատաւոր մ'իրեն հետ մրցողաց վերայ գերազանցութիւն կունենայ:

Ժողովրդոց բարոյականն ուղղելու միջոցներն են՝ բարոյական ճշմարտութեանց ընդհանրապէս և տնտեսական ճշմարտութեանց մասնաւորապէս ծաւալումը, և այն ամէն միջոցք՝ որք յանկարծ այնպիսի դիւրակեցութեան աստիճան մը կը ծնանին, որ արժանապատուութեան և նախատեսութեան զգացումները կը զարթուցանէ:

Կառավարութիւնք կրնան աղքատութեան պատճառ եղող զեղծումներն ուղղել, բայց աղքատութիւնք չեն կրնար ջնջել, և խիստ ակար չափով մը կրնան սփոփել, այնպիսի միջոցներով որք դարձեալ աղքատանալու պատճառներ են:

Աղքատութիւնը ջնջելոյ կամ սփոփելոյ նպատակաւ կազմուած ընկերութեանց կարողութիւններուն վերայ ալ յոյս դնելը ցնորք մ'է: Ընկերութիւնք խիստ անձուկ շրջանակի և խիստ յամր միջոց մ'է:

Քաղաքական վերակազմութեանց վերայ յոյս դնելն ալ ցնորք մ'է; որովհե-

ունի նշանակութիւն չունին , ինչպէս նաև ընկերական վերաձուլմանց ծրագիրներուն վերայ՝ զոր ընկերականութեան դպրոցներուն գլուխները կերազեն , վասն զի ունայն և ցնորական են ։

Որոշմութիւնն ազգասիրութեան դեղ չէ , այլ պարզ ախտանիշ , և այնպիսի պարզ ախտանիշ , որ իւր հանրապետութեանցն ունեցած խիստ անզօր է ; և կրնայ իսկ աղքատութեան սաստկանալ լինիլ , եթէ անուշադրութեամբ և անխոհականութեամբ գործածուի ։

Մարդ մի՝ որ միշտ օգնութիւն գրաներու մնացանից պաշտպանութիւն օգնութիւն գտներու տարաձայնութիւն ունի , իւրև իրեն առնելիքն եղող լնակամ միջոց կը նկատէ զայն ; ձեռքն երկնցընելով և առնուել սովորութիւն քանի թէ թշուառ փնտռելու կը փարծուի , և այլ չը մտածեր իւր ընտանիքն անկցնելէ և ուրիշի դրամովը ապրեցնելէ ։

Ցանձնի նշմարուած է որ ողորմութեան դիւանները հաստատուած երկիրներու մէջ աղքատութիւնը քաղաքներույով շատցած է ։ Նմանապէս նշմարուած է որ հասարակութեան հետ թշուառութիւնը և թշնամին կողմէ աճուած պաշտօնական նպաստները միջնապէս իրեն թշուառի յա-

ակլուած նկատուելով՝ Թուրքական իշխելուն պատճառ եղած են։

Հանձնարարէր ուղղմունքեանը, ազգային մատուցուելիք ձեռնարկութեանց ամենէն մեծն է՝ նոյն սրտին մէջ հայրենասիրութեան զգացումը զարգացնել, և անկարգ վարուց և անձնախնդրութեան ոխուր որդիները ցուցնել։

Վերջապէս՝ ազգասիրութեան զարգացնը Հնդկահայոց ընկերը համար պէտք է որ օրէնսդրին և կառավարութեանը. քանակն ազգասիրութեան հասարակային կամ հանրական պաշտօնեայքը ղարդարեցնել. պէտք է որ քաղաքային ընկերութեանն իր բոլոր գործունէութեանը, ուխտաւոր մեղութեանը ընծայէ. նախապաշարմունքն անհետացունել և քաղաքական յուզմանց և յեղափոխութեանց առաջքն առնուլ։ Բայց ամէն բանէ առաջ՝ այն մարդոց անհատական շահերը պէտք է, որք ձախորդութեան կամ անկարգ վարուց երեւան ազգասիրութեան ուժեղութեան մէջ ինկած են։ Այսպիսիները չարաչար կը որոնային, ներէ է արտաքինութեան ձեռք բերելոյ համար յայտնեցին կամ յաւագոյն կենդանութեան մէջ մեծագոյն զնելն, կամ այլոց առատաձեռնութեանը, և կամ ուրիշ որ կը է ընկերական կարգաւորութեան։

Ընկերական սանդուղին վերայ վե-
րակացնելու կամ բարձրանալու. միակ ե-
ղանակ մը կայ, և ոչ երկու: Նա որ զայն
մի չունի, այն ալ է, զինքը իւր ժամանակը
շահաւոր կերպիւ և շարունակաբար գոր-
ծածել, իւր թոշակին մէկ մասը խնայու-
թեամբ պահել և [illegible] կամ [illegible]-
թական դրամագլուխ մը կազմել, [illegible]-
քըն կամ [illegible] գործենել,
կամ ուելի հնարութիւն ու յաջողակու-
թիւն ստանալ:

Ինչ որ ալ պատահի, ինչ միջակի մէջ
ալ որ մարդ գտնուի, ինքն ու [illegible]-
նը այն ալ չէ, [illegible]
ու [illegible]:

ԳԼՈՒԽ ԻԲ.

ԸՆԿԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ. — ՀԱՒԱՍԱՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Ընկերականութեան և հաւասարականութեան այլ և այլ դրութիւնքը. — Յուլիսեան ընկերական աշխատանոցները. — Անիշխանութեան, [illegible] և այլ [illegible]:

Ընկերականութեան և հաւասարականութեան այլ և այլ դրութիւնքը.

Արդի ընկերութիւնը՝ քաղաքակրթեալ երկիրներու մէջ անհատական սեփականութեան և ազատ մրցման վրայ հիմնեալ է, որոց վրայ խօսուեցաւ Ը. և Թ. գլխոց մէջ:

Երբոր մէկը պատմութիւնն ուսանի, և հին ազգաց, ինչպէս նաև բարբարոս կամ նուազ քաղաքակրթեալ ժողովրդոց ընկերական վիճակը նկատէ, կը տեսնէ թէ մարդկային այն ընկերութիւնք, որոց մէջ անհատական սեփականութիւնը նուազ յառաջացեալ, և աշխատութեան ու փոխանակութեան ազատութիւնը նուազ զարգացեալ է, զօրութիւնը, դիւրակեցութիւնն ու քաղաքակրթութիւնն-ալ նոյն համեմատութեամբ նուազ են:

Սակայն ժամանակիս գրիչներէն ու փիլիսոփաներէն ոմանք՝ որք կուսակցներ ունեցան և տակաւին ունին, մասնաւոր պատրաստօք կարծեցին թէ կրնան ընկերական այնպիսի կազմակերպութիւններ երևակայել, որոնք սեփականութեան և ազատ մրցման սկզբունքը կարելի էր ջնջել արտադրողաց և սպառողաց, փոխանակողաց և գնողաց մէջէն :

Այս ընկերական կազմակերպութեանց բովանդակութիւնն է որ Ընկերականութիւն և Հաւասարականութիւն կոչուեցաւ :

— Ընկերականութիւն, որովհետև ընկերութիւնը վերակազմելու նպատակ ունին, կամ որովհետև ընդհանուր և համաշխարհական ընկերակցութեան գրութիւններ կը քարոզեն :

— Հաւասարականութիւն, որովհետև ամենն ալ ուղղակի կամ անուղղակի ընչից հաւասարութեան գրութեանց կը յանգին :

Այս ամեն ամբողջական մասնաւորութեանց մէջ սա ենթադրութեանն ճանչցած կերևին թէ իմ և քուդ զանազանութիւնը, սեփականութեան բնազդումն և անհատականութեան չափն՝ որ ամեն բանէ առաջ իր անձն և իրայիններուն հոգալ կուտայ, կրնայ մարդոց

պտուղն ․ Քննելի ․ Իսկ [illegible] հա-
կառն ընդ նորա [illegible] ընկերակցին. չունի պտղա-
ւորել , և այս [illegible] [illegible] [illegible]
զօրութիւնն [illegible] [illegible] ․ որոց [illegible]
չունի կրկնակ տալ [illegible] ․ Իսկ անձինն և
ընտանեաց [illegible] ․ Իսկ [illegible] այս-
պիսի բարեպաշտական քննութեան մէջ փորձու և-
լով՝ կրկնակի առաքինի [illegible] առաքելու-
թեան ներքև անձնաւորութեան 'ի միա-
ոքին աշխատողը և տեսանելութեան, նախա-
սիրութեան, և ընկերութեան տարիք ան-
դամոց հետ [illegible] [illegible]

Այս թանձր ցնորքը՝ մարդկային ամեն
ցեղերու, ամեն ժողովրդոց և ամեն քա-
ղաքակրթութեանց էութեան [illegible]
կը հերքուի ․ Միաբանութեան կամ հա-
սարակութեան, աշխատելոյ և [illegible]
րութիւնը բացատրի [illegible] հասարակու-
թիւն [illegible] [illegible] է մտն-
քերու մէջ ․ Իսկ [illegible] [illegible]
թեան ներքև և միայն հասարակ, անհատ-
ոից մէջ, ընտանիքէ դուրս, որ ընկերա-
կան [illegible] և [illegible] [illegible] չունը
կը [illegible] ․ [illegible]
կը [illegible] [illegible] [illegible]
յութեան [illegible] և [illegible]
[illegible] [illegible] զօր [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ․ ․ ․

ընկերակցանութեան մէկ մեծամեծն ալ ազատութեան պաշտպաններուն տարրերն հեր-պետ ընդհարումներուն կը պաշտպանէ՝ ար-ուեստագիտական ձեռնհասութիւններ վարելոյ և անհատական ձեռնարկութիւններ ընելոյ հա-մար, որք անհատական ձեռնտուութեան և քաղաքացւոց ազատ գործունէութեան կը վերաբերին ։ Այս դրութեան՝ ձեռնտու-թութեան, այնէն մէկ ճիւղերն ընկերական գործարաններ ; և գործաւորք ալ կառա-վարութեան պաշտօնեաներ կը դառնան, և այսպիսով կը լինի ձեռնտուութեան հօ-գին և կեանք եղող ազատ մրցման ար-տադրութիւններուն տեղը մէկ և անեղծ սուղ արտադրել, քաղաքացւոց մեծամ-րակին և բարոյական ծրութիւնը անկա-րանալով ։ և [illegible] հասարակութեան այն է կառավարականութեան ձեռներէ ։

Այս դրութիւնն է որ անելի մեծամեծ-ւորութեամբ Ընկերականութեան կազմակերպու-թիւն կոչուեցաւ ; [illegible] [illegible] ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ձեռնտուութեան կենդանա-բար և [illegible] չարժառութիւն եղող անհա-տական չահն ու մրցումը ջնջելով՝ ազատու-թութիւնը կաշկանդելէն է ։

Ասոր հակառակ կան որք ընկերականու-թիւն բառին ընկերակցութեան և ընկե-րական գործունէութեան հոմանիշ դը. հասկնալ

րին ։ Ցաւալի շփոթութիւն մ'է այս ։

Միաւորականութեան և ազատութեան դրութենէն տարբեր կերպիւ աշխատութիւնն ու ընկերութիւնը վերակազմել ուզող ընկերական հեղինակաց առաջարկած ձևերուն մանրամասն պարագաները զանց ընելով, միայն անոնց յառաջ դրած բաշխման սկզբունքը քննենք ։

Բաշխման ընկերական սկզբունքները.

Ոմանք ընկերական կարգ մ'առաջարկեցին, որոյ մէջ բաշխումն այս սկզբան զօրութեամբ պիտի լինէր. Իւրաքանչիւրին իւր կարողութեան համեմատ. Իւրաքանչիւր կարողութեան՝ իւր գործոց համեմատ։

Բայց գործոց արժէքն ու կարողութիւնըն արդարութեամբ կշռելու համար՝ ծըրաջան կարողութեանց ազատ մրցումէն լաւագոյն միջոց հնա՞ր է գտնել ։

Առանց այս ազատ մրցման՝ մարդկային բնազդմունքը բռնաբարող կամականութեան և հաւասարականութեան կը հասնինք, և այս ազատ մրցմանց վերոյիշեալ սկզբունքն ուրիշ բան չյայտներ, այլ միայն քաղաքակրթեալ երկիրներու ընկերութեանց մէջ տեսնուածը, ուր ամենէն ծրաջաններն ու յաջողակներն ընդհանրապէս ամենէն՝ աւելի վարձատրեալ

էն և ամենէն աւելի բարգաւած։

Բանուորներ ու ընկերական անհետեւեթ կարգ մ'առաջարկեցին, որոյ մէջ բաշխումն այս սկզբան գործութեան պիտի ըլլար. իւրաքանչիւրին իւր աշխատութեան, դրամագլխոյն և տաղանդին համեմատ՝ 3/12 րդ աշխատութեան, 4/12 րդ դրամագլխոյ, որոյ մէջ կը համարուի հողն ալ, և 5/12 րդ ալ տաղանդի տրուելով։

Առանց այս առաջարկութիւններուն կամահաճութեանն և տաղանդն աշխատութենէն զանազանելու անհնարութեան վրայ կանգ առնելոյ՝ կրնանք թէ, առանց աշխատաւորաց և դրամագլխատերաց մէջ առաջարկի և խնդրանաց ազատութեան՝ այսպիսի բաշխում մ'անհնարին է և կամահաճութեան ու հաւասարականութեան միայն կրնայ յանգիլ. արդ՝ այս ազատութեամբ՝ վերոյիշեալ սկզբունքը՝ քաղաքակրթեալ երկիրներու մէջ տեսնուածը միայն կը յայտնէ, ուր աւելի տաղանդ ունեցողներն՝ աւելի աշխատողներն և աւելի դրամագլուխ ունեցողներն՝ աւելի կը շահին։

Բուն հաւասարականք առաջարկեցին այնպիսի ընկերութիւններ կազմել, որոց մէջ իւրաքանչիւր ոք մի և նոյն բաժինն ունենայ, և թոշակաց հաւասարութիւն

լինի, կամ այնպիսի ընկերութիւններ կազմելով, որոց մէջ քաղաքական ու կրօնական [illegible] հանդիսաւոր խօսքեր ըսուին:

Այս տեսակ ընկերութիւնք հնարաւոր լինելու համար, հարկ կը լինի որ մարդ-կային ընդունակութեանց ամբողջ անելի [illegible] եւ քաղաքական զգացումն ու գաղափարը կարենալ մարդոց մտքէն. հարկ կը լինի որ իւրա-քանչիւր որ ամենուն համար աշխատել իշխանութեան գործակալներու վարչու-թեան նախընթաց եռանդով ու անձնուրացու-թեամբ. հարկ կը լինի որ իշխանութեան գործակալներն այն նոյնպէս անձնուէր ու անշահասէր լինին. ամէն ջանադրութեամբ ի-րենց ժողովրդեան գոհ եւ ջերմեռանդ [illegible] յաջողեցնելու մտածմամբ լինին:

Միով բանիւ, հարկ կը լինի որ հրա-մայողներն ու հնազանդողներն ալ հրեշ-տակներ լինին: Վերջապէս անհնարին հը-նարաւոր լինի:

Աշխատութեան և Օգնութեան Ընկերութիւնք.

Ընկերականութեան գաղափարաց կողմ-նակիցներն ուզեցին որ քաղաքական սահ-մանադրութիւնն ամեն մարդոց ապրելու իրաւունքը, կամ ուրիշ կերպ խօսելով՝ աշ-խատութեան կամ օգնութեան իրաւունքը հրատա-րակէ:

Ապրելու իրաւունքը ծնած ժամանակ-

նիս կ՚ստացուի. մարդկային ոչ մէկ իրաւունք կրնայ զայն օրինաւորապէս մեր ձեռքէն խլել. բայց փոփոխ բնութեան՝ այն է, արդիւնք ... անջամանկաւորեալ է ։ Միւս կողմանէ, արդիւնք իրաւունքը՝ մեր նմանեաց և հետեւաբար մարդկային ընկերութեան միասին՝ արդիւնք իրաւունք չեն կրնար կը հետ։

Աշխատութեան իրաւունքն է, քան ընկերականաց կատարելութենէն գործ կամ աշխատութիւն խնդրել. որ ուրիշ կերպիւ չկրնար տալ, բայց եթէ քաղաքացւոց եկամտից մէկ մասն այսպիսի գործածելով։ կրնամ կը հետևի թէ՝ աշխատութեան իրաւունքն՝ ուրիշի սեփականութեան վերայ իրաւունք եղած կըլլի, այսինքն բռնաբարումն այն սեփականութեան՝ որ ընկերական շէնքին հիմն է ։ Ուրեմն՝ աշխատութեան իրաւանց՝ հրատարակումն ու գործադրութիւնը՝ հարկաւ չափազանցութեան և հասարակականութեան կառաջնորդէ ։

Օգնութեան իրաւունքն ալ նոյն բանն է՝ ուրիշ բառերով յայտնուած ։

Աշխատութեան իրաւանց ազատ չէ. չփորձել ուշադրութեան արժանի հետ, զոր տասնըութերորդ դարու տնտեսագէտք՝ Թիւրկօ եւ Գաղղիական ատենին յեղափոխութիւնը

հրատարակած են ընդդէմ այն իրաւանց որ Թագաւորական իշխանութիւնն յանիրաւի կը յաւակնէր՝ աշխատելու իրաւունք շնորհելով իբրև արտօնութիւն կամ առանձնաշնորհութիւն, և այս ալ ոչ ձրիաբար։

«Աստուած, կըսէին Թիւրկօ և Լուի ԺԶ մարդուն կարօտութիւնները ճանչող և աշխատութեան ապաւինութիւնը հրամայական հըրամայականաց մէջ, մարդոց պիտոյքներ տալով և աշխատութեան միջոցն. անոր համար հարկաւոր ընելով՝ աշխատելու իրաւունքն ամեն մարդոց սեփականութիւն ըրաւ, և այս սեփականութիւնն ամեն սեփականութեանց առաջինն, ամենէն նուիրականն և ամենէն անկապտելին է։

ԳԼՈՒԽ ԻԹ.

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ — ՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԻՒՆ — ԵՂԲԱՅՐՈՒԹԻՒՆ.

Ազատութիւն և կուսակցութիւն — Հաւասարութիւն օրէնքի առջև և հաւասարութիւն վիճակաց. — Եղբայրութիւն.

Այս ձևագիրն երկու անգամ Գաղղիոյ դրօշին վրայ արձանագրեցաւ, և յաճախ 'ի վկայութիւն կը բերուի իբրև

արդի քաղաքակրթութեան և տնտեսական յառաջադիմութեան սկզբանց բովանդակութիւն ։ Այս նկատմամբ քանի մի բացատրութեանց կը կարօտի ՝ որովհետև զայն կազմող երեք բառերն յոյժ տարբեր կերպիւ կրնան մեկնուիլ ։

Ազատութիւն և կարգաւորութիւն .

Յեռանք որ ընկերականութիւն անուամբ ճանչուած փորձառութեանց հաւաքածոյն՝ Քաղաքական տնտեսութենէն կը տարբերի ՝ որովհետև Ընկերականութեան սկզբունքը՝ որոյ վերայ կը յենու Քաղաքական տնտեսութիւնը ՝ չընդունիր ՝ որովհետև Ընկերականութիւնը մարդոյն հնարուած ընկերական արուեստաւոր կազմակերպութիւն մի կերազէ ՝ մինչդեռ Քաղաքական տնտեսութիւնը կուսուցանէ թէ պէտք է թողուլ մարդկութիւնը որ ՝ նախախնամութեան տուած բնազդմանց և բնական օրինաց համեմատ ազատութեամբ զարգանայ ։ Ընկերականութիւնն զմարդ իբրև անպատասխանատու մանուկ կը նկատէ ՝ զոր գործունէութեան ամէն մէկ ճիւղին մէջ առաջնորդել պէտք է ՝ մինչդեռ Քաղաքական տնտեսութիւնը զայն ազատ և իւր գործոց պատասխանատու հասունտարիկեայ՝ կուզէ

որ ամէն բանի մէջ ինքնորոշութիւնն տը-ւի անոր :

Ուրեմն Ընկերավարութիւնն ինչպէս որ Սեփականութիւնը չճանչեր, այնպէս ալ Ազատութիւնը չճանչեր : Առաջարկի եւ խնդրանաց օրէնքն եւ մրցման գործողութիւնը մերժելով, աշխատութեան ազատութիւնը կը բռնաբարէ, զոր քաղաքական տնտեսութիւնը Սեփականութեան սկզբան հետ դրած՝ եւ հետ ընկերութեան կեանքը սնուցանող անհրաժեշտ պայման կը հռչակէ :

Հաւասարութեան սկզբանց դէմքը եւ Հաւասարութեան Էկերոց .

Հաւասարութեան մէջ ալ նոյն անհամաձայնութիւնը կայ .

Քաղաքական ընտրութիւնը՝ 1789ի Գաղղիական յեղափոխութեան Հռով՝ իրրեւ արդարութեան սկզբունք եւ իրաւ ազատութեան հետեւ քաղաքացիութեան մէջով կը հռատարակէ օրինաց առջեւ հաւասարութիւնը, սակայն ամէն քաղաքացւոց իրաւանց ու պարտուց ամփոփ հաւասարութիւնը՝ . Թէ՛ իր խմանութեան եւ դասակարգեն ասանինից կերպէ պաշտպանութիւնները, եւ թէ՛ Հայաստանեայցն պաշտամանց եւ զինուորական առաջնութեանց

հաւանելու մասին. միով բանիւ՝ այն ամեն քաղաքային և քաղաքական իրաւանց և պարտուց մասին՝ զորս քաղաքացիք կրնան ձեռք բերել ընկերութենէն. — Միւս կողմանէ՝ այն ամեն պարտեաց մասին՝ որք երկրի կամ պետութեան մը քաղաքացւոց վերայ կը դրուին:

Ընկերականութիւնն աւելի հեռու կերթայ. Հաւասարութիւն ըսելով միճակաց հաւասարութիւն կը հասկնայ, այսինքն կենաց և աշխատութեան հաւասարութիւն, թոշակաց հաւասարութիւն, և մինչև իսկ իւրաքանչիւրին ախորժից համեմատ արտադրութեանց բաշխում. միով բանիւ հաւասարաչափութիւն:

Այս պահանջումն իրաց բնութիւնը չը ճանչել է. որովհետև անհաւասարութիւնը, որ ընկերական սանդուղէն վեր ելնելու ազատութեամբ կը փոխարինի, այս աշխարհիս օրէնքն է.

Ոմանք քաջառողջ, կորովի և համեմատեղ կը ծնին, ոմանք հիւանդոտ և տկարամիտ, ոմանք հարուստ կամ երջանիկ ծնողներէ կը ծնին, ոմանք թշուառ ծնողներէ:

Ոմանք բարեբեր երկիրներու մէջ քաղցր և առողջարար կլիմաներու ներքեւ կը ծնին, ոմանք անբեր հողերու վրայ սառնային կամ ջերմջերմ եւ կամ վատա-

ռողջ կլիմաներու ներքեւ, անդադար ո-ղողմանց գետնաշարժներու եւ ժիւնակոյ-տերու եւ այլ հարուածոց ենթակայ կ'ծնին։

Ոմանք բաղդաւոր են իրենց ձեռնարկու-թեանց մէջ, ոմանք անյաջող, միօրձութեանց և վնասուց կըհանդիպին և կորքստատնան։

Չու ընտանեաց Հայր մը, իւր ծնողաց նեցուկ մը, մարդկութեան բարերար մը կը-մեռնի կամ ախտաւոր ու անկար կ'լինէ-նալ անդին՝ անօգուտ դատարկապէր և ա-նասուն մարդ մը քաջառողջ կեանք կը վա-յելէ։

Մեզ տրուած չէ բացատրել այս տար-բերութեանց պատճառը, որոց համար բա-զմական խաստատուհբք եւ կրօնքը միմթա-բար լռութիւններ կընեն։

Այս զանազանութիւնները և բնածին հանգամանաց, երկրի, կլիմայի, ծնողեան, առողջութեան, հարստութեան այս հա-կապատկերներն՝ անթիւ տարբերութիւ-ններ կը գտնեն մարդոց մէջ. այսինքն ան-հաւասարութիւն հարստութեանց և ան-հաւասարութիւն վիճակաց, որ գերմարդ-կային իմաստութեան մը կախում ունե-ցող յարակից տիեզերական և բնական կարգութիւն մ'է, և որոյ համար չկրնար ընկերութիւնը մեղադրուիլ։

Սակայն անհաւասարութեան ախտա-

կան, պատճառներ ալ կան, անիրաւու-
թեանց, զեղծմանց և սխալ օրինաւորու-
թեանց [illegible]՝ զորս գիտութեան պաշ-
տօնն է ցոյց տալ [illegible] բերել. որոնք ալ զէ
բաւական տալ. քանզի որ [illegible]
զեղծումն ու [illegible]
ցուցուցին, և քանի որ [illegible] կար-
գին վերաբերող նոյն [illegible] է։ Անհա-
ւասարութեան [illegible]
[illegible] կենսական [illegible]ու-
թեան յառաջադիմութեան, որոնց ա-
մենէն աւելի կը նպաստէ, [illegible] և
[illegible] ճշմարտութեանց ծնունդն է։

Հարստութեանց անհաւասարութիւ-
նը, որոց երկու ծայրերն են աղքատու-
թիւն և հարստութիւն, ու չափաւորութիւնը
[illegible] աստիճան [illegible] բայց
այս անհաւասարութեանց [illegible] ընկեր-
բնական և նախախնամական [illegible]
ալ չեն կրնար [illegible]։ Մարդկութեան
[illegible] է՝ նախախնամութեան [illegible]
կազմութեան մէջ, և [illegible]
[illegible] յառաջադիմութեան
[illegible]
[illegible]
թիւնը կը գրգռէ [illegible]
թեան [illegible] մէջ [illegible]
[illegible]

Եղբայրութիւն.

Ընկերականութիւնն և փոխադարձական [illegible] հասարակացն չեն նաև: Եղբայրութիւն [illegible] միայն, որ հասարակաց [illegible] [illegible] է [illegible]:

Ընկերականութեանց [illegible] [illegible] այս [illegible] [illegible] [illegible] թէ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] որ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: Այս [illegible] [illegible] [illegible] որ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] զի ողորմութիւնն [illegible] [illegible] ազ հա-[illegible] [illegible]:

Փոխադարձական [illegible] այս են-[illegible] [illegible] կը ցուցնէ: փոր-[illegible] [illegible] կը հաստատէ թէ [illegible] ողորմութիւնը [illegible] ար-[illegible] ու [illegible] [illegible] [illegible]: և թէ [illegible] ողորմութիւնն [illegible] [illegible]

մ՚է ։ Ազատ , ինքնայօժար և հանճարեղ ողորմութեան զգացումն յարգելով ու զովելով հանդերձ , կըսէ աղքատաց թէ ողորմութեան հոգին մեծ անուամբ մ՚ստանալու տրամադիր չէ , և թէ պաշտօնական կամ անհատական ողորմութիւնը խիստ թեթեւ դարման մի կու տայ իրենց տառապանաց ։ Իրենց համար ամենէն անվրէպ և ապահով միջոցն է ինքնին իրենց բարեկեցութեան աշխատիլ՝ անդուլ քաջութեամբ , յարատեւ ճգամբք , խիստ տնտեսութեամբ և հանճարեղ նախատեսութեամբ , ինչպէս որ ըսած ենք ԻԶ րդ գլխոյն մէջ՝ ժողովրդոց աճման վերայ խօսած ժամանակնիս , և ԻԷրդ գլխոյն մէջ՝ Աղքատութեան և Ողորմութեան վերայ խօսած ժամանակնիս ,

ՎԵՐՋ

ՍԿԶԲԱՆՑ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵԱՆ.

ՌԻՔԱՐՏՈՍԻ
ԻՄԱՑՈՒԹԻՒՆԸ
ԿԱՄ
ՀԱՐՍՏՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԲԱՆ*

ՖՐԱՆՔԼԻՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԷՆ ԳՐՈՒԱԾ

Սիրելի՛ ընթերցող․

Լսած եմ թէ հեղինակ մ'երբ տեսնէ՝ որ իր գրուածներն ուրիշ գլխաւոր հեղինակներէ յարգանօք կը յիշուին, մեծ բերկրութիւն կ'զգայ։ Այս բերկրութիւնը քիչ անգամ պատահած է ինծի վայելել. որովհետեւ, որչափ որ առանց սնափառութեան կրնամ ըսել թէ քառորդ դարէ 'ի վեր տարեցոյց շինողներուն մէջ նշանաւոր համբաւ մ'ունեցած եմ, բայց և այնպէս, չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ, ուրիշ տարեցոյց շինող եղբայրակիցներուս կողմէն իմս քիչ անգամ գովեստ լսած եմ, ոչ ալ հեղինակ մի զիս յիշած է. այնպէս որ, եթէ գրական աշխատութիւններս իրա-

---

* Աշխատասիրութեան ու խնայութեան վրայ գեղեցիկ խրատներ պարունակելուն համար արժան համարեցինք թարգմանել։

կան չափ չքերէին ինձ, դովեստից սովը գլխ բոլորովին պիտի յուսահատեցնէր։

Եզրակացուցի վերջապէս թէ իմ արժանեացս [illegible] ժողովուրդըն էր, որովհետեւ տարեցույց կը գնէր. մանաւանդ որ՝ առանց ձանձրութեան՝ աշխարհի մէջ [illegible] կը տեսնէի որ իմ խրատներս յաճախ կը յիշէին սա ունալ. «բարեկամ Ռիգարտոս այսպէս կըսէ» ըսելով։ Այս բանը բերկրութիւն պատճառած է ինձ, և հաստատած թէ ժողովուրդըն ոչ միայն իմ խրատներուս կարեւորութիւն կուտար, այլ և կը յարգէր, և կը խոստովանիմ, որ իմ առածներս յիշեցընելու և յաճախ կրկնել տալու համար՝ ես ալ երբեմն մէջբերաբար յիշած եմ։ Ասկէց կրնաք հասկնալ թէ որչափ գոհութիւն պատճառած է ինձ հետեւեալ դէպքը որ պիտի պատմեմ.

Անցեալ օր ձիով տեղ մ'անցած ժամանակս տեսայ որ աճուրդի մը պատճառաւ շատ մարդիկ հաւաքուած էին հոն։ Աճուրդին ժամը դեռ եկած չըլլալով, մարդիկը ժամանակնին նեղութեան վրայ կը խօսէին իրարու հետ. հոն մազերը ճերմկած և [illegible] հագուած ծերունի մ'ալ գտնուելով, խօսակցողներէն մին անոր դառնալով ըսաւ. «Հա՛յր, Դուք ինչ

կը խորհիք այս ժամանակիս վերայ։ Այս ծանր տուրքերն երկիրը չաւրի՞, փճացնեն ։ Ի՞նչպէս պիտի կրնանք վճարել։ Ի՞նչ խորհուրդ կուտաք մեզ ։»

Ծերունին քիչ մի խորհելէ ետեւ պատասխանեց. «Թէ որ իմ կարծիքս առնուլ կուզէք, քիչ խօսքով յայտնեմ ձեզ, որովհետեւ «Խօսք հասկցողին մէկ խօսքը բաւական է», և «Գրիչը խօսքով չլենար» կըսէ Բիքարտոն։ Այս խօսքին վրայ, հոն գըտնուողները ծերունւոյն շուրջը բոլորուելով աղաչեցին որ խօսի։ Ծերունին ալ այսպէս խօսեցաւ ։

Սիրելի՛ բարեկամք և բարի՛ դրացիք. Իրաւ է որ տուրքերը շատ ծանր են, սակայն թէ որ տուրքը կառավարութեան վճարելիքնիս միայն լինէր, կրնայինք դիւրաւ վճարելով յոյս ունենալ. բայց մեք ուրիշ խել մը տուրքեր ալ ունինք որ աւելի ծանր են. օրինակի համար կառավարութեան տուածնուս կրկնապատիկը մեր ծուլութեան, եռապատիկը մեր հպարտութեան, և քառապատիկն ալ մեր անխոհեմութեան կը վճարենք ։

Ասոնք այնպիսի տուրքեր են զոր հարկապահանջները չեն կրնար բնաւ պակսեցնել, սակայն եթէ մեք բարի խրատ մտիկ ընող մարդիկ ենք, տակաւին յոյս մի կայ-

մեզ համար ։ « Երբոր դու քեզ օգնես , Աստուած ալ քեզ կ'օգնէ ։ կըսէ Ռիչարտոս իր 1758ի տարեցոյցին մէջ ։

1. Եթէ գտնուէր այնպիսի կառավարութիւն մը , որ մեր ժամանակին տասնէն մէկն իր ծառայութեան նուիրելու հարկադրէր մեզ , սաստիկ շատ ծանր կուգար մեզ այս պայմանը . բայց մեր մէջէն շատեր՝ աւելի բուռն կերպիւ հարկատու եղած են իրենց ծուլութեան ։ Եթէ պարապ անցուցած կամ անօգուտ բաներու վատնած ժամանակնիդ հաշուէք , ըսածիս ճշմարտութիւնը կը հասկնաք ։ Դատարկութիւնը նեղութիւններ կը բերէ իրեն հետ և մեր կեանքն զգալի կերպիւ կը կարճեցնէ ։ « Դատարկութիւնը ժանգի կը նմանի , կըսէ Ռիչարտոս , աշխատութենէ աւելի կը մաշեցնէ ։—Միշտ գործածուած բանալին փայլուն կըլլայ ։ —Եթէ կենաց յարգը գիտէք , ժամանակնիդ պարապ մի' անցունէք , որովհետև կեանք ըսուածը ժամանակն է » ։ Որչափ ժամանակ կը զոհենք պէտք եղածէն աւելի քնանալու համար ։ Չենք միտեր թէ քնացող աղուէսն հաւ չկրնար որսալ . և թէ գերեզմանին մէջ շատ ժամանակ ունինք ննջելու » ։ Եթէ ժամանակը հարստութեանց ամենէն թանկագինն է , ժամա-

նակին կորուստն ալ շռայլութեանց ամե-
նէն մեծն է ։ «Կորուսած ժամանակը նո-
րէն ձեռք չգար», և մեր բաւական երկար
համարած ժամանակը խիստ կարճ կու-
գայ միշտ» կըսէ Ռիչարտոս ։

Ուրեմն, քանի որ կարողութիւն ու-
նինք, քաջութեամբ աշխատինք ։ Եթէ
մտադրութիւն ունենանք, քիչ յոգ-
նելով շատ գործ կը տեսնենք ։ «Ծուլին
համար ամեն բան դժուար է, իսկ ջանա-
սէրին համար դիւրին ։ — Առաւօտուն ուշ
ելնողը՝ բոլոր օրը կանձրկի, և մինչև որ
գործի սկսի, իրիկուն կըլլայ ։ — Ծուլու-
թիւնն այնչափ ծանր կը քալէ, որ աղ-
քատութիւնը շուտով կը հասնի ետևէն ։
— Ձեր գործերը դուք յառաջ քշեցէք, որպէս
զի գործերը ձեզ չքշեն ։ — Իրիկուան կանուխ
պառկիլն և առաւօտուն կանուխ ելնելն
առողջութիւն, հարստութիւն և խելք կը
բերէ մարդուն ։ » Յաջող ժամանակի փա-
փաքիլ ու սպասելն ի՞նչ կընշանակէ ։ Եթէ
գործել գիտնանք, ժամանակը լաւի փո-
խելը մեր ձեռքն է ։ Ռիչարտոսի ըսածին
պէս, «փութաջանութիւնը բաղձալով չըլ-
լար, և յուսով ապրողն անօթի կը մեռնի ։ »

Առանց աշխատութեան շահ չկայ ։
— Քանի որ հողեր կամ ագարակներ չու-
նիմ, ձեռօքս ալ որ է՝ աշխատիմ. կամ եթէ

ունիմ, ծանր տուրքեր դրուած են անոր վրայ։ «Արհեստ մ'ունեցողն ագարակ մը ունեցողէն աղէկ է» կըսէ Ռիքարտոս Իմաստունը։ Արհեստը շահ ալ կը բերէ, պատիւ ալ․ բայց պէտք է արհեստին ետեւէն իյնալ ու գործել։ Այսու մէկ ող, արհեստը կամ ագարակը չեն կրնար տուրքերը վճարելու օգնել։...

Աշխատասէր մարդն անօթութենէ վախնալիք չունի։ «Անօթութիւնն աշխատասէր մարդուն դռնէն ներս կը նայի, բայց չհամարձակիր մտնել»։

Դատաւորներն պաշտօնեաներն ալ չեն կրնար հոն մտնել, որովհետեւ պարտքն աշխատութեամբ կը վճարուի, իսկ յուսահատութեամբ կը մեծնայ։ Գանձ գտնելու կամ հարուստ ազգականներէ ժառանգութիւն ձեռք ձգելու պէտք չունիք։ «Ջանասիրութիւնը բախտաւորութեան ձեռք կը բերէ, և Աստուած բան չխնայեր աշխատողէն»։

Ծոյլին քնացած ժամանակին՝ դուք արտերնիդ մշակեցէք. թէ՛ ուտելու և թէ վաճառելու ցորեն կունենաք։ Աշխատեցէք այսօր, վասնզի կրնայ ըլլալ որ վաղն աշխատելու արգելք մ'ունենաք։ Այս պատճառաւ է որ Ռիքարտոս կըսէ․ «Մէկ այսօրը երկու վաղուան կարժէ», և թէ՝ «ինչ որ կըր-

նայք այսօր ընծայ՝ փառաւոր մի թագուհի ։»

Եթէ աշխատասիրութեան մարդու մի ծառայ քննէիք չէիք տեսնէր երբեք ձեզ այսքան հանդարտ տեսնէիք։ Որդ՝ քանի որ դուք ձեր ունէիք էք տեսնէիք։ Երբոր ինքնիրենին անց որ ծուլութեան մէջ տեսնէք որովհետեւ չառ ընծայէք գործերը ունիք թէ՝ ձեզ թէ՝ ձեր ընտանեաց, և թէ ձեր երկրին համար։

Սորենմ առ ուսումն կանուք երէք որպէս զի [illegible] աշխատասիրու [illegible] ծագած ծանօթանալ չգուք։ «Ահա փառ մարդ մը՝ որ դեռ [illegible] բնաւ մի դանդաղութիւն գործի սկսեցէք. ձեռքերնիդ գործերնիդ մարձեցուցէք՝ և յիշեցէք Աստուածաշունչ խօսքը թէ՝ «Ջեռքը ձեռնաց անգութեան կառավարել մուկ չիշխար բանի։»

Գիտէի ըսէք թերեւս թէ «ընծայէք չառհալ բայց ուժս չբաւեր»։ Կարելի է բայց համբ և յարատեւութեան ունեցէք ։ Հրաշքներ կը գործէք։ «Կաթիլ կաթիլ փորող ջուրը վերջապէս քարը կը ծակէ —

Աշխատասիրութեան և համբերութեան մուկը [illegible] մ'առասանը կըկտրէ, և փղերն տարապարհ մը համառնեալը մեծ դժնդակ [illegible] կը կարէին կերակուր ։»

[illegible] թէ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

Այգ. Հարցման պատասխանները համար Ռիքարտոսի դասծը կցանեմ. «Թէ որ հանդըստութեան արժանի ըլլալ կուզէք, ձեր ժամանակը լաւ գործածեցէք. քանի որ մէկ բոպէին տէրը չէք, մէկ ժամ պարապ մի՛ կորսնցնէք։ — Հանգստութեան ժամերն ալ օգտակար բան մ'ընելու ժամանակ են։» Միայն ժրաջան մարդը կրնայ այս անսակ հանգստութիւն մը ձեռք բերել. ծոյլ մարդոց ձեռք բերելիք բանը չէ։ Հանգիստ կեանքն ու անգործ կեանքն իրարմէ շատ տարբեր բաներ են։ Կը կարծէ՞ք որ ծուլութիւնն աշխատութենէ աւելի հանգիստ պատրաստէ ձեզ։ Շատ կը սխալիք. վասնզի ծուլութիւնը հոգեր կը ծնի, և առանց հարկի հանգստութիւնը ձանձրոյթ և վիշտ կը բերէ։

Շատ մարդիկ կան որք առանց աշխատութեան՝ միմիայն խելքը բանեցնելով առջև կուզեն, բայց դրամագլուխ չունենալնուն պատճառաւ չեն կրնար յաջողիլ։ Աշխատութիւնն՝ ընդհանրապէս՝ դիւրութիւն, առատութիւն և պատիւ կը բերէ իր հետ։ «Զգուշաւորութեան, խոհեմ փափաքողներուն ետեւէն կը կրկնէ միշտ — Ֆրանքլին մեծանուն ժրաջան կինն երջանիկ. առանց չարակի չափաւորութեան որ կորսնցնէ և աշխատողներու տէր եղայ, ամէն մարդ բարև կու-

տայ ինձ» կըսէ Ռիքարտոյ ։

2. Բայց մինակ աշխատասիրութիւնը բաւական չէ․ այլ պէտք է նաեւ հաստատամտութիւն կանոնաւորութիւն եւ սիրայօժ ունենալ․ մեր գործերը մեր ձեռօքն ու ինքզինքը տեսնենք եւ բարոյական ուրիշին չկարօտիլ։

Տեղ մը տեղ փախուստ ձառ մը. կամ յանկարծ ընդհանուրն փորձանք ընտանիքը մը չեմ տեսած․ կըսէ Ռիքարտոյ հաստատ կեցուցելուն․ չափ յաջողին․ Ուրիշ տեղ մ՚այ սա խօսքերը կըսէ․ «Երեք անգամ տանէք տան փոխադրութեան երկիւղեալի մը չափ վնաս կըրէ։ — Դուք խնամութիւնը պահեցէք որ խանութն ալ ձեզ պահէ։ — Թէ ձեր գործը կատարել կուզէք, գացէք անձամբ. գլուխը կեցէք․ իսկ թէ կուզէք որ չկատարուի՝ ուրիշը ղրկեցէք։ — Երկագործին՝ տասն բերք տալու համար՝ պարին դուռն ինք այցը է. անդին — Տէրոջ մը աչքն իր երկու ձեռքէն աւելի գործ կըկատարէ։ — Անհոգութիւն՝ գիտութենէ աւելի վնաս կը բերէ։ — Գործաւորներուն վերայ չհսկելն՝ իր քսակն անոնց ձեռքն յանձնել է ։»

Ուրիշ վրայ չափէն աւելի վստահութիւնը շատ մարդոց տուները փլուցած է. որովհետեւ Ռիքարտոյի բառերին այն՝ այս աշխարհի գործերուն մէջ՝ ուրիշի հաւա-

տալով չէ որ մարդ կրթիչներու այլ չհաւա- տալովպարութեան զործերուն մեծամեծը հողէ սա- նոյն անձն ծանօթանալ կրչէնէ — ինչպէս որ յանցաւորութիւնը բարիին և երկիրքին սա- ցինոյն է, այնպէս որ ազատութիւնն ու- սումնասիրին և հայրապետութիւնն որ փռա- թագաւորին է — ինչ է հաստատութիւնն միշտ ծառայ մը կուղէ զուր ծառայելու մեզ »

Արիստոտէլ խորհուրդ կուտայ, թէ անհնար է մարդ կրնայ չլլալ երկու զանձ բանաւոր. մէկ այլ անձնագոյութիւն ընելու չէ : փոխանակ զանո ձեռքի թեթև անձնագրութեան մը մեծ մր- նառնելը յառաջ կուգան : Երբեմն մը չէ զանազաներուն պատճառաւ մէկուն պէտքն ուրիշն կ'ըլլայ . այսպէս խանութը մէկ կը վաճառէ, և միւսն վաճառելիքը միւսոյն ինչ որ կը վաճառէ . որովհետև թէ զինուո- ւորն եսնէին կը հասնի ու կը մնայ . Եւ այս առնելու պատճառը միւսին պայմանն մէկ բնական ծառայութիւն չհոգալն է .

3. Աշխատասիրութեան և մեր զործոց հոգ տանելու վերայ այնչափը բնական է, սիրելի՛ք . բայց մեր աշխատութիւնը պա- րապ չհանելու համար խնայութիւն ալ ու- նենալու է . Ըսել է մէկ կը վաստկած մասա- նակ խնայութիւն ընել չզիտնալ , բոլոր կեանքն աշխատութեանց անօգուտ է տանց մէկ սատակ կը մեռնի : Ընկերք

մը սեպանեն ո՛րչափ չէն ըլլայ, մեռած ժա-մանակի սնոտութիւնն ա՛յնչափ դատարկ կըլլայ, կըսէ Ոսկեբերան. Քանի որ կանոնքը սուրբ և թէ՛ յ խմելու պատճառաւ մանուկներն ու հի-ւանդը մէկ կողմ դրին, և արք ալ խմելիքի կե-նայով առատութիւնը ու մուրծը ձեռքէ թողու-ցին, շատերուն վաստակն անմիջապէս կը փճանայ։

Եթէ կուզէք հարուստ ըլլալ, կըսէ դարձեալ Ոսկեբերան իր մէկ ուրիշ տարե-ցոյցին մէջ. միայն վաստըկիլը մի՛ սորվիք ; այլ եւ վաստըկածներդ գործածելու ճանա-պան ալ գիտցէք. — Սպանիացիք Հնդկաս-տանէն իրենց ձեռքն անցուցելով չերցին հարստանալ ; որովհետեւ իրենց ծախքը վաստակէն շատ աւելի էր։

Դու կեցիր ուրեմն ամենոդ ծախքեր ընելէ, և այնուհետեւ ոչ ժամանակիդ նե-ղութեանէն, ոչ առոդ ծանրութեանէն և ոչ ձեր սեփական ծախքերէն այդչափ դատ-գատելու պատճառ կունենաք։

Գինի՛, խմելիքը, խաղն ու անհա-ւատարմութիւնը, կըսէ Ոսկեբերան, հա-րստութիւնը կը պակսեցնեն և աղքատները կաւելցնեն. — Ագահ ու ծուլութիւն մը պա-հելն երկրա զաւակի սխալներէ առաջ կուգայ։

Որ կարծէք թէ՛ րկէ, որ մէկ մուրծը, մէկ տրցա փառաւորութիւն կամ զինեին, սեր-

տալ մ՚ունին վերաբերութիւնը․ [illegible] մ՚անձն [illegible]
զարդարանք պղնձեայ, ծանծաղ ծանծա-
նալ [illegible] պատմութեան մ՚ընկերը
մեծ բան մը չէ․ բայց նայեցէք ի՛նչ կը-
նէ [illegible]․ [illegible] յատ ամենայն
[illegible]՝ շատ [illegible]․ [illegible] ժամեր
[illegible]․ այնքան նաւ մ՚անձնա-
փոքրիկ ծակէ մը ջուր առնելով՝ վերջնա-
պէս կ՚ընկղմի․ [illegible]
կութիւնը [illegible] կ՚[illegible]-
նայէ․ [illegible] հայկական [illegible]․
[illegible] մը [illegible]․

Դուք ինչ հասարակներ էք․ որոնք զի-
[illegible] [illegible] [illegible] և
[illegible] բաներ գիտէք․ Դուք այդ
նիւթերուն համար շատ բաներ են կրնաք․
բայց թէ [illegible] չունիք․ Նոյնէ
[illegible] [illegible] [illegible]․ Հայրը կը-
նէք որ այդ բաները ամեն գիտէ․ [illegible]
ծախսուցին․ և [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ալ վար [illegible] գիտէք․ բայց՝ թէ որ [illegible]
ըսելու բաներ չեն, շատ [illegible] [illegible] զամ-
ձեզ․ [illegible] պէտք չեղած բանը գը-
նէք, [illegible] [illegible]․ շատ [illegible]՝ ա-
մէնէն աւելի [illegible] [illegible]․ [illegible]
[illegible] է [illegible] մը [illegible] ա-
ռանց [illegible]․ [illegible] ընել
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

լեցած բաժին անէրի առաղ կուգայ ձեզ, ուրախութեան ձեր պարտքը նեղելով օգուտ տալ միտս կը սպասուի : Զոր մինչեւ որ ապրիլ տարիներուն մէջ մէկ օր ալ ու խաղը կընկ · «Դաս մարդ անձեր են որ ամեն բանէր գտեր առաջնաստոն փերր են : ... կամք տալազար գնելէ մեծ անխոհեմութիւն չկրնար ըլլալ : Եւ սովորական Թիերսպատոփ այս խօսքը միտութիւն չըկրելով անձին որ այդ անխոհեմութիւնն ընդունելի պատկառ չեն : «Խելացի մարդն ուղղիչներուն կրած միտւէն խրատ կառնու» կըսէ Արիստոտէս. իսկ անխոհեմն իր կրած միտումն ալ չըխրատուիր շատ անգամներ. Սօֆոկլէսի մէջը գրուած, որ իրը ունեցող զարգացերու. Հիմար ծով կեցած է և ընտանիքն ալ գրեթէ անօգուտ այսհած :

«Խելքը զօրեղը . Ճիշդամինները ու մէջ սխտերը» կըսէ Արիստոտէս. խորհրդականին կրակը կը մարէն». Որոնք հարկաւորութեան ներ չը մինեն, զատ. գիտութիւններ ալ չեն · բայց ըսել պէտք. անհնարին հաւ մայ կարծուին . Այս կերպով՝ մինչեւ այն օրերը՝ անհնարին ալ երբեմն ալ կարծուածներ ցած են : «Թերեւս մէկ Հելլէնական գիտութեան կայ» կըսէ Արիստոտէս . Հաղորդ թէ ալ հաւանականութիւններ կան . ...

Այս և ուրիշ ...

ծերով շատ հարուստի զաւակներ ազգա-
տանելով կարող եղան այն մարդոց զը-
րոյս առնել կարհամարհէին, բայց այն մար-
դիկին աշխատութեանը և անտեսութեանը
իրենց. միմիանկինանյն հաստատ մնացին։ Ա-
կէց յայտնի է որ Ռիքարտոսի բանծին այն է՝
«Ոտքի վերայ կեցող գեղացին՝ ծունկի վե-
րայ նստող ազնուականէն մեծ է։» Ալ-
րուստի համար գանգատողներէն շատե-
րը թերևս բաւական հարստութիւն ժա-
ռանգած էին իրենց հօրմէն կամ ազգա-
կաններէն. բայց այն հարստութենէն ինչ-
պէս մեռք բերուած լինելը չգիտնալով
բանծ են իրենք իրենց թէ «Այս ցերեկը
գիշեր չունի, և այսպիսի չնչին ծախքերը
բանծի ունեղ դնել չարժեր։ Բայց խօսքը
Ռիքարտոսին է. «Տղայքն ու խենդերը կը
կարծեն թէ քսան Ֆրանքն ու քսան տա-
րին չեն հատնիր։» Բայց տաշտէն խմորը
շարունակ հանելով ու ներքը չդնելով,
շատ չանցած տակը կերեւնայ, և այն ժա-
մանակ, ինչպէս կըսէ Ռիքարտոս. «Ջու-
րին յարգը՝ հորին ցամքելէն ետքը կը հաս-
կըցուի։» Բայց եթէ խորհէիր կամ ուրիշին
հարցնէիր, տուածոցդ ալ կը ծանօթին հասկը-
նայ։ Ստակին յարգը հասկնալ կուզէ՞ք,
գնացէք ուրիշներէ փոխ առեցէք. «Ով որ
փոխառութեան կը դիմէ, հոգ և վիշտ

մնտուելու կերթայ ։ Նոյնը կը կրէ նաեւ չափ անկամ փոխատուն՝ երբոր տուած ստակին ուզելու կերթայ ։ Բայց մեր նիւթըն այս չէ ։

Առջի ըսածիս վրայօք Ռիքարտոս խելացի խօսք մ'ունի ․ « Զարդասիրութիւնը ճշմարիտ անէծք մ'է » կըսէ ։ Ձեր հաճոյից ականջ դնելէ առաջ՝ ձեր քսակին հետ խորհրդակցեցէք ։ «Շքասիրութիւնը մարդոց բուն պէտքերէն աւելի պօռացող և անկուշտ մուրացկան մ'է ։ Եթէ գեղեցիկ բան մը գնէք , անոր հետ ուրիշ տասներն ալ պէտք է որ իրարու յարմար ամբողջ մը կազմեն ․ Բայց Ռիքարտոսի ըսածին պէս, «Առաջին բաղձանքը զսպելը՝ անոր ետեւէն եկողներուն յագեցնելէն աւելի դիւրին է »։

Հարուստին նմանիլ ուզող աղքատը՝ կովին նմանելու համար ուռենալով ճաթող գորտին կը նմանի ։ Մեծամեծ նաւերը կրնան ծովուն մէջ ուղղածնուն, չափէ բացերն երթալ ; բայց փոքրերը ծովեզրէն պէտք չէ հեռանան ։ Այս տեսակ խենդութիւններու՝ չար չանցած՝ իրենց պատիժը կը կրեն , որովհետեւ Ռիքարտոս կըսէ թէ «Ցերեկուան ճոխ սընափառութեանը ուտող հայրը է ; իրիկուանը խայտառակութեանը կուտէ ։ Եւ

թէ ՚ի Հայաստանի անկանքն միայն առաւօ-
տուն տառապանութիւն կը գտնուի, գերեզման
ազգասիրութեան և իրերջունչ խայտառա-
կութիւն։

Բայց չենք երեւակայեր անտարբերութե-
նէն ի՞նչ ելնէ, որ այնչափ հոգ ու նե-
ղութիւն կրենք և փառաւորներու մէջ իշ-
խանք։ Ու տգիտութիւննիս իրենց դա-
նել, ու ցաւերնիս կրնաց թեթեւցնել, ով
որ անձնասիրական արժանիքներ աւելցնել.
ընդ հակառակն՝ այդպէս նախանձը կը չար-
ձէ մեր միջոց և մեր ամբողջ կը փու-
թացնէ. ի՞նչ է թիթեռնիկներու հաղուած
որդէ մ'աւելի բան չէ։ Իմացնենք մեզ ու
փառատենչը ցուցնել տալով մեր մէջ նորին ալ
այնպէս է։

Ուրեմն անխուսելութիւն չէ՞ այսպիսի անձ-
նիրանան բաներու հասնելու պարագայի առաջ մըտ-
նել. Չիմա հասարակութիւնք ամբողջին մէջ
միայն ժամանակ կընտրուի մեզ՝ առած
բաներնուս գինը վճարելու, և կարելի է
որ մենք անոնք այլ պատմութեան թերութ-
ւածներով եղած են. որովհետեւ ամենայն իւ-
րաքանչիւր առաջ մ'համբերու՝ կրնայ հա-
նիլ յառաջ երթալ կը յուսամ։

Բայցը՝ սաս՛ զի խորհեցէ՛ք, ամբողջ մ'որ
պարագայի առաջ մտնելով մեր ազատութիւնն
ուժիս կը փոխանակէ, մենք որոշեալ յայտնա-

նուաճման և չկրանայ մնալքը առանձնութենէն ու-
րը. անտարակոյս ժամանակին, այնուհետեւ կարծեմ
հետոյ վախճանայ այնուհետեւ խօսիք. գանձագան
խելքն պատճառանօք յառաջ բերելով թո-
ղութիւն խնդրելու այնուհետեւ խոնարհեք. քիչ
քիչ ձեր անկեղծութիւնը այնուհետեւ կորսնցնէք,
և մերձաւորքն ցած առուտեր մը գտնելով
ինքզինքնին այնուհետեւ անպատուեն. որովհետեւ,
ինչպէս կըսէ Սիրաքեան. «Պատուականին
առաջին մոլութիւնը պարապ քնելն է, երկ-
րորդը սուտ խօսիլն է, և երրորդը պարտքին
պէտքէն չզատելն է»:

Այսպէս ծնած մարդ մը՝ ո. և է. մէկուն
հետ խօսած ատեն երկար նայած ժամանակ
այն ալ չէ քեզ կարմիր կամ վախնալու, զայց
ազատութիւնը չառ անկամ մարդուն
համարձակութիւնն ալ կը կորսնէ, անարգ-
նութիւնն ալ: «Պարտքի տէրը գծուծ-
րատ կարգաւոր կը կենէ կըսէ Օգոստոս:

Ինչե՞ր խօսիմ մի կամ կատարելութիւն
մի՛ նշանաւոր անձանց այլ հոգուրնին ձեր
արդիւնք և ձեր բաժինը դնել կամ գերու-
թեան չափազանցեալ սպառնալ, ինչ կը-
սէիք անոր համար: Չէ՞ք բանը թէ «Մեր
ազատ ծնած մարդիկ եմք և ինչպէս ուզենք՝
այնպէս հագնելու կենալու իրաւունք ունիմք»— Թէ
այսպիսի հրաման մի մեր ազատութեան
բռնադատութիւն է. կասկի՞ ոչ հարկաւ. չէք

երեւնալու համար պարապի ատեն մտած ժա-
մանակներդ՝ դուք ձեզ կատարելին գերութեան
կը մատնէք։ Երբոր ձեր պարտքը չկրնաք
վճարել, պարտատէրը կրնայ ձեզ բանտը
դնելով ազատութենէ զրկել՝ կամ գերի
այս գործածել։

Պարտք ըրած ժամանակնիդ թերեւս
չմտածէք, բայց «Պարտատէրներուն յիշո-
ղութիւնը պարտապաններուն յիշողութե-
նէն աւելի է» կըսէ Ռիչարտոս։ Պարտա-
տէրները շատ ջերմեռանդ են, օրացոյցը
ձեռուընուն վար չեն դներ։ Դուք վեր
չպատրաստուած՝ վճարումը հասկայ, և ըս-
տակը ձեզմէ կուզուի. կամ, եթէ ձեր
պարտքը չէք մոռցած, պայմանաժամն որ
առաջ երկար կերեւէր, քանի մօտենայ՝
այնչափ կարճ կերեւնայ։ և կարծէք թէ
ժամանակը՝ թռչելու համար կրնկին երկու
թեւ ունենալէն զատ՝ երկու թեւ ալ ոտքե-
րուն վերայ դրած է։ «Զատկին որ վը-
ճարք ունեցող մարդուն՝ մեծ պահքը
խիստ կարճ կուգայ» կըսէ Ռիչարտոս։

Փոխ առնողը փոխատուութեան և պարտք
ընողը պարտատիրոջ գերին են։ Այդ կապ-
կին շղթաներէն զգուշացէք մինչև, պահպա-
նէք ձեր ազատութիւնն ու անկախութիւ-
նը, ժրաջան ու ազատ եղէք։

Կարելի է որ դուք ինքզինքնիդ այս

միջոցիս յաջող վիճակի մէջ կը կարծէք, որ ձեզ կարող կընէ առանց վնասու ձեր մէկ հաճոյքն յագեցնել․ բայց ես կըսեմ ձեզ թէ ձեր ծերութեան օրերուն և անակնկալ պիտոյից համար խնայութիւն պէտք է ընէք՝ քանի որ կրնաք։ «Առաւօտեան արեւը բոլոր օրը չտեւեր։ Վաստակըն անստոյգ է և անցաւոր, բայց ծախքը ձեր բոլոր կենաց մէջ տեւական է և ստոյգ ։» «Երկու վառարան շինելը՝ մէկ վառարան միշտ վառ պահելէն դիւրին է» կըսէ Ռիքարտոս. ուստի խրիկունն առանց կերակուր ուտելու պառկիլն՝ առաւօտուն պարտական ելնելէն լաւ է։ —Կրցածնուդ չափ վաստկեցէք, կրցածնուդ չափ ալ պահեցէք․ ահա այս է ձեր կապարն ոսկիի փոխելու քիմիագիտութիւնը» . և երբոր այդ բնազանցական քարը ձեռուընիդ ունենաք, վստահ եղիք որ ոչ ժամանակիս նեղութենէն, ոչ ալ տուրքերու ծանրութենէն կը գանգատիք .

Ա. Այս խրատներս, սիրելիք, ազգի բանի և խոհեմութեան ներշնչածներն են։ Սակայն բոլորովին ձեր աշխատութեանը, տնտեսութեանն ու խոհականութեանը մի՛ ապաւինիք։ Արդարև ասոնք պատուական բաներ են, բայց առանց Աստուծոյ օրհնութեանն անօգուտ են, Ուրեմն խոնարհու-

թեամբ Աստուծոյ օրհնութիւնը խնդրեցէք․ կարօտելոց վերայ գթած և առատասիրտ եղէք, և կրցածնուդ չափ օգնութիւն ու մխիթարութիւն տուէք անոնց ։ Յիշեցէք որ Յոբ երանելին ալ թշուառ էր, բայց յետոյ երջանիկ եղաւ ։

Աւելի խօսք չեմ ըներ․ «փորձը դըպրոց մ'է, որոյ դասերը սուղ են, բայց անխելքներն անով միայն կրնան խրատուիլ» կըսէ Ռիքարտոս․ սակայն դարձեալ մեծ բան մը չեն սորվիր, որովհետև, ինչպէս կըսէ իրաւամբ Ռիքարտոս, «բարի խրատ կըրնայ տրուիլ, բայց ոչ բարի վարք» ։ Յիշեցէք սակայն թէ խրատ չընդունողը չկըրնար օգնութիւն ալ գտնել, վասնզի, ինչպէս կըսէ Ռիքարտոս, «եթէ դուք խելքի խրատներուն ականջ չկախէք, ան ինքզինք մտիկ ընել կուտայ ձեզ» ։

Ծերունին լմնցուց խօսքը։ Մտիկ ընողներուն ամենն ալ անոր տուած խրատներուն հաւնեցան, բայց ինչպէս որ քարոզներէն ետքը սովորաբար կը պատահի, իսկոյն անոնց հակառակին ըրին․ Որովհետև աճուրդն սկսածին պէս, ամենքն ալ [illegible] քերնուն ճարտարութեան հոգին և ծերունին խըրատները մոռնալով խենթ ու խելագար բաներ գնեցին։

Իսկ ես տեսայ որ բարի ծերունին՝ օ-

բացոյցներս ուշադրութեամբ կարդացեր, և բանահիւսից տարբեր 'ի վեր գրած խրատներս խնամով կարդացեր ու ամփոփեր էր ։ Յաճախ իմ անունս տալով ինձմէ բերած վկայութիւններն՝ ուրիշի համար ձանձրալի կրնային լինել, բայց իմ սրտափառութիւնս շատ գգուեցին, թէ և այս այդ գիտեմ որ առանց հարկի տառնէն մէկն իմն է, Ստացուածներն առաջինն ահագին ամեն ժամանակի և ամեն աշխարհի խանութանոց խուզերէն քաղած եմ ։

Ինչ և իցէ, ծերբին բերնէն այս գրածներս լսած ժամանակդ՝ միայն դրէ որ ես այ անմեղէ օգուտ քաղելով ինքզինքս ուղղեմ. տառի որչափ որ ես ալ անուրջէն ինձ համար նոր դգեստ մը գնել խորհած էի, միայն փոխեցի, և հինը ժամանակ մ՚ալ հագնելու որոշմանը մեկնեցայ,

Այրուկի՛ ընթերցողք, եթէ դուք ալ ինձ պէս ըրէք՝ շահաւոր կըլլէք ։

ՀԱՐՍՏԱՆԱԼՈՒ ԽՐԱՏՆԵՐ

ՖՐԱՆՔԼԻՆ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԷՆ ԳՐՈՒԱԾ

Ա.

Ծեր գործաւորէ մ'առ երիտասարդ գործաւոր եղբօրը.

Յիշեցէք որ ժամանակն ստակ է։

Ով որ աշխատելով կրնայ օրը տասն ֆրանք շահիլ, բայց օրին կէսը պտըտելով կամ պարապ կենալով կանցունէ, թէ և նոյն պտըտած կամ պարապ կեցած ժամանակ կէս ֆրանք միայն ծախք ընէ, պէտք չէ որ այդ ծախքը միայն հաշուէ ընէ. որովհետև կէս ֆրանքէն զատ՝ հինգ ֆրանք ալ ծախք ըրած, կամ աւելի ճիշդ խօսելով՝ ծովը նետած է։

Յիշեցէք որ վարկն ստակ է։

Եթէ մէկն՝ իմ պարտքիս պայմանաժամը լրանալէն ետև իր ստակն իմ ձեռքիս թողու, անոր շահը կամ արտադրելիք արդիւնքն ինձ տուած կը լինի՝ որչափ ժամանակ որ այն ստակն իմ ձեռքս մնայ։ Այս շահը խիստ մեծ կը լինի ընդարձակ ու հաստատուն վարկ ունեցող և այն վարկը լաւ գործածել գիտցող մարդուն համար։

Յիշեցէք որ ստակը բազմածին է բնութեամբ։

Յոանկը կրնայ սխալ ծնանիլ. ծնած ձագերն ալ ուրիշ ձագեր կը ծնանին աւելի մեծ դիւրութեամբ, և յաջորդաբար։ Գործածուած հինգ Ֆրանքը վեց կարժէ. եթէ դարձեալ գործածուի՝ եօթըն Ֆրանք և քսան սանթիմ կարժէ, եւ համեմատաբար մինչև հարիւր նաբօլէոնի կը հասնի։ Ո՛րչափ աւելի բանի, այնչափ աւելի կը մեծնայ, և շահերն հետզհետէ աւելի արագ կը ծնանին։ Ով որ յղի խոզ մ՚սպաննէ, անոր բոլոր սերունդն ալ մինչև 'ի հազարերորդ ծնունդ կը ջնջէ։ Ով որ Ֆրանք մը վատնէ, անոր արտադրելիք բոլոր շահերը մինչև 'ի հարիւրաւոր Ֆրանք կը ջնջէ։

Յիշեցէք որ օրը միայն քառասուն սանթիմ մէկ կողմ դնելով, տարին հարիւր քսան Ֆրանքի գումար մը կը գոյանայ։ Այդ փոքրիկ գումարով, զոր ամեն օր մեր ծախսերէն կամ ծախքէն կը փանենք առանց նշմարելու, վարկ ունեցող մարդ մը, իւր միակ երաշխաւորութեամբ հարիւրին հինգէն հազար Ֆրանքի չափ ձեռք կը բերէ։ Այդ դրամագլուխն եթէ արդիւնաւորող մարդէ մը ձեռնտուութեամբ գործածուի, մեծ օգուտներ կարտադրէ։

Յիշեցէք այն առածն որ կ'ըսէ. «Լաւ վճարողն այլոց քսակին տէրն է»։ Ով որ

խոստացեալ պայմանաժամուն իւր պարտքը ճշդիւ կը վճարէ , ամեն ժամանակ և ամեն առթի մէջ իւր քաղաքական բոլոր սակը կրնայ գործածել : Աշխատութենէ ու խնայութենէ ետեւ՝ երկրորդ մ'այս աշխարհիս մէջ յաջողելուն ու առաջ երթալուն առաջին միջոցն է իւր ամեն գործոց մէջ ճշդութիւնն ու արդարութիւնը։

Արդ հիմա , երբոր մեկէն սակ փոխ առած էք , ձեր խոստացած վճարումէն մէկ ժամ առաջ ալ՝ պարտքը ձեր քովէ ղրկեցէք որ ճշդութենէ խոտորած չըլլաք , և ձեր քաղաքականին քանակն յափշտակած չըլլայ ձեր առջև :

Փոխառութիւն ընող մարդուն ամենէն սիրելի գործերն ազատութիւն կը զրկեն : Երբոր ձեր մուրհակին ժամկէտ առաւօտուն կամ իրիկուան ալ ժամանակ ձեր պարտատիրոջ սեղանն երեւէ , տակաւին մէկ ամիս ժամանակ կը տայ ձեզ , բայց երբոր գործի ժամանակ զինուորութենէ զրկուիք առանց ձեզի , կամ ձեր ձայնը զինուորութենէն բերէ , ճշմարտութեան որն ճամբան կը պահանջէ , զինուորութեան խօսք որ ամենքը մէկէն չկրնար ատենագ : Այս մարդը պարտքատէրութեան միայն կրնայ զուարճալ թէ ձեր պարտքը չէք մոռցած : Ին

տարով միայն կրնաք պարկեշտ և հեզ մարդու համբաւ ստանալ, և ձեր վարքն աւելցնել ։

Զգուշացէք վարկ ունեցող անձանց չարին սխալանացը մէջ իյնալէ, որոնցն ձեր ունեցածին ամենն ալ ձերը համարելով ըստ ուզեմ ապրելէ։ Այս տեսակ հաշուին մէջ ընկնողը համար՝ ձեր տունը և ծախուց հեղ հաշիւը ունեցէք ։ Եթէ մեծ-չեւ ամենափոքր մանրամասնութիւններն յիշելու աշխատութիւն յանձն առնուք, մեծ օգուտ կը քաղէք, վասն զի կը տեսնէք որ չնչին ծախքերին կրկնուած մեծնալ, աւելնալով մեծ գումար կը կազմեն, և այն ժամանակ կը հասկնաք թէ ո՛րչափ դրամ 'ի զուր վատնած էք, զորս կրնայիք խնայել անցեալին մէջ, և ապագային ալ կրնաք խնայել առանց ինքզինքնիդ զրկելով նեղելու ։

Վերջապէս, հարստութեան ճանբան՝ եթէ ուզէք՝ շուկայի ճանբուն պէս կը դիւրանայ ձեր առջեւ ։ Ամեն բան այս երկու բառին կախեալ է գլխաւորապէս. ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆ և ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. այսինքն ԺԱՄԱՆԱԿՆ ու ՍՏԱԿԸ չվատնել, և երկուքն ալ հնար եղածին չափ լաւ գործածել ։ Առանց աշխատութեան և տնտեսութեան բան մը չէք կրնար ընել,

բայց անոնց հետ ամեն բան կրնաք ։ Ով որ պարկեշտօրէն ինչ որ կրնայ վաստըկել՝ վաստկի, և իւր անհրաժեշտ ծախքն ընելէ ետեւ աւելցածը պահէ, անպատճառ կը հարստանայ, եթէ աշխարհս կառավարող դերագոյն էակն, որ պէտք է ամեն մարդ իւր աչքն ամբառնայ և իւր պարկեշտ ջանից վերայ Անոր օրհնութիւնը խնդրէ, իւր նախախնամական իմաստութեամբն ուրիշ կերպ չտնօրինէ ։

Զ.

Ճշդակ (ոճառնական) կամ անշքաւոր ծախք.

Իմ կարծիքս այս է որ մեք այս աշխարհիս մէջ աւելի շատ բարիք կրնայինք քաղել և նուեղի քիչ նեղութիւն կրել, եթէ մեր ընտանիքներուն համար չափաւորոց ծախք ընելն ըզգուշանալ ուզէինք ։ Որովհետեւ ինծի այնպէս կը թուի որ աշխարհքի մէջ գտնուած դժբաղդներէն շատերն այս զգուշութիւնը չընելնուն համար թշուառութեան մէջ ինկած են ։

Պիտի հարցնէք անշուշտ թէ ինչ ըսել կուզեմ. դուք պատմութիւնը կը սիրէք, ուստի կը յուսամ որ չէք մերժեր զիս եթէ ինծի վերաբերեալ պատմութիւն մ՛ընեմ ձեզ ։

Երբոր հինգ կամ վեց տարեկան տը-

[illegible]

բարիք ընելու բերկրութենէն [illegible]

[illegible]

նէի, որ իւր սրտին ամեն զ[illegible]

[illegible]

Ը. Ի

[illegible] զգայական հեշտութեանց կը զո-հէր և իւր յառաջդիմութիւնը կը խանգարէր, [illegible] մարդ, կ'ըսէի, փոխանակ զը-ւարճութեանց [illegible] կը հայթայթես, և արժէքէն աւելի սուղ կուտաս քու չը-չակիդ »:

Երբ ուրիշ մէկն ալ կը տեսնէի որ առանց կարողութիւն ունենալու, գեղե-ցիկ հագուստներ, գեղեցիկ կարասիներ, գեղեցիկ կառքեր ունենալու ետեւէ էր, զանոնք պարտքով կը հայթայթէր և վեր-ջը իւր կեանքը բանտին մէջ պիտի լը-մընցնէր, «աւա՜ղ, կըսէի, արժէքէն շատ աւելի վճարեց իւր չչակին:»

Երբ գեղեցիկ օրիորդ մի կը տեսնէի բարեբարոյ և [illegible] որ վայրագ ու բիրտ մարդու մը հետ ամուսնացած լինելով չարաչար կը չարչարուէր անկէ, «ցաւա-լի բան է, կըսէի, որ խեղճ աղջիկն այն-չափ սուղ վճարեր է չչակին :»

Վերջապէս հասկցայ որ մարդկային թշուառութեանց մեծ մասն իրաց արժէ-քը սխալ հաշուելէ, և չչակներուն ար-ժէքէն աւելի վճարելէ առաջ եկած են:

Սակայն կ'զգամ որ այդ դժբաղդ մար-դոց գթալու պարտաւոր եմ, երբ կը խոր-հիմ որ իմ պարծած խոհեմութեամբս հանդերձ այնպիսի բաներ կան այս աշ-

…արցնիս մէջ, ուր կայ անտարակոյս գրականին, դիւրաւ կրնայի գտնել պատրաստ խրատներ ամէնքն, և յետոյ տեսնել, որ անգամ մ՚ալ հարժէքըն ամենքն ... առնել կամ ... չանկին ։

3.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԽՐԱՏ

ԵԹԷ ՄԷԿՆ ԸՍԷ ՔԵԶ ԹԷ ԱՇԽԱՏՈՒԹԵՆԷ ՈՒ ՏՆՏԵՍՈՒԹԵՆԷ ԶԱՏ ՈՒՐԻՇ ԲԱՆՈՎ ԿՐՆԱՍ ՀԱՐՍՏԱՆԱԼ—ԱԿԱՆՋ ՄԻ ԿԱԽԵՐ—ԱՅՆ ՄԱՐԴԸ ԹՈՒՆԱՒՈՐԻՉ Մ'Է։

ՎԵՐՋ